

हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ

पत्रको प्रयोजनका निम्ति

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

रमला दाहाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०७०

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, एम. ए. दोस्रो वर्षकी विद्यार्थी रमला दाहालले **हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिकारिता** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७०/६/३

.....
डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (प्रमुख)
२. प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल (शोधनिर्देशक)
३. टेकनारायण उपाध्याय (बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७०/६/६

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

कृतज्ञताज्ञापन

हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिकारिता शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअर्न्तगत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु डा. खगेन्द्रप्रसाद लुङ्टेलको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । आफ्नो कार्यव्यस्तताका बीच पनि यो शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा प्रेमपूर्वक आवश्यक निर्देशन, सामग्री तथा विविध सल्लाह दिनुहुने गुरुप्रति म सदा ऋणी रहने छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका क्रममा आवश्यक पर्ने सामग्रीका साथै महत्वपूर्ण मार्गनिर्देशन गर्नुहुने शोधनायक हरिभक्त बुढाथोकी तथा उहाँको परिवारप्रति म सदा कृतज्ञ रहने छु । यस्तै प्रस्तुत शोधपत्र तयारी गर्दा पुस्तक तथा विभिन्न पाठ्यसामग्रीहरू उपलब्ध गराउने त्रि. वि. केन्द्रीय पुस्तकालयका साथै नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति पनि म आभारी छु ।

आर्थिक तथा व्यवहारिक समस्याहरूसँग सङ्घर्ष गरी आफ्नो पूरा जीवन नै मेरो अध्ययन कार्यको सहयोगमा बिताई मलाई यस अवस्थासम्म ल्याउने मेरा पूजनीय पिता हरिभक्त दाहाल र माता कोकिला दाहालप्रति म आजीवन ऋणी रहने छु । त्यसैगरी अध्ययनकै क्रममा हार्दिक सहयोग गर्ने भाइ नविन दाहाल तथा दिदीभिनाजु मिरा दाहाल र विष्णु पौडेलप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका क्रममा मलाई विभिन्न क्षेत्रबाट सहयोग गर्नुहुने मेरा सहयोगी मित्रहरू मनिला राई, मेनुका दाहाल, देवका घिमिरे, निर्मल अधिकारी र एक्सिलेन्ट कम्प्युटर सेन्टर कीर्तिपुरका किरण राईप्रति पनि धन्यवाद टक्र्याउन चाहन्छु ।

यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि. वि. नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६७/२०६८

क्रमाङ्क : १६३

मिति : २०७०

.....

शोधार्थी

रमला दाहाल

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद	१-५
शोध परिचय	१
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ अध्ययनको औचित्य र महत्व	४
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.९ सामग्री सङ्कलनविधि	४
१.१० अध्ययन र विश्लेषण विधि	५
१.११ शोधपत्रको रूपरेखा	५
दोस्रो परिच्छेद	६-१८
हरिभक्त बुढाथोकीको सङ्क्षिप्त परिचय	६
२.१ हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी	६
२.१.१ जन्म र जन्मस्थान	६
२.१.२ बाल्यकाल र स्वभाव	६
२.१.३ शिक्षादीक्षा	७
२.१.४ पारिवारिक स्थिति	८
२.१.५ दाम्पत्य जीवन र सन्तान	९
२.१.६ रुचि	१०
२.१.७ भ्रमण	१०
२.१.८ सम्मान र पुरस्कार	१०
२.१.९ साहित्य लेखनको प्रेरणा र प्रभाव	११

२.१.१० लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशनको थालनी	११
२.२ हरिभक्त बुढाथोकीको व्यक्तित्व	१२
२.२.१ साहित्यिक व्यक्तित्व	१२
२.२.१.१ नाटककार व्यक्तित्व	१२
२.२.१.२ उपन्यासकार व्यक्तित्व	१३
२.२.१.३ कथाकार व्यक्तित्व	१३
२.२.१.४ कवि व्यक्तित्व	१४
२.२.१.५ गीतकार व्यक्तित्व	१४
२.२.१.६ निबन्धकार व्यक्तित्व	१४
२.२.२ साहित्येतर व्यक्तित्व	१५
२.२.२.१ सम्पादक व्यक्तित्व	१५
२.२.२.२ जागिरे व्यक्तित्व	१५
२.२.२.३ प्रहरी व्यक्तित्व	१६
२.२.२.४ समाजसेवी व्यक्तित्व	१६
२.२.२.५ प्राविधिक लेखक व्यक्तित्व	१६
२.२.२.६ संस्थापक व्यक्तित्व	१७
२.२.३ जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वबीच अन्तर्सम्बन्ध	१७
२.२.४ निष्कर्ष	१८
तेस्रो परिच्छेद	१९-२४
हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्रा	१९
३.१ परिचय	१९
३.२ हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्राको चरण विभाजन	१९
चौथो परिच्छेद	२५-९१
हरिभक्त बुढाथोकीको गीतको विश्लेषण	२५
४.१ परिचय	२५
४.१.१ हाम्रो देश हाम्रै भविष्य गीतसङ्ग्रहको विश्लेषण	२५
४.१.२ विषयवस्तु	२५
४.१.३ पर्याधार	३३

४.१.४ ढाँचा	३४
४.१.५ भाषाशैलीय विन्यास	३५
४.१.६ निष्कर्ष	४४
४.२ मूलको सङ्गो पानी गीतसङ्ग्रहको विश्लेषण	४४
४.२.१ परिचय	४४
४.२.२ विषयवस्तु	४५
४.२.३ पर्याधार	६५
४.२.४ ढाँचा	६६
४.२.५ भाषाशैलीय विन्यास	६७
४.२.६ निष्कर्ष	७३
४.३ समर्पण उनैलाई गीतसङ्ग्रहको विश्लेषण	७४
४.३.१ परिचय	७४
४.३.२ विषयवस्तु	७४
४.३.३ पर्याधार	८६
४.३.४ ढाँचा	८७
४.३.५ भाषाशैलीय विन्यास	८७
४.३.६ निष्कर्ष	९१
पाँचौँ परिच्छेद	९२-९८
हरिभक्त बुढाथोकीको गीति प्रवृत्ति	९२
५.१ परिचय	९२
५.२ निष्कर्ष	९८
छैटौँ परिच्छेद	९९-१०२
६.१ उपसंहार	९९
६.२ निष्कर्ष	१००
परिशिष्ट	१०२-११५
सन्दर्भग्रन्थ सूची	११६

पहिलो परिच्छेद

शोध परिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिकारिता रहेको छ ।

१.२ शोधकार्यको प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको निम्ति प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.३ विषय परिचय

हरिभक्त बुढाथोकीको जन्म वि. सं. १९९७ साल असार २४ गते तेरथुम जिल्लाको सिम्ले गा. वि. स. वडा नं. ३ बयरबुङ्मा भएको हो । उनी पिता सनकसिंह बुढाथोकी र माता भगवती बुढाथोकीका पुत्र हुन् । उनले तेरथुम जिल्लामै कक्षा आठसम्म अध्ययन गरेपछि अध्ययनकै सिलसिलामा विराटनगर आएर २०२० सालमा एस. एल. सी. पास गरे र २०२९ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट स्नातक पास गरेका हुन् । बुढाथोकीले २०२४ सालदेखि प्रहरी सेवामा प्रवेश गरी २०४० सालमा आफ्नो जागिरबाट राजिनामा दिएर हाल काठमाडौंको हाँडीगाउँमा स्थायी बसोबास गरी स्वतन्त्र जीवन बिताइरहेका छन् ।

हरिभक्त बुढाथोकीको सानै उमेरदेखि नै साहित्यप्रति अभिरुचि रहेको पाइन्छ । उनी सुरुमा नाटक विधामा कलम चलाई वसन्त कोपिला (२०१७) नाटक प्रकाशित गरेर साहित्यका क्षेत्रमा देखापरेका परेका हुन् । उनका सन्तान (२०२४), आमाको उपहार (२०२९), बहुरूपी साधु (२०३०), मनसराको चिहान (२०३८), आरतीका आँसु (२०३९) शीर्षकका उपन्यासहरू प्रकाशित भइसकेका छन् । उनका ड्राइभिङ्ग सम्बन्धी सवारी ज्ञान (२०२६), ड्राइभिङ्ग शिक्षा (२०३२), मोटर ड्राइभिङ्ग (२०५४) र मोटर ड्राइभिङ्ग लाइसेन्स गाइड बूक जस्ता विभिन्न पुस्तकहरू पाठकहरू माझ आइसकेका छन् ।

उनका हाम्रो देश हाम्रै भविष्य (२०६२), मूलको सङ्गो पानी (२०६४) र समर्पण उनैलाई (२०७०) गीत सङ्ग्रहहरू प्रकाशित भइसकेका छन् ।

हरिभक्त बुढाथोकीका हालसम्म विविध विधाका कृतिहरू प्रकाशित भएपनि उनका गीतसङ्ग्रहका बारेमा व्यवस्थित अध्ययन र विश्लेषण गरिएको पाइँदैन । प्रस्तुत शोधपत्र उनको गीतिकारितामा आधारित रहेको छ ।

१.४ समस्याकथन

विविध विषयवस्तु, भाव भएका गीत रचना गरी नेपाली गीति साहित्यमा योगदान दिने बुढाथोकीले हालसम्म सयौं गीत सिर्जना गरेका छन् । उनका गीतका आधारमा गीतिकारिताको अध्ययनसँग सम्बन्धित समस्यामा प्रस्तुत शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

- (१) हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी व्यक्तित्व कस्तो रहेको छ ?
- (२) हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्रा कसरी अगाडि बढेको छ ?
- (३) हरिभक्त बुढाथोकीका गीतहरू के-कस्ता रहेका छन् ?
- (४) हरिभक्त बुढाथोकीका गीति प्रवृत्ति के-कस्ता छन् ?

यिनै समस्यामा केन्द्रित रहेर त्यसको व्यवस्थित विश्लेषणका लागि प्रस्तुत शोधपत्र तयार गरिने छ ।

१.५ शोधकार्यको उद्देश्य

गीति साहित्यलाई गतिशील पाउँ लाने स्रष्टामध्येका एक गीतकार बुढाथोकीले रचना गरेका गीतको विश्लेषण गर्नु प्रस्तुत शोधपत्रको उद्देश्य रहेको छ ।

- (१) हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी व्यक्तित्व सङ्क्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गर्नु ।
- (२) हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्राको अध्ययन गर्नु ।
- (३) हरिभक्त बुढाथोकीका गीतको विश्लेषण गर्नु ।
- (४) हरिभक्त बुढाथोकीका गीति प्रवृत्तिको पहिचान गर्नु ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

हरिभक्त बुढाथोकीको गीतका बारेमा प्रकाशकीय मन्तव्य, भूमिका र शुभेच्छाबाहेक कसैले पनि विस्तृत अध्ययन गरेको पाइँदैन । उनका अन्य नाटककार व्यक्तित्व, उपन्यासकार व्यक्तित्वका बारेमा चर्चा परिचर्चा भए पनि गीतकार व्यक्तित्वका बारेमा व्यवस्थित चर्चा परिचर्चा भएको पाइँदैन । उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन भएपनि उनलाई गीतकारका रूपमा चिनाउने गीतिरचनाका बारेमा अध्ययन र अनुसन्धान भएको छैन । प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा प्राप्त पूर्वअध्ययन एवं समीक्षात्मक टिप्पणीको क्रम यसप्रकार रहेको छ ।

डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलेले **हाम्रो देश हाम्रै भविष्य**(२०६२) गीतसङ्ग्रहमा गीतकार बुढाथोकीलाई पुराना पिँढीका नयाँ कवि मान्दै मानवीय प्रेम, राष्ट्रप्रेम र ईश्वरीय प्रेम तथा राष्ट्रवादी-मानवतावादी स्वरका साथै अन्य युगीन विभिन्न सन्दर्भलाई गीतिरचनामा आवद्ध गर्ने गीतकारका रूपमा उल्लेख गरेका छन् ।

मनकामना म्युजिक प्रा.लि.ले **हाम्रो देश हाम्रै भविष्य**(२०६२) को विमोचन समारोहको कार्यक्रम तालिकामा गीतकार बुढाथोकीको गीतको भाव जबरजस्ती बोलाइएको होइन कि गीत आफैँ बोलिरहेको अनुभव हुन्छ भनी प्रस्तुत गरिएको छ ।

डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलेले **मूलको सङ्गो पानी** (२०६४) गीतसङ्ग्रहका भूमिकामा वृद्ध उमेरमा गीतसिर्जनातर्फ लागेर फटाफट थुप्रै गीतको रचना गर्ने, उमेरले पाको भए पनि उनमा युवा जोश, जाँगर रहेका गीतकार हुन् भनी उल्लेख गरेका छन् ।

दुर्गा पौडेलले हरिभक्त बुढाथोकीको **जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व**(२०६५) नामक स्नातकोत्तर शोधग्रन्थमा नेपाली गीतियात्रामा हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिलेखन स्वच्छन्दतावादी प्रवृत्तिको बाटो हुँदै यथार्थवादी प्रवृत्तिसम्म आइपुगेको देखिन्छ भनी उल्लेख गरेका छन् ।

प्रा. डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलेले **समर्पण उनैलाई** (२०७०) गीतसङ्ग्रहको भूमिकामा निरन्तर रूपमा साधना गर्दा आफ्नो पहिचान बनाउन खासै धेरै समय नलाग्ने कुराको

नमुना गीतकार बुढाथोकीले एक दशकको छोटो समयमा तीनवटा गीतसङ्ग्रह र थुप्रै गीत स्वरबद्ध गरेबाट थाहा पाउन सकिन्छ भनी उल्लेख गरेका छन् ।

जेसिका चेम्जोङ्गले **समर्पण उनैलाई** (२०७०) गीतसङ्ग्रहको भूमिकामा मानवीय जीवन र जगतका क्षितिजरूलाई स्पर्श गरिरहने यस सङ्ग्रहका गीतरू अत्यन्त शिल्पकारी कुमालेबाट बनाएका सुन्दर सिर्जना जस्तै कलात्मक छन् भनी उल्लेख गरेकी छन् ।

यसरी उनका गीतका बारेमा बारेमा केही समीक्षकरूले छिटफुट रूपमा गरेका चर्चा परिचर्चा बाहेक उनको गीतिकारिताका बारेमा अध्ययन गरेको पाइदैन ।

१.७ अध्ययनको औचित्य र महत्व

हरिभक्त बुढाथोकीका बारेमा जानकारी लिन चाहने जिज्ञासु पाठकलाई सामग्री हुनका साथै सन्दर्भसामग्री स्रोत समेत हुने भएकाले यस शोधपत्रको औचित्य छ । साहित्यका क्षेत्रमा यथार्थवादी उपन्यासकार तथा गीतकाका रूपमा आफ्नो छुट्टै स्थान स्थापना गरी आफ्नै मौलिक मान्यताका दृष्टिले बुढाथोकी परिचित भएका छन् । नव आगन्तुक सिर्जनशील प्रतिभाहरूलाई हौसला प्रदान गर्नका लागि पनि उनको गीतको विश्लेषण गर्नु यस शोधपत्रको औचित्य र महत्व रहेको छ ।

१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन

हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी व्यक्तित्वको सामान्य परिचय दिई उनका हालसम्म प्रकाशित गीतसङ्ग्रहको अध्ययन विश्लेषणमा केन्द्रित रहनु यस शोधपत्रको सीमाङ्कन रहेको छ ।

१.९ सामग्री सङ्कलनविधि

प्रस्तुत शोधपत्रका निम्ति बुढाथोकीका गीतिकारिताका बारेमा विविध स्रोतबाट सामग्री सङ्कलनमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिलाई मूल आधार बनाइएको छ । बुढाथोकीका गीतसङ्ग्रह नै प्राथमिक स्रोत हुनभने स्वयम् शोधनायक प्राथमिक स्रोतका सामग्री हुन् । प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यकता अनुसार टेलिफोन सम्पर्क, कुराकानी,

अन्तर्वार्ता आदि प्रक्रियाको प्रयोग गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । गीतसँग सम्बन्धित विषयका पुस्तकको पनि अध्ययन गरी गीतका बारेमा सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.१० अध्ययन र विश्लेषणविधि

प्रस्तुत शोधपत्रलाई व्यवस्थित र वस्तुगत रूपमा प्रस्तुत गर्नका लागि प्राप्त सामग्रीलाई आवश्यकताअनुरूप प्रयोग गरिएको छ । हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिकारिताका लागि आवश्यकताअनुसार साहित्यका विभिन्न विधा सिद्धान्तको सहायता लिइएको छ ।

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा

पहिलो परिच्छेद	:	शोध परिचय
दोस्रो परिच्छेद	:	हरिभक्त बुढाथोकीको सङ्क्षिप्त परिचय
तेस्रो परिच्छेद	:	हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्रा
चौँथो परिच्छेद	:	हरिभक्त बुढाथोकीको गीत सङ्ग्रहको विश्लेषण
पाँचौँ परिच्छेद	:	हरिभक्त बुढाथोकीको गीति प्रवृत्ति
छैटौँ परिच्छेद	:	उपसंहार तथा निष्कर्ष

परिशिष्ट, सन्दर्भग्रन्थ सूची

दोस्रो परिच्छेद

गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको सङ्क्षिप्त परिचय

२.१ हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी

२.१.१ जन्म र जन्मस्थान

हरिभक्त बुढाथोकीको जन्म वि.सं. १९९७ साल असार २४ गते सन् १९४० जुलाई ८ का दिन तेरथुम जिल्लाको सिम्ले गा.वि.स. वडा नं. ३ बयरबुङ् गाउँमा भएको हो ।^१ पिता सनकसिंह बुढाथोकी र माता भगवती बुढाथोकीका सात भाइ छोरा हरिभक्त, जितेन्द्र, प्रेमबहादुर, गङ्गाबहादुर, देवेन्द्र, कमलबहादुर, चन्द्रकुमार र दुई बहिनी छोरी तिलरूपा र विष्णुमायामध्ये दोस्रो सन्तानका रूपमा उनको जन्म भएको हो ।^२ निम्नमध्यम वर्गीय कृषक परिवारमा जन्मिएका हरिभक्त बुढाथोकीको न्वारनको नाम हर्कबहादुर बुढाथोकी हो ।^३ विद्यालयमा प्रवेश गरेपछि भवानीप्रसाद दाहालले हरिभक्त बुढाथोकी नाम राखिदिएका हुन् र उनको यही नाम नै हालसम्म प्रचलित रहेको छ ।^४

२.१.२ बाल्यकाल र स्वभाव

हरिभक्त बुढाथोकी बाल्यकालदेखि नै चलाख, तीक्ष्ण बुद्धि, इमान्दार र गम्भीर प्रवृत्तिका थिए ।^५ बुढाथोकी सानो उमेरमा तास खेल, पैसा चोर्न, खोपी खेलन निकै सिपालु थिए । हरेक दिन काम लगनशीलपूर्वक गर्ने तथा कठोर काम गर्न पनि पछि नहट्ने बुढाथोकीलाई उनका इष्टमित्र, छरछिमेकी, बुबाआमा सबैले माया गर्थे ।^६ ग्रामीण पहाडी क्षेत्रमा जन्मिएका र कमजोर आर्थिक स्थितिका कारण यिनको बाल्यकाल कष्टमय थियो ।^७

१. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी ।

२. ऐजन ।

३. ऐजन ।

४. दुर्गा पौडेल, **हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्व**, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग २०६५), पृ. ५ ।

५. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, 'पुराना पिँढीका नयाँ कवि हरिभक्त बुढाथोकीको सिर्जनधर्मिता' : हरिभक्त बुढाथोकी **हाम्रो देश हाम्रै भविष्य** (काठमाडौँ : विराज बुढाथोकी), पृ. १ ।

६. दुर्गा पौडेल, पूर्ववत् पृ. १२ ।

७. ऐजन, पृ. ९ ।

बुढाथोकीको स्वभाव शान्त र सौम्य किसिमको थियो । आफूभन्दा ठूलालाई आदरसत्कार गर्ने र सानालाई माया गर्ने स्वभाव बुढाथोकीको रहेको छ ।^८ उनी मृदुभाषी र शिष्ट प्रकृतिका छन् । मीठो बोली र नरम व्यवहारले उनी सबैलाई प्रभावित पार्न सफल छन् । हँसिलो अनुहारका बुढाथोकी आफ्नो बोलीमा साथीभाइलाई एकैचोटी प्रभावित पार्न सफल छन् ।^९ एकान्तमा बस्न, प्राकृतिक दृश्य हेर्न, प्रकृतिसँग घुलमिल हुन् उनी औधी मनपराउँछन् ।^{१०} प्रकृतिका विविध दृश्यहरूको अवलोकन गर्नु, फूलबारीमा रम्नु आदि उनका स्वभाव हुन् ।

२.१.३ शिक्षादीक्षा

हरिभक्त बुढाथोकीको अक्षराम्भ घरमै भएको थियो । उनले २००८ सालदेखि काठको पाटीमा बुवासँग साउँ अक्षर पढ्न र लेख्न सिकेका हुन् ।^{११} उनले एघारवर्षको उमेरदेखि तमसुकको बेहोरा लेख्नपढ्न सिकेका थिए भने भानुभक्तिय रामायणका बालकाण्ड, सुन्दरकाण्ड, उत्तरकाण्डका साथै प्रह्लाद भक्तिकथाका धेरैजसो श्लोकहरू कण्ठस्थ पारेका थिए ।^{१२}

वि. सं. २०१२ साल मङ्सिर महिनामा हरिभक्तका बुबा जिल्लाकै उत्तरक्षेत्र चुहानडाँडा स्थित ओखरबोटेमा भतिजी ज्वाइँको घरमा भेटघाटका लागि जाँदा हरिभक्तलाई लिएर गएका थिए ।^{१३} त्यहाँ हरेकदिन विहान पढ्न जाने केटाकेटीहरूको ताँती विद्यालय जाँदै गरेको देखेपछि उनलाई पनि पढ्न मन लाग्यो । उनले त्यही दिदीको घरमा बसेर पढ्ने ठिपी गरेकाले दिदीकै घरमा बसेर पढ्ने मौका पाए र कक्षा तीनमा भर्ना भए ।^{१४} विद्यालयमा भर्ना भएको चार महिनापछि चुहानडाँडामा एक्कासि विफरको रोग देखापऱ्यो र हरिभक्तका बुबा तुरुन्तै गएर उनलाई फर्काएर घर लगोपछि उनको पहिलो पटकको पढ्ने इच्छा अधुरै रह्यो ।^{१५} गाउँमा नजिकै विद्यालयको अभावले गर्दा वि. सं. २०१४ सालमा

८. ऐजन, पृ. ९ ।

९. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, 'पुराना पिँढीका नयाँ कवि हरिभक्त बुढाथोकीको सृजनधर्मिता', पूर्ववत्, पृ. १ ।

१०. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी ।

११. ऐजन ।

१२. ऐजन ।

१३. ऐजन ।

१४. ऐजन ।

१५. दुर्गा पौडेल, पूर्ववत्, पृ. ११ ।

घरबाट १३/१४ किलोमिटर टाढा जलजले सन्यासीछाप भन्ने ठाउँमा स्थापित श्री शङ्कर मिडिल स्कूलमा तेस्रो कक्षामा नै बुढाथोकी भर्ना भए ।^{१६} त्यसै सालको मङ्सिरमा हुने अर्धवार्षिक परीक्षामा उनी चौथो कक्षामा प्रवेश गरे र त्यसै वर्षको वार्षिक परीक्षामा उत्तीर्ण भई पाँचौं कक्षामा प्रवेश गरे ।^{१७} उनले छैटौं कक्षाको अध्ययन भने चुहानडाँडा शारदा हाइस्कूलबाट पूरा गरे ।^{१८} त्यसपछि बुढाथोकीले एकवर्ष पढाइलाई स्थगित गरे । वि. सं. २०१७ सालमा घरनजिकै पोक्लबाङ् औंसीडाँडामा डी. एस. बी. मिडिल स्कूल खुलेको हुनाले सातौं कक्षामा भर्ना भई अध्ययनलाई सुचारु गरेका हुन् । उनले आठ कक्षाको अध्ययनका लागि उनी २०१९ सालमा विराटनगर आई बनसखण्डी महेन्द्ररात्री विद्यालयमा भर्ना भई त्यही स्कूलबाट प्रवेशिका उत्तीर्ण गरे ।^{१९}

त्यसपछि हरिभक्त बुढाथोकी क्याम्पस स्तरको अध्ययनका लागि महेन्द्र मोरङ आदर्श बहुमुखी क्याम्पस विराटनगर भर्ना भई वि. सं. २०२३ सालमा प्रमाणपत्र तह वाणिज्य विषयमा पूरा गरेका हुन् ।^{२०} त्यसैगरी २०२९ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस धरानबाट बी. ए. परीक्षा उत्तीर्ण गरेका हुन् ।^{२१} हरिभक्त बुढाथोकीको औपचारिक अध्ययन यहीं पुगेर टुङ्गिएको पाइन्छ । त्यसपछि नेपाली साहित्यको स्वध्यायन गरी विविध विधाका साहित्यिक कृतिहरूको रचना गर्न थालेका हुन् ।^{२२}

२.१.४ पारिवारिक स्थिति

वि.स १९९७ सालमा तेरथुमको सिम्ले गा. वि. स. बयरबुङ्मा एक गरिव परिवारमा जन्मिएका हरिभक्त बुढाथोकीका बुबाआमा कृषक थिए ।^{२३} उनको परिवारमा सात भाइ छोरा र एक छोरी समेत गरी दश जनाको परिवार थियो ।^{२४} पारिवारिक आर्थिक अवस्था ज्यादै नाजुक रहेका कारण आई. कम. उत्तीर्ण गरेपछि जागिरको सिलसिलामा राम्रो

१६. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी ।
 १७. ऐजन ।
 १८. ऐजन ।
 १९. ऐजन ।
 २०. ऐजन ।
 २१. दुर्गा पौडेल, पूर्ववत्, पृ. १० ।
 २२. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी ।
 २३. ऐजन ।
 २४. ऐजन ।

स्थानको खोजी गर्दै २०२४ सालमा प्रहरीको जागिर सुरु गरेका थिए । त्यो समयमा उनको मासिक तलब ११५ रुपियाँ थियो ।^{२५} आफ्नो जन्म दुःखी ठाउँमा भएको हुनाले छोराछोरीलाई त्यस्तो दुःख दिन हुन्न भन्ने ध्येयले काठमाडौँ हाँडीगाउँमा २०३३ सालमा ६००० रुपियाँमा आधा रोपनी जग्गा किनी त्यहीँ घर बनाएर स्थायी बसोबास गर्दै आएका छन् ।^{२६}

बुढाथोकीले प्रहरीको जागिर अत्यन्त कठोर र अनुपयुक्त लागेकाले पेन्सन नपाकी राजिनामा दिएका हुन् ।^{२७} हाल उनको घरबाट उठेको घरभाडा र उनको ड्राइभिङ्ग शिक्षा र मोटर ड्राइभिङ्ग दुईवटा पुस्तकको बिक्रीबाट प्राप्त आम्दानीले हाल उनको जीविका राम्रैसँग चलाइरहेका छन् ।^{२८}

२.१.५ दाम्पत्य जीवन र सन्तान

वि.सं. २००९ साल माघ २१ गते स्याबुङ गा. वि. स.(पाँचथर) निवासी खेमादेवी बोहोरासँग हरिभक्त बुढाथोकीको पहिलो विवाह भएको हो ।^{२९} उनको दोस्रो विवाह वि.सं. २०२७ सालमा काठमाडौँ निवासी मीना महर्जनसँग भएको हो ।^{३०}

बुढाथोकीका एक छोरा र चार छोरी रहेका छन् ।^{३१} सबैभन्दा जेठो सन्तानको रूपमा जेठी छोरी विमला, माइली कमला, साइली बन्दना र कान्छी सर्मिला र सबैभन्दा कान्छो सन्तानको रूपमा छोरा चिरञ्जीवी रहेका छन् । साइली छोरी बन्दनाको मात्र कान्छी श्रीमती मीना महर्जनबाट जन्म भएको हो ।^{३२} बुढाथोकीले कमला बाहेक सबै छोराछोरीको विवाह गराइसकेका छन् ।^{३३} छोरा चिरञ्जीवीका एक छोरा विराज बुढाथोकी र विवाहित छोरीहरूका

२५. दुर्गा पौडेल, पूर्ववत्, पृ. ११ ।

२६. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी ।

२७. दुर्गा पौडेल, पूर्ववत्, पृ. १४ ।

२८. ऐजन ।

२९. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी ।

३०. ऐजन ।

३१. ऐजन ।

३२. दुर्गा पौडेल, पूर्ववत्, पृ. १८ ।

३३. ऐजन ।

पनि एक एक छोरा भइसकेका छन् । हाल बुढाथोकी दुई श्रीमती र छोराबुहारीका साथ काठमाडौंमा बसोबास गर्दै आएका छन् ।^{३४}

२.१.६ रुचि

हरेक व्यक्तिमा आ-आफ्नै प्रकृतिको रुचि हुन्छ । एक व्यक्तिको रुचि अर्को व्यक्तिसँग नमिल्न पनि सक्छ । विद्यार्थी जीवनमा नै साहित्य रचनाप्रति रुचि राख्ने बुढाथोकीले सात कक्षामा पढ्दापढ्दै पूर्णाङ्गी नाटकको रचना गरेको पाइन्छ । साहित्यका विविध विधाका नयाँनयाँ पुस्तकहरू अध्ययन गर्नु पनि उनको रुचिको विषय हो ।^{३५} बुढाथोकी विद्वान्हरूको बीचमा रमाउन पनि उत्तिकै मनपराउँछन् । घर सफासुगध राख्ने तथा फूलबारीमा चासो देखाउने बुढाथोकी हरेक दिन घरको सरसफाइमा आफ्नो अमूल्य समय व्यतीत गर्छन् ।^{३६} खानातर्फ शुद्ध शाकाहारी, मांसाहारी भोजनबाट टाढै रहन्छन् । सुख्खा खाना भन्दा रसिलो खाना दुध, दहीप्रति विशेष रुचि राख्छन् । बिना काममा बजार घुम्नुभन्दा एकान्तमा बसी मनलाई शान्त पार्नु उनको व्यक्तिगत रुचि हो ।^{३७}

२.१.७ भ्रमण

मानिस गतिशील प्राणी भएकाले ऊ सधैं एकै स्थानमा रहँदैन । ऊ विभिन्न स्थानहरूको भ्रमण गर्न पुग्दछ । हरिभक्त बुढाथोकीले पनि देश तथा विदेशका विभिन्न भागको भ्रमण गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी विदेशतर्फ भने उनले भारत, चीन, जर्मनी र संयुक्त राज्य अमेरिकासम्मको भ्रमण गर्ने अवसर पाएका छन् ।^{३८}

२.१.८ सम्मान र पुरस्कार

कुनै पनि व्यक्तिलाई प्रोत्साहन वा हौसला दिनको लागि सम्मानित गर्नुपर्छ तबमात्र ऊ आफ्नो कार्यमा दत्तचित्त भएर लाग्दछ । हरिभक्त बुढाथोकीलाई पनि विभिन्न संघसंस्थाले विभिन्न सम्मानपत्र, कदरपत्र तथा नगदपुरस्कार प्रदान गरेको देखिन्छ ।

३४. ऐजन ।

३५. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी ।

३६. ऐजन ।

३७. ऐजन ।

३८. दुर्गा पौडेल, पूर्ववत्, पृ. २१ ।

नेपाली महिला सङ्गठनद्वारा **महिला बोलिछन्** राष्ट्रिय पत्रिकामार्फत लिइएको राष्ट्रव्यापी निबन्ध प्रतियोगितामा तृतीय पुरस्कार (२०२९ र २०३०), शुभराज्याभिषेक पदक (२०३१), प्रहरी सेवा पदक (२०३९), जनमतसङ्ग्रह पदक द्वैमासिक (२०४६), प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट प्रकाशित **प्रहरी** द्वैमासिक प्रकाशनमा रचना पठाई योगदान पुऱ्याउनु भई साहित्यिक रचनामार्फत् प्रथम पुरस्कार (२०५९), सनातन धर्मसेवा समिति भापाद्वारा सम्मानपत्र (२०६२), **मूलको सङ्गो पानी** गीतिसङ्ग्रहका लागि अन्तराष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाजद्वारा हरिभक्त कटुवाल स्मृति सर्वोत्कृष्ट गीति पुरस्कार (२०६५) जस्ता पुरस्कार तथा सम्मानले सम्मानित भएका छन्।^{३९} गाउँस्तरदेखि अन्तराष्ट्रियस्तरसम्म चर्चित बुढाथोकीले यिनै सम्मानहरूबाट विभूषित हुने मौका पाएका छन्।

२.१.९ साहित्य लेखनको प्रेरणा र प्रभाव

साहित्य लेखनतर्फ विभिन्न साहित्यकारका साथै रचनाको प्रभाव परेको हुन्छ। हरिभक्त बुढाथोकी पनि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको मुनामदन गीतिकाव्यबाट प्रभावित भएका देखिन्छन्।^{४०} यही प्रभावका कारणले उनले २०१२/१३ सालतिर फुटकर कविताहरू लेख्न थालेका थिए भने गीतलेखनमा उनलाई विभिन्न व्यक्तित्वहरूको प्रेरणा मिलेको पाइन्छ। प्रहरी महानिरीक्षक खड्गजीत बरालको अपारमाया, गीतकार डा. विश्वनाथ 'प्रेम' को 'मान्छेको खोजीमा' शीर्षक गीतबाट र गायक शिशिर योगीको स्वरबाट उनी गीतलेखनमा प्रभावित भएका हुन्।^{४१} त्यस्तै बुढाथोकीको गीतलेखनमा डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेले र वरिष्ठ गीतकार कृष्णहरि बरालको ठूलो प्रभाव रहेको छ।^{४२}

२.१.१० लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशनको थालनी

हरिभक्त बुढाथोकी तेरथुम जिल्लाबाट प्रकाशित **खहरे** पत्रिकामा उनको एउटा कविता लेखेर साहित्यमा प्रवेश गरेका हुन्।^{४३} उनले २०१७ सालमा **वसन्त कोपिला** नामक

३९. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी।

४०. दुर्गा पौडेल, पूर्ववत्, पृ. २२।

४१. ऐजन।

४२. ऐजन।

४३. ऐजन, पृ. २४।

पूर्णाङ्गी नाटक लेखेर त्यही साल प्रकाशित गरेको पाइन्छ।^{४४} त्यसपछि क्रमशः उनले उपन्यास र गीति विधाका कृतिहरू प्रकाशित गरेका छन्। उनका सन्तान, आमाको उपहार, बहुरूपी साधु, मनसराको चिहान र आरतीका आँसु उपन्यास हाम्रो देश हाम्रै भविष्य, मूलको सङ्गो पानी र समर्पण उनैलाई गीतसङ्ग्रह प्रकाशित भएका छन्।^{४५} त्यसै गरी उनका फुटकर कृतिका रूपमा धेरै कथा र निबन्ध प्रकाशित छन्। त्यस्तै उनका आँखाको नानीमा, मनमुटु, रोटरी गीतरू, नगरे अभिमान कहिले र समर्पण उनैलाई गीतिक्यासेट एल्बमहरू प्रकाशित छन्।

२.२ हरिभक्त बुढाथोकीको व्यक्तित्व

कुनैपनि व्यक्तिको व्यक्तित्व निर्माणमा उसको पारिवारिक वातावरण संस्कारका साथै समकालिन साथीहरूको सङ्गतले उल्लेखनीय भूमिका खेलेको हुन्छ। उसमा रहेको सिर्जनशील प्रतिभा र महत्वकाङ्क्षाले पनि गम्भीर प्रभाव पारेको हुन्छ। हरिभक्त बुढाथोकीको व्यक्तित्व विकासमा नेपालका विभिन्न वरिष्ठ व्यक्ति तथा साथीभाइहरूको सङ्गतले महत्वपूर्ण प्रभाव पारेको थियो।^{४६} यस दृष्टिकोणबाट हेर्दा हरिभक्त बुढाथोकी बहुमुखी व्यक्तित्वका धनी भएको देखिन्छ। यहाँ उनको व्यक्तित्वलाई साहित्यिक र साहित्येत्तर गरी दुईवटा पाटामा विभाजन गरेर अध्ययन गर्न सकिन्छ।

२.२.१ साहित्यिक व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले वि.सं. २०१७ सालमा वसन्त कोपिला नाटक प्रकाशित गरी साहित्यका विविध विधामा कलम चलाए पनि अन्य विधा भन्दा उपन्यासकार र गीतकार व्यक्तित्व नै प्रभावशाली रहेको पाइन्छ। उनको साहित्यकार व्यक्तित्वको चर्चा यसरी गर्न सकिन्छ।

२.२.१.१ नाटककार व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीको साहित्यिक यात्राको प्रारम्भ नाटक विधाबाट प्रारम्भ भएको पाइन्छ। वि. सं. २०१७ सालमा उनले वसन्त कोपिला नामक नाटक प्रकाशित गरेका हुन्।

४४. ऐजन।

४५. ऐजन, पृ. २५।

४६. ऐजन।

नाटककार बुढाथोकी नेपाली बुद्धिजीवीहरूको दुखप्रद जीवन अतिरिक्त प्रेमपूर्ण घटनाहरूको अमर कथा र देशभक्तिको सच्चा दर्शन प्रस्तुत गर्ने नाटककारका रूपमा परिचित छन्।^{४७} उनको **वसन्त कोपिला** नाटक सामाजिक यथार्थवादी घटनामा आधारित नाटक हो। उनको यस नाटकले प्रेमविवाहको विरुद्धमा उभिने समाजका वर्गप्रति प्रेमविवाहको विजय देखाई रुढिवादी प्रवृत्तिलाई हटाएको छ।

२.२.२.२ उपन्यासकार व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीको साहित्यिक यात्राको प्रारम्भ नाटकबाट भएपनि उनले उपन्यास लेखनमा बढी जोड दिएका छन्। उनले **सन्तान** (२०२४), **आमाको उपहार** (२०२९), **बहुरूपी साधु** (२०३१), **मनसराको चिहान** (२०३९), र **आँशुको सौगात** (२०३९) जस्ता सामाजिक औपन्यासिक कृतिको रचना गरेको देखिन्छ। उनले २०३९ सालको **आँशुको सौगात** उपन्यासलाई (२०४४) सालमा **आरतीको आँशु** शीर्षकमा पुनः मुद्रित गरेका छन्। उनले आफ्ना उपन्यासमा तल्लो वर्गका मान्छेले माथिल्लो वर्गबाट हेपिनुपर्ने, दबिनुपर्ने, उनीहरूकै अधिनमा बस्नुपर्ने जस्ता सामाजिक कुराहरूलाई उपन्यासको विषयवस्तु बनाएका छन्।

२.२.१.३ कथाकार व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले हालसम्म तेह्रवटा फुटकर कथा प्रकाशित गरेका छन्। उनका यी कथाहरू प्रहरी पत्रिकामा प्रकाशित भएका छन्। उनले हालसम्म प्रकाशित गरेका कथाहरूमा 'समस्या' (प्रहरी वर्ष १५, अङ्क १, २०३१ वैशाख), 'मैले पनि सम्भें मेरी आमालाई' (वर्ष १५, अङ्क १ २०३१ वैशाख), 'रूपको दोष' (वर्ष १७, अङ्क १, २०३३ पुस) 'मेरो डायरीबाट एउटा स्मरण' (वर्ष १७, अङ्क ३, २०३३ पुस) 'भङ्केलो माया' (वर्ष १९, अङ्क ४ २०३५ पुस), 'कोठामा बन्द गरिएको रहेछ' (वर्ष २०, अङ्क २, २०३६ कात्तिक), 'उज्यालो सिउँदोमा सिन्दुर' (वर्ष २०, अङ्क ३, २०३९ कात्तिक), 'मिलनको दीप जलिरहेथ्यो' (वर्ष ३९, अङ्क ५ २०५४ पुस), 'कामना राजसंस्थाको' (वर्ष ४४ अङ्क ५ २०५९ पुस) 'पैसा र प्रेम' (वर्ष ४५, अङ्क ५, असार २०६०) रहेका छन्।^{४८} यी कथाले हरिभक्त बुढाथोकीको

४७. ऐजन।

४८. ऐजन, पृ. २३।

कथाकार व्यक्तित्वलाई चिनाएका छन् । उनले विविध विषयका कथा लेखेका छन् । यी विविध विषयका कथाको मुख्य विषय प्रेम तथा आर्थिक अभावका कारण मान्छेले भोग्नुपरेको पीडा देखाएका छन् ।

२.२.१.४ कवि व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले नाटक र उपन्यासका क्षेत्रमा उनी ५० को दशकपछि मात्र देखा परेका हुन् । उनको **हाम्रो देश हाम्रै भविष्य** नामक गीति -कवितासङ्ग्रह प्रकाशित छ । यसमा पहिलो खण्डमा गीत र कविता सङ्कलित रहेका छन् । उनका कविताको मूल विषयवस्तु गरिबी, रोग, भोक, पीडा, भ्रष्टाचार, दुराचार, बुढ्यौलीमा जवानीको स्मरण, प्रेम जस्ता अनेक विषयवस्तु रहेका छन् । यी अनेक विषयवस्तु रहेका कविताको उद्देश्य वर्तमान जीवनका विविध यथार्थको प्रकटीकरण गर्नु हो ।

२.२.१.५ गीतकार व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले **हाम्रो देश हाम्रै भविष्य**, **मूलको सङ्गो पानी**, **समर्पण उनैलाई** नामक तीनवटा गीतसङ्ग्रह प्रकाशित गरेका छन् । उनको **हाम्रो देश हाम्रै भविष्य** गीतसङ्ग्रहमा ६५ वटा गीत सङ्गृहीत छन् । **मूलको सङ्गो पानी** गीतसङ्ग्रहमा १७६ वटा गीतहरू सङ्गृहीत छन् भने **समर्पण उनैलाई** गीतसङ्ग्रहमा ९८ वटा गीतहरू सङ्गृहीत छन् । यसका अतिरिक्त उनको **आँखाको नानीमा**, **मनमुटु**, **रोटरी गीतहरू**, **नगरे अभिमान कहिले** र **समर्पण उनैलाई** गीतिक्यासेट एल्बमहरू पनि प्रकाशित भएका छन् । उनका यी गीति क्यासेट एल्बम र गीतमा रहेका गीतरूको विषयवस्तु राष्ट्रप्रेम र मानवीय प्रेम मुख्य रूपमा रहेको छ भने अभावमय जिन्दगीको चित्रण, सहरप्रतिको विकर्षण र गाउँ प्रतिको आकर्षण, तल्लो वर्गप्रतिको सहानुभति र माथिल्लो वर्गप्रति कडा व्यङ्ग्यवाण पाइन्छ ।

२.२.१.६ निबन्धकार व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले केही फुटकर लेख निबन्धहरू प्रकाशित गरेका छन् । उनले 'न्याय नपाए गोर्खा जानू', 'आदर्श नारी श्री ५ ऐश्वर्य', 'जसको संरक्षणमा हामी बाँचेका छौं', 'राजभक्ति र नेपाल प्रहरी', 'शाहवंश र आधुनिक नेपाल प्रहरी' र 'एउटा मीठो

यात्रा' गरी आठवटा निबन्धात्मक लेखहरू प्रकाशित गरेका छन्।^{४९} उनका यी निबन्धहरू हेर्दा प्रहरीसम्बन्धी र राजारानीको स्तुतिगानसम्बन्धी रहेका छन्। नेपाल प्रहरीले नेपालका लागि निभाएको भूमिका उनका निबन्धको विषयवस्तु रहेको छ।

२.२.२ साहित्येतर व्यक्तित्व

२.२.२.१ सम्पादक व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले विभिन्न पत्रपत्रिकाको सम्पादन गरेको देखिन्छ। बुढाथोकीले प्रहरी पत्रिकाको सहसम्पादक, सवारी संसार नामक पत्रिकाको सम्पादक र रोटरी क्लब अफ पशुपतिबाट प्रकाशित रोटरी क्लब अफ पशुपति काठमाडौं नामक सोभेनियर वार्षिक पत्रिकाको सम्पादक मण्डलको सदस्यका रूपमा काम गरिरहेका छन्।^{५०}

२.२.२.२ जागिरे व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले पहिलो जागिरको रूपमा विराटनगरमा जलजला सिनेमा हलमा टिकट बेच्ने काम गरेका थिए।^{५१} यही जागिर खाँदै उनले विराटनगरबाटै दोस्रो श्रेणीमा एस. एल. सी. पास गरे। त्यसपछि बुढाथोकी पहाड फर्के र एकवर्षसम्म प्राथमिक विद्यालयमा पढाउने काम गरे। एक वर्षसम्म विद्यालयमा काम गरेपछि उनलाई फेरि अध्ययनमा नै निरन्तरता दिन मन लाग्यो र फेरि विराटनगर महेन्द्र क्याम्पसमा आइ. कम. मा भर्ना भए। बुढाथोकीको कमजोर आर्थिक स्थितिका कारण गङ्गाबाबु मास्केका छोराछोरीहरूलाई ट्युसन पढाउने काम गरे।^{५२}

ट्युसन पढाएको पैसाले मात्र नपुग्ने भएकाले बुढाथोकी अलिक राम्रो जागिरको खोजी गरिरहेका थिए। त्यहीबेला विराटनगरस्थित औलो उन्मूलन सङ्घको क्षेत्रीय कार्यालयमा जुनियर क्लर्कमा टाइपिस्टको अस्थायी काम गर्न थाले। त्यसबेला उनको तलब रु. १२५ थियो।^{५३}

४९. ऐजन, पृ. २५।

५०. हरिभक्त बुढाथोकीबाट प्राप्त जानकारी।

५१. ऐजन।

५२. ऐजन।

५३. ऐजन।

२.२.२.३ प्रहरी व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले स्थायी जागिरको खोजी गरिरहेका बेला एकदिन गोरखापत्रमा नेपाल प्रहरीको सइ र असइ पदको आवश्यकताको विज्ञापन भएको कुरा थाहा पाए । विज्ञापनमा प्रतियोगिताको लागि सम्पर्क स्थान प्रहरी प्रधान कार्यालय काठमाडौं थियो । उनी असइ पदमा छनौट भए । त्यसबेला उनको मासिक तलब ११५ रुपियाँ थियो ।

२.२.२.४ समाजसेवी व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकी समाजसेवी व्यक्तित्व हुन् । त्यही व्यक्तित्वका कारण नै बुढाथोकीले भ्वापा जिल्ला धुलाबारी स्थित निर्माणाधीन पुस्तकालयको भवन निर्माणको लागि २५,००० रू. सहयोग गरेका छन् । त्यस्तै सनातन धर्म सेवा समिति भ्वापा शाखाको विर्ताबजार नजिकै निर्माण भएको जिल्ला शाखा भवन निर्माणका लागि पनि २५,००० रू. सहयोग गरेका छन् । त्यसैगरी चितवन जिल्ला देवघाटमा निर्माण गरेको बढीनारायणको मन्दिर निर्माणको लागि १५,००० रूपियाँ चन्दा सहयोग गरेका छन् ।

त्यस्तै बुढाथोकीले राष्ट्रिय त्रिफला पुस्तकालय र बढीनारायण मन्दिरको संरक्षण समितिमा आफू र आफ्ना परिवारका सदस्यलाई आजीवन सदस्य बनाई सहयोग गरेका छन् । त्यसैगरी रोटरी क्लब अफ पशुपतिको रोटेरियन भएको हुनाले दुःखी गरिब र असहायहरूलाई उनले सकेको दान र सहयोग गर्दै आएका छन् ।^{५४}

२.२.२.५ प्राविधिक लेखक व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकी नेपाली भाषामा पहिलो पटक **ड्राइभिङ्ग सम्बन्धी** पुस्तक लेखे व्यक्ति हुन् । उनले **सवारी ज्ञान** (२०२६) पुस्तक लेखी प्रकाशित गरेका थिए । त्यस्तै समयको गति र आवश्यकता सँगसँगै उनले **ड्राइभिङ्ग शिक्षा** (२०३२) **मोटर ड्राइभिङ्ग** (२०५६) र **ड्राइभिङ्ग लाइसेन्स गाइड बुक** लेखी प्रकाशन समेत गरेका छन् । उनी प्रहरीको असइ पदमा रहँदा ड्राइभिङ्ग सिक्ने क्रममा भुलवश दुर्घटनामा परेका हुनाले निको भइसकेपछि आफूजस्ता सिकारूले म जसरी दुर्घटनाको सिकार हुनु नपरोस् भनी ड्राइभिङ्गसम्बन्धी किताब लेखेको कुरा बताउँछन् ।

५४. ऐजन ।

२.२.२.६ संस्थापक व्यक्तित्व

हरिभक्त बुढाथोकीले विभिन्न सङ्घसंस्थामा काम गर्दै आएका छन् । बुढाथोकी विश्व हिन्दू महासङ्घका आजीवन सदस्य, सनातन धर्म सेवा समितिको आजीवन सदस्य, रोटरी क्लब अफ पशुपतिको रोटेरियन काठमाडौं जिल्ला धुम्रवाराही स्थित शान्ति मार्ग दल तथा सडक निर्माण उपभोक्ता समितिको अध्यक्ष, भगवती बुढाथोकी स्मृति पुरस्कारजस्ता संस्थाका संरक्षक भई काम गरेको पाइन्छ।^{५५}

हरिभक्त बुढाथोकीले आफ्ना नाममा हरिभक्त बुढाथोकी छात्रवृत्ति पुरस्कारको स्थापना गरेका छन् । त्यस्तै उनले आफ्ना आमाबुबाको नाममा सनकसिंह-भगवती स्मृति पुरस्कारको समेत स्थापना गरेका छन्।^{५६}

२.२.३ जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वबीच अन्तर्सम्बन्ध

हरिभक्त बुढाथोकीको जन्म पूर्वी नेपालको दुर्गम पहाडी जिल्लामा भएपनि उनले अनेक दुःख सुखका साथ अध्ययनलाई अगाडि बढाएको पाइन्छ । हरिभक्त बुढाथोकीले तेरथुम जिल्लाबाट अध्ययन सुरु गरी धरानबाट स्नातकसम्मको अध्ययन पूरा गरेका हुन् । आर्थिक स्थिति कमजोर भएको कारण विराटनगरमा जलजला सिनेमा हलको टिकट बेच्नेदेखि लिएर घरघरमा गई ट्युसन पढाउने काम गरेको देखिन्छ । कक्षा सातमा पढ्दापढ्दै नाटक लेखी प्रकाशन गरेका बुढाथोकीले साहित्यका उपन्यास, कविता, निबन्ध र गीत विधामा कलम चलाएका छन् ।

मूल कार्यक्षेत्रका रूपमा प्रहरी पेसा अँगालेका बुढाथोकीले नेपालका विभिन्न स्थानमा रही आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गरेका थिए । बुढाथोकी आफूभन्दा ठूलालाई आदरसत्कार तथा सानालाई औधी माया गर्छन् । दुर्गम गाउँको गरिब वातावरणमा अनेक दुःखकष्ट भोगेका बुढाथोकीले आफ्ना कृतिमा पनि यही परिस्थितिलाई मुख्य विषयवस्तु बनाएका छन् । पारिवारिक अवस्था तत्कालिन सामाजिक परिवेश, शिक्षा र प्रहरी पेसा, हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वलाई अन्तरसम्बन्धित तुल्याउने मूल पाटाहरू हुन् ।

५५. ऐजन ।

५६. ऐजन ।

यसरी परिश्रमी र मेहनती सिर्जनशील बुढाथोकीको जीवनी र साहित्य सिर्जनाका बीचमा एक अर्काको प्रभाव र अन्तरसम्बन्ध पनि रहेको पाइन्छ ।

२.२.४ निष्कर्ष

वि. सं. १९९७ सालमा तेरथुम जिल्लाको सिम्ले गा. वि. स. को बयरबुङ्मा निम्नमध्यमवर्गीय कृषक परिवारमा जन्मिएका बुढाथोकी शिक्षा आर्जन गर्ने उद्देश्यका साथ विराटनगर आएर बसेका थिए । शिक्षा आर्जनसँगै कार्य क्षेत्रमा प्रवेश गरेका बुढाथोकीले आफ्नो जीवनको पढाइ जागिरे जीवनबाटै सम्पन्न गरेका थिए । सुरुमा अत्यन्त दुःखकष्टका साथ जीवन धान्न बाध्य भएका बुढाथोकीले हाल आफ्नो मेहनत र परिश्रमका साथ पारिवारिक आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याई एक सम्पन्न जीवन बिताइरहेका छन् ।

वि.सं. २०१७ सालमा **वसन्त कोपिला** नाटकबाट आफ्नो साहित्ययात्रा थालेका बुढाथोकीले हालसम्म ६ वटा उपन्यास प्रकाशित गरेका छन् भने तीनवटा गीतसङ्ग्रह प्रकाशित भएका छन् । अन्य फुटकर कथा र निबन्धहरू पनि पत्रपत्रिकामा छरिएर रहेका छन् । यसरी विभिन्न विधामा कलम चलाएपनि बुढाथोकीको मुख्य विधा भनेको उपन्यास तथा गीत नै हो । जुन क्षेत्रमा आजसम्म निरन्तर लागि रहेका छन् । राष्ट्रियता, देशप्रेम, समसामयिक घटना, युगीन यथार्थको प्रस्तुति, वैयक्तिक अनुभूति, विश्वबन्धुत्वको भावना, सहरप्रतिको वितृष्णा र गाउँप्रतिको आकर्षण, सामाजिक आर्थिक असमानताको चित्रण, राष्ट्र, राष्ट्रिय जीवनप्रति आस्था र प्रेम प्रकट गर्ने राष्ट्रवादी गीतकारका रूपमा बुढाथोकीलाई उभ्याउन सकिन्छ ।

सरल सुकोमल र लयालु नेपाली भाषाको प्रयोग गरी श्रृङ्खलित र प्रवाहपूर्ण शैलीमा प्रेमभावपूर्ण अनि ठाउँठाउँमा करुण भावलाई समेटे गीतरचना गर्ने बुढाथोकी एक सफल गीतकार हुन् ।

तेस्रो परिच्छेद

हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्रा

३.१ परिचय

हरिभक्त बुढाथोकी प्रहरी महानिरीक्षक खड्गजीत बरालको अपार माया डा. विश्वनाथ 'प्रेम' को मान्छेको खोजीमा शीर्षक गीतवाट र गायक शिशिर योगीको स्वरवाट गीतलेखनमा प्रभावित भएका हुन् । बुढाथोकीले वि. सं. २०१७ सालदेखि नै आफ्ना फाट्टफुट्ट गीतहरू लेखेपनि ती छुट्टै प्रकाशित भएका थिएनन् । २०६० को दशकदेखि गीत लेखनतर्फ निरन्तरता दिएर आफ्नो गीतियात्राको एक दशकको छोटो समयावधिमा नै आफ्ना तीनवटा गीतसङ्ग्रह र पाँचवटा गीतिएल्वमहरू प्रकाशन गरेर आफ्नो स्पष्ट पहिचान बनाइसकेका छन् । उनले आफ्नो मूलकार्यक्षेत्र समाजसेवालाई बनाएपनि गीतलेखन र समाजसेवालाई प्रमुख रुचि क्षेत्र बनाएर अनवरत रूपमा अधि बढिरहेका छन् ।

३.२ हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्राको चरण विभाजन

खास गरेर गीतकारको गीतलेखनको इतिहासमा देखा परेका विभिन्न गीति लेखनको प्रवृत्तिगत परिवर्तन, गीतात्मक परिणाम र गुणस्तर, गीतिधारात्मक प्रवृत्तिको अन्तरविकास र गीत तथा गीति सङ्ग्रह प्रकाशनलाई आधार मानेर गीतकारको गीतियात्राको चरणविभाजन गर्ने गरिन्छ । गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको एक दशकको गीतियात्राको इतिहासमा पनि त्यस्ता खास अभिलक्षण देखिन्छन्, जसले उनको घुम्तिको निर्देश गर्दछ । हालसम्मको उनको विभिन्न गीतियात्राको अवधिलाई तीन चरणमा विभाजन गरी अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

(१) पहिलो चरण (सुरुदेखि-२०६२सम्म)

गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीले २०१७ सालदेखि नै फाट्टफुट्ट गीत लेख्न थालेका हुनाले २०१७ उनको पहिलो चरणको घुम्ति हो र २०१७ सालदेखि २०६२ सालसम्म रचित उनका गीतहरू हाम्रो देश हाम्रै भविष्य गीतसङ्ग्रहमा सङ्गृहीत छन् । प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहमा उनका ६५ वटा गीतहरू रहेका छन् । यसमा सङ्कलित सबै गीतहरूको अन्त्यमा लेखन मिति पनि दिइएको छ । यही मितिलाई हेर्दा २०१७ सालको **वसन्त कोपिला** नाटकवाट ३

वटा, २०२४ सालको सन्तान उपन्यासबाट २ वटा र २०३८ सालमा आरतीका आँसु उपन्यासबाट एउटा गीतबाहेक सबै गीतहरू २०६१ सालमा नै रचिएका देखिन्छन् ।

संरचनागत आधारमा हेर्दा यस अवधिका उनका गीतहरू बढीका ५ अनुच्छेद र घटीमा ३ अनुच्छेदसम्म रहेका छन् । त्यस्तै बढीमा १८ पङ्क्तिसम्मका गीत रहेका छन् भने घटीमा १० पङ्क्तिसम्मका गीतहरू रहेका छन् । गीतको संरचनात्मक पक्षमा प्रस्तुतिगत ढाँचाले पनि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहभित्रका गीतहरू एक स्थायी र दुई अन्तरा भएका गीत बढी छन् भने चार अन्तरा भएका गीतहरू पनि रहेका छन् । उनका यस सङ्ग्रहका गीतमा संरचनात्मक विविधता रहेको पाइन्छ । पङ्क्ति र अनुच्छेदगत विविधताका कारण उनका गीतहरू त्यति कसिला देखिँदैनन् ।

यस चरणका उनका प्रायःगीतमा शीर्षक र मूलभावका बीचमा सामञ्जस्यता पाइन्छ । विषयवस्तु वा भावभूमिका दृष्टिले हेर्दा उनका यस चरणका गीतमा विषयवस्तुगत विविधता पाइन्छ । हरिभक्त बुढाथोकीको यस गीतसङ्ग्रहमा सङ्कलित गीतहरूमा प्रयुक्त विषयवस्तु प्रेमप्रणयमूलक र प्रणयेतर दुवै खालको पाइन्छ । उनका प्रणयमूलक गीतमा 'मायाको औषधि', 'जूनमा होइन धरतीमा', 'पिरती हो जिन्दगानी', 'मायाभन्दा ठूलो', 'यो कस्तो अनौठो तिर्खा', 'एक्ली भएँ अब', 'बिर्सन सकिनँ', 'तिम्रो तस्विर' लगायतका गीतमा मानवीय प्रेम प्रणयका आशा निराशा, संयोग वियोग आदि अवस्थाहरू वर्णित छन् । यी गीतहरूमा बुढाथोकीले प्रेमका संयोग वियोग अवस्थाको वर्णनमा गीतहरू लेखेका छन् ।

यसैगरि 'म भन्छु नेपाल छ', 'नेपाल आमा लेखिदिन्छु', 'रोजगारी खोज्दै', 'शान्तिको कामना', 'बाँचिरहोस नेपाल', 'असल पुत्रको आशा' लगायतका गीतमा राष्ट्रप्रेम, राष्ट्रको स्वाभिमान, राष्ट्रप्रतिको आस्था श्रद्धा र सद्भावको अभिव्यक्ति पाइनुका साथै समसामयिक जीवनदर्शनलाई समेटेर सहरमा महल ठड्याएर गाउँका भूपडीमा बस्नेहरूको वास्ता नगर्ने, खालि विदेशीले दिने अनुदानको आसमा बस्ने नेताहरूप्रति व्यङ्ग्यात्मक अभिव्यक्ति गीतमार्फत प्रस्तुत गरेका छन् । त्यस्तै गरी बुढाथोकीका गीतहरूमा गरिबका चित्कार, गाउँघरका दुःख पीडा, रिन लागेर दयनीय भएको नेपालीको स्थिति, नेताहरूको भ्रष्टाचार, भोकै बस्नुका पीडाहरू विषयवस्तु बनेर आएका छन् भने ईश्वरीय प्रेममा आधारित गीतहरू पनि रहेका छन् ।

बुढाथोकीको यस सङ्ग्रहका गीतको भाषाशैलीय विन्यास मध्यम स्तरको रहेको छ । गीतकारले चलनचल्तीमा रहेको बोलीचालीको भाषा प्रयोग गरेका छन् । बुढाथोकीको यस सङ्ग्रहको गीतको ढाँचा वृत्तात्मक रहेको छ । प्रस्तुति वक्तव्यपरक र सम्बोधनात्मक रहेको छ । लयविधानका दृष्टिले हेर्दा यस सङ्ग्रहका गीतहरू लयात्मक नै रहेका छन् ।

(२) दोस्रो चरण (वि. सं. २०६२-२०६४)

गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्राको दोस्रो चरणको थालनी २०६२ सालबाट हुन्छ । गीत लेखनको यो चरणसम्म आइपुग्दा गीतकार बुढाथोकीले आफ्नो जीवनका अनेकौं आरोह अवरोह पार गरिसकेका छन् । देश विदेशका विभिन्न स्थल र सहरको अनुभव बटुलीसकेका बुढाथोकीको क्रमशः सहरिया सभ्यताप्रति वितृष्णा र ग्रामीण जनजीवनप्रति आकर्षण बढ्न थालेको पाइन्छ । प्रस्तुत गीतसङ्ग्रह २०६४ सालमा अन्तराष्ट्रिय नेपाली समाज, वासिङ्टन डी. सी. ले प्रकाशनमा ल्याएको हो । यस सङ्ग्रहमा हरिभक्त बुढाथोकीले २०६२ देखि २०६४ सालसम्म रचना गरेका एक पृष्ठमा एक वटाका दरले जम्मा १७६ वटा गीत सङ्गृहीत छन् । गीतको अन्त्यमा रचना मिति दिइएको छ भने कतिपयमा रचना स्थान समेत उल्लेख गरिएको छ । यस सङ्ग्रहका गीतको रचना स्थान नेपाल मात्र नभएर अमेरिका तथा जर्मनीका सहरहरू पनि रहेका छन् ।

संरचनात्मक आधारमा हेर्दा यस अवधिका गीतहरू बढीमा ५ अनुच्छेद सम्मका रहेका छन् । ५ अनुच्छेद भएका गीतहरूमा 'नेपाल स्वर्ग बनाईदिऊँ', 'हाम्रो भूमि हाम्रो भाषा', 'रोटरी गीत', गरी ३ वटा रहेका छन् । त्यस्तै ४ अनुच्छेद भएका गीतहरूमा 'स्वर्ग जस्तो गाउँ थियो', 'करोडौं हातछन् तिम्रै साथ', 'आज गाऊँ रमाइलो छैन रे', आदि गीतहरू रहेका छन् । त्यस्तै तीन अनुच्छेद भएका गीतहरू सबैभन्दा बढी रहेका छन् । यस चरणका गीतको संरचना पक्ष सुगठित रहेको छ ।

हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका गीतहरूमा देशप्रेम, प्रणयप्रेम, शिक्षामूलक, प्रहरीसम्बन्धी, रोटरी गीत, प्रकृतिप्रेम, विरह वेदना, सामाजिक आदि विषयवस्तुहरू समेटिएका छन् । यसरी भट्ट हेर्दा यिनका गीतमा विषयगत विविधता पाइएपनि यस सङ्ग्रहमा सङ्कलित अधिकांश गीतहरू प्रेम विषयक नै छन् । राष्ट्रियता र प्रेम कथ्यलाई लिएर रचिएका यस चरणका गीतमा पूर्ववर्ती चरणका गीतमा भन्दा प्रशस्त भावगत

नवीनता देखिन्छ । यस्तैगरी यिनका रचनामा इर्ष्याद्वेष, त्याग, आपसी सद्भाव कायम गर्ने आग्रह राष्ट्रिय भण्डाको महिमागान आदि पाइन्छ ।

‘स्वर्ग हो नेपाल’, ‘निसान केही रहन्न’, ‘विगतको सम्झना’, ‘नेपाल स्वर्ग बनाइदिऊँ’ जस्ता गीतमा राष्ट्रियताको भङ्गको पाइन्छ । यी गीतमा राष्ट्रिय सङ्कटको बेला सबै एकजुट भएर त्यस्को समाधान गर्नुपर्ने भावना व्यक्त प्रकृति र इतिहासको चित्रणका माध्यमबाट नेपाली पूर्वाह्रको वीरताको बखान, राष्ट्रिय एकता र निर्माणको लागि आह्वान गरिएको छ । गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीले यस सङ्ग्रहका ‘जे गरे नि हुन्छ भन’, ‘फेरिभेट नभए के होला’, ‘आँखा अगाडि राखौं भैं लाग्छ’, ‘तर कसरी बिसन सक्यौ’, ‘भनिदेऊ म कहाँ जाऊँ’ लगायतका गीतमा प्रेमप्रणयका संयोग, वियोग, आशानिराशा, प्रेमाकर्षण र समर्पणको रागात्मक भावाभिव्यञ्जना प्रस्तुत गरेका छन् । त्यसै गरी बुढाथोकीले कतिपय गीतमा मानवीय स्वभाव, बाल्यकालीन संस्मरण, अभावमय जिन्दगीको चित्रण, छोरी विदाइको पीडा, नवदुलहीलाई आशीर्वाद आदि भावलाई प्रस्तुत गरेका छन् । गीतकार बुढाथोकीले रोटरी गीतका माध्यमबाट रोटरी संस्थाको उत्थान गर्ने र गरिब दुःखीलाई सेवा गर्ने आग्रह गरेका छन् ।

समग्रमा हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहमा प्रयोग भएको भाव र भाषा दुवै अत्यन्त सरल छ । प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहमा प्रणयप्रेम र राष्ट्रप्रेमका अतिरिक्त शिक्षामूलक गीतहरू पनि विषयवस्तु बनेर आएका छन् । बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका गीतमा अनियमित र मिश्रित लयव्यवस्था पनि देखिन्छ । गीतको ढाँचा वृत्तात्मक रहेको छ भने प्रस्तुति सम्बोधनात्मक र वक्तव्यपरक रहेको देखिन्छ ।

(३) तेस्रो चरण (वि.सं. २०६५–२०७०)

२०६० को दशकदेखि गीत लेखनतर्फ लागि छोटो अवधिमा आफ्नो पहिचान निर्माण गरिसकेका हरिभक्त बुढाथोकीको तेस्रो चरणको थालनी २०६५ सालबाट हुन्छ । यस चरणमा बुढाथोकीले नगरे अभिमान कहिले गीतिक्यासेट एल्बम र समर्पण उनैलाई गीतसङ्ग्रह प्रकाशित गरेका छन् । प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहमा प्रा. डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल् र जेसिका चेमजोङ्गको समालोचनात्मक भूमिका रहेको छ । यस सङ्ग्रहमा ९८ वटा गीतहरू सङ्गृहीत

छन् । तीमध्ये ४ वटा गीत समर्पण उनैलाई र २ वटा रोटरी गीतहरू गीतिक्यासेट एल्बममा सङ्गीतबद्ध भएका छन् ।

संरचनागत आधारमा हेर्दा यस चरणका उनका सबै गीतहरू ३ अनुच्छेदमा रहेका छन् भने पङ्क्तिगत आधारमा हेर्दा बढीमा १२ पङ्क्ति र घटीमा ८ पङ्क्तिसम्मका रहेका छन् । बुढाथोकीका यस चरणका गीतहरू अधिल्ला चरणका भन्दा भिन्न रहेका छन् । अधिकांश गीतमा अनुभूतिजन्य विषयवस्तुले गीतको स्वरूप प्राप्त गरेका छन् । यस चरणका अधिकांश गीतहरूको संरचनात्मक विस्तार र सुगठन बलियो रहेको छ ।

शीर्षक र मूलभावका बीचमा अन्तःसङ्गति कायम गर्ने उनको अधिल्लो चरणको प्रवृत्ति यो चरणमा पनि यथावत नै रहेको छ । यस सङ्ग्रहमा सङ्कलित गीतहरूको विषयवस्तु सुरुमा मायाप्रेममा आधारित, बीचमा सामाजिक पृष्ठभूमिमा आधारित र अन्त्यमा राष्ट्रिय चिन्तनमा आधारित रहेको छ । यस सङ्ग्रहमा रहेका मायाप्रेममा आधारित गीतरूमा मानवीय व्यवहारलाई बुझ्ने क्रममा भोगेका अनुभूति अभाव र प्रेमसम्बन्धका पश्चाताप तथा एकलै बाँच्नुपर्दाका पीडाहरू उनका गीतमा पोखिएका छन् । 'परेलीमै राखी हेच्यो', 'वसन्तको आँगनीमा' गीतमा माया पिरती क्षणिक नभएर जुनीजुनीका लागि हुनुपर्ने, प्रकृतिको रमणीयता र वसन्त ऋतुको आगमनसँगै प्रेमिकाको आगमन भइदियोस् भन्ने भाव गीतकारले प्रस्तुत गरेका छन् । त्यस्तै 'तिमी मेरो अँधेरीमा' गीतमा प्रेम प्रतिबद्धताका स्वरहरू व्यक्त गरेर प्रेमिले प्रेमीकालाई अँधेरीमा उज्यालो भई आइदिने ढुकढुकीमा सुसेली दिने जिन्दगीमा खुसियाली र हरियाली छाइदिने जस्ती प्रेमिकालाई सधैं साथ दिइरहने भाव व्यक्त गरेका छन् । 'ज्यान माया लगायौ' र 'बास छैन' लगायतका गीतमा जिन्दगीको बाटोमा अचानक भेट भएका परदेशीसँग बसेको मायाबाट प्रेमिका विक्षिप्त भई उसलाई बिसन नसकेको र खुशीले हाँस्न नसकेको एकतर्फी मायाले प्रेमिकालाई पागल बनाएको भावहरू गीतका माध्यमबाट बुढाथोकीले मार्मिक तरिकाले व्यक्त गरेका छन् । प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहका मानवीय प्रेमप्रणयमूलक गीतमा लोकभाकाको भुङ्को, प्रेमी प्रेमिकाका संस्मरणात्मक अभिव्यक्ति, पाइन्छ भने कतिपयमा प्रश्नात्मक अभिव्यक्ति पनि पाइन्छ ।

हरिभक्त बुढाथोकीका प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहका गीत सामाजिक विषयवस्तुमा पनि रहेका छन् । यस खालका गीतहरू उपदेशमूलक पनि रहेका छन् । 'गाउँ र घरको सम्भना', 'बुबा दिवंगत हुँदाको पीडा', 'रोटरी गीत', 'बूढ्यौलीको पश्चाताप' लगायत गीत सामाजिक

सेवासंग सम्बद्ध छन् । यी गीतहरूमा सामाजिक घटना, परिघटना, सम्झना, विर्सना र तृष्णाका त्रिवेणीको सम्मिश्रण पाइन्छ । जीवनका उकाली ओरालीहरूमा भोगेका अनुभूतिहरू गीतकारले व्यक्त गरेका छन् । त्यसैगरी हरेक मुटु भएका मान्छेलाई मातृवात्सल्यको सम्झनाले मनमा तरङ्ग पैदा गर्दछ । आफूलाई जन्म दिने आमालाई सधैंका लागि गुमाउनु पर्दाको क्षणमा कल्पनाभन्दा परको पीडा अनुभूत हुन्छ । यसै पीडाले विरक्तिएको भाव बुढाथोकीले आफ्ना गीतमा अभिव्यक्त गरेका छन् ।

बुढाथोकीका राष्ट्रिय चिन्तनमा आधारित गीतमा गुम्दो राष्ट्रियताप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दै त्यसको जगेर्ना र उत्थानको कामना गरिएको छ । यही देशको माटोमा बुद्ध, भृकुटी, सीता र भानु जस्ता विभूतिले जन्म लिएर आफ्नो पहिचान सदाका लागि छोडेर गए । छोडेको पहिचानप्रति सम्मान दर्शाउनु हामी सबै नेपाली युवायुवतीहरूको कर्तव्य हो भन्ने अभिव्यक्ति गीतकारले आफ्ना गीतमा सुन्दर शब्दद्वारा व्यक्त गरेका छन् । हाम्रा पुर्खाहरूले सिर्जना गरेको इतिहास प्राण भन्दा प्यारो लाग्ने, नेपाल देशको माटोमा पाइला टेक्न पाएकोमा गर्व मान्नुपर्ने र यो देशको अस्तित्व जोगाउन निःस्वार्थ भावले एकजुट भएर अगाडि बढ्न गीतकारले आह्वान गरेका छन् । प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहमा विदेशमा काम गर्न गएका नेपाली व्यक्तिलाई स्वदेशमा फर्कन आग्रह गरिएको छ । नेपालमा भएका संस्कृतिको जगेर्ना गरेर मुटुले शरीर चलाए जस्तै हामी सबै नेपाली युवाहरूले देश चलाउनुपर्छ भन्ने भाव गीतकारले व्यक्त गरेका छन् । आफ्नो भूमि र भाषा प्राणभन्दा प्यारो हुन्छ भन्दै नेपाली भएर बाँच्नका लागि नेपालको अस्तित्व बचाइराख्नु आवश्यक छ भन्ने कुरालाई गीतकारले व्यक्त गरेका छन् । त्यस्तै देशलाई आघातपर्ने कुरा कसैले पनि बोल्नु हुँदैन र पुर्खाले आर्जेको देशको अस्तित्व सम्पूर्ण जोगाउन देशवासीकै पाखुरी उठाएर जुट्नुपर्छ भन्ने भाव राष्ट्रप्रेममा आधारित गीतमा रहेको छ ।

प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहमा मानवीय प्रेम, सामाजिक र राष्ट्रप्रेममा आधारित गीतहरू रहेका छन् । यस सङ्ग्रहका गीतको शीर्षक र भाव सामञ्जस्यमूलक रहेको छ । भाषाशैलीय विन्यास सरल र सहज रहेको छ । यस सङ्ग्रहका सबैजसो गीतमा अन्त्यानुप्रासको संयोजन गरिएकाले गीतहरू लयात्मक र गेयात्मक बन्न पुगेका छन् । गीतको प्रस्तुति सम्बोधनात्मक र वक्तव्यपरक रहेको छ ।

चौथो परिच्छेद

हरिभक्त बुढाथोकीका गीतको विश्लेषण

४.१ परिचय

हरिभक्त बुढाथोकीको हाम्रो देश हाम्रै भविष्य गीतसङ्ग्रह २०६२ मा प्रकाशित भएको हो । आफ्ना बुबाआमाप्रति समर्पित यस सङ्ग्रहमा डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्को समालोचनात्मक भूमिका रहेको छ । यस सङ्ग्रहमा ६५ वटा गीत सङ्गृहीत छन् । सङ्ग्रहको पहिलो गीतलाई आधार मानेर प्रस्तुत गीत सङ्ग्रहको नाम राखिएको छ । यहाँ गीत तत्वका आधारमा यस सङ्ग्रहका गीतको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१.१ हाम्रो देश हाम्रै भविष्य गीतसङ्ग्रहको विश्लेषण

४.१.२ विषयवस्तु

कृतिमा बाह्य प्रकाशनको सारभूत अंश वा सारतत्व तथा आन्तरिक सत्व वा गुदीलाई वस्तु भनिन्छ ।^१ हरिभक्त बुढाथोकीको यस गीतसङ्ग्रहमा विभिन्न विषयहरूले स्थान पाएका छन् । गीतको विषयवस्तु त्यसको विचार वा भाव हो । मूलभाव विषयवस्तुको एउटा भाग हो र यो बिम्ब, प्रतीक, शाब्दिक ढाँचा आदिमा आवद्ध हुन्छ ।^२ समग्रमा गीतका विषयवस्तुलाई रागात्मक र रागेतर गरी छुट्याउन सकिन्छ ।

शीर्षक	मूलभाव
१. हाम्रो देश हाम्रै भविष्य	हिमाललाई मूलस्रोत बनाएर निरन्तर नदीहरू बगिरहे जस्तै गरी पूर्वाहरूले आर्जेको नेपाल नै हाम्रो भविष्य हो, यसलाई विगान होइन निर्माणमा एकजुट हौं भन्ने आह्वान गरिएको छ ।

१. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, कविताको संरचनात्मक विश्लेषण (काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६२), पृ. २१९ ।

२. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास (काठमाडौं : नेराप्रप्र, २०६०), पृ. ७८ ।

२. सयपत्री फुल्यो होला	द्वन्द्वको समयमा गाउँ असुरक्षित भएर आमाबुबा पाल्ने बेलामा आफू गाउँमा फर्कने अवस्था नरहेको, असुरक्षा बढ्दै गएको, चेलीबेटीको सर्वस्व लुटिएको र युवा विदेसिनु परेको यथार्थ भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३. गरिब	गरिबको निर्जल र स्वच्छ भावनालाई यस गीतमा व्यक्त गरिएको छ
४. फूल चढाउन सिक	देश आस्थाको केन्द्र हो । देशमा युद्ध हुँदा सबै नेपालीको क्षति हुने गर्छ । त्यस्तो विनाशतिर नलागी नेपाल हाम्रो साभ्ना फूलबारी हो यसलाई सबैले सुन्दर र पवित्र मन्दिर बनाउनुपर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
५. आमाको घाउ	विदेशमा पैसा कमाउन गएको छोराको इराकमा अपहरणमा परेर मृत्यु भएपछि आमाका मुटुमा परेको पुत्रवियोगको पीडा कहिल्यै निको नहुने घाउ बनेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
६. आँसु थामी रोएको छु	गाउँमा अशान्ति फैलिएको र गरिबीको कारण विदेशिएका युवाले विदेशमा कमाइ नहुँदा गाँस टार्न नै नसक्ने स्थिति उत्पन्न भएपछि आफ्नो घर परिवारको स्थिति र साहुको रिन सम्झिएर रुँदै बस्नुपरेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
७. आँसु धेरै बगेका होलान्	आर्थिक अभावका कारण आफ्ना छोराछोरी आमाबुबालाई घरमा छोडेर कामको खोजीमा विदेश गएका युवा एक्कासी शत्रुको फन्दामा परेर मृत्युको मुखमा पुग्नुपर्दाको कारुणिक भाव व्यक्त गरिएको छ ।
८. माग्ने मान्छे	गरिबको कारुणिक दृश्यलाई यहाँ व्यक्त गरिएको छ । माग्नेले राम्रो लाउन र खान नपाएको कारुणिक भाव व्यक्त गरिएको छ ।
९. अर्कै देशको अधीनमा	राजनैतिक स्थिति र नेताहरूको भ्रष्टाचारीपनले देश रिनमा डुब्यै गएको भाव प्रकट गरिएको छ ।

१०. आँसुको भेल बगाउँदै	जनयुद्धको समयमा गाउँमा फैलिएको अशान्तिले कारण युवायुवती पलायन भएको चित्रण गरिएको छ । गाउँ छोडी सहर जानेहरूको दयनीय अवस्थाको यथार्थता व्यक्त गरिएको छ ।
११. त्यही चितामा जलिरहेछ	मानिसका अनगिन्ती इच्छा र आकाङ्क्षाहरू पूरा नहुँदै नश्वर शरीर जलेर धुँवामा परिणत भएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१२. गाउँ छोडी आएपछि	जनयुद्धको नाममा गाउँमा फैलिएको अशान्तिले आफ्ना लालाबाला लिएर सहर पसेका गाउँले गरिब तथा दुःखी बाबुआमाको कारुणिक अवस्थाको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१३. रिनमा डुबिरहेछन्	आफ्नो कर्तव्यलाई भुलेर सहरमा महल ठड्याएर गाउँका भुपडीमा बस्नेहरूको वास्ता नगर्ने, खाली विदेशीको पैसाको आसमा बस्ने नेताहरूप्रति व्यङ्ग्य गर्दै जनता रिनमा डुबिसकेको भाव व्यक्त भएको छ ।
१४. म कहाँ जाउँ	द्वन्द्वको समयमा भएको सन्त्रासपूर्ण वातावरणले गर्दा गाउँमा बस्न नसक्ने स्थिति पैदा भएको यथार्थता व्यक्त गरिएको छ अशान्तिका कारण गाउँमा भएको अँध्यारो अवस्थाको यथार्थता पनि व्यक्त गरिएको छ ।
१५. असल पुत्रको आशा	जनयुद्धले निम्त्याएको अशान्ति र हत्या हिंसाले गर्दा देशमा सबैतिर अशान्ति फैलिएको, नेपाली युवाहरू विदेशिने क्रम बढेको अवस्थाको चिन्ता गर्दै यो देशले शान्ति र असल पुत्रको खोजी गरिरहेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१६. प्यारो रोटरी	रोटरी गीतका माध्यमबाट गरिब र असहायहरूको सेवा गर्नुपर्ने, उनीहरूप्रति सेवा, सद्भाव र मित्रता बढाउनुपर्ने, आपत्विपत्मा परेकाहरूको उद्धार गर्नुपर्ने भाव अभिव्यक्त गरिएको छ ।
१७. गइसक्यो बैँस	अतीतका दिनको स्मरण गर्दै प्रेमप्रणयको भाव विप्रलम्भ शृङ्गारका माध्यमबाट व्यक्त गरिएको छ ।

१८. पिरती हो जिन्दगानी	माया भन्ने कुरा आकाशले थिचेपनि नथिचिने महसुस हुने र जिन्दगीको सर्वस्व नै आफ्नी प्रेमिका हुन् भन्ने प्रेमप्रणयको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१९. हराइसकेका खुसीहरू	कसैको माया प्रेम पाएमा सुन्दर जीवन जिउन सक्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२०. जूनमा होइन धरतीमा	आफूले मनपराएकी प्रेमिकाले आफूलाई वास्ता नगरेपछि, प्रेमिको मनमा परेको चोटको पीडा व्यक्त गरिएको छ ।
२१. मायाको औषधि	प्रेमिकाको सम्भनाले मन व्याकुल बनेको र प्रेमिको मन बुझाउन प्रेमिका औषधि बनेर आएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२२. फर्काइदेऊ खुसीहरू	सम्पूर्ण खुसीहरू लुटेर आँसु छोडेर जाने निष्ठुरी मायालुप्रति मर्मस्पर्शी भाव प्रकट गरिएको छ ।
२३. तिम्रा धेरै खुसीहरूमा	प्रेमिकाले साँचो प्रेमलाई लत्याएर हिँडेपनि प्रेमिले कहिल्यै बिसन नसकेको र प्रेमिका फर्केर आउँछिन भन्ने आशमा बत्तीहरू जलाइरहेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२४. मायाभन्दा ठूलो	मायाभन्दा ठूलो संसारमा केही नहुने मायाले मान्छेलाई कहिले हसाउने पनि रुवाउने भन्दै आफ्नी प्रेमिकासँग बिछोडिनु पर्दाका अभिव्यक्ति प्रेमीले व्यक्त गरेको छ ।
२५. बैस छँदै	माया पिरती भन्ने कुरा उमेरमै लगाउनुपर्छ भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
२६. यो कस्तो अनौठो तिर्खा	आफूले मनपराएकी प्रेमिकालाई पाएपछि कहिल्यै मेट्न नसकेका तिर्खाहरू मेटिएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२७. तिर्खाहरू मेटिरहन्छु	प्रेम मिलन पश्चात आफ्नी प्रेमिकालाई छातीमा लुकाएर राख्ने र हरपल प्रेमिकालाई अँगालोमा राखिरहने भाव व्यक्त छ ।

२८. अब कसरी जिऊँ	बैंसमा पनि प्रेमिका नभेटेको युवक प्रेमीले आफ्ना मनका कुरा कसैलाई सुनाउन र देखाउन नसकेको एकोहोरो प्रेमको अभिव्यक्ति प्रकट गरेको पाइन्छ ।
२९. तिमीलाई लुकाइराखें	आफ्ना मनमा गडिसकेकी प्रेमिकाको माया केही गरेपनि हटाउन नसकिने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३०. कहिलेकाहीं आइदिनु है	एक्कासी भेट भएका प्रेमी प्रेमिकामा प्रेमाकर्षणको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३१. सर्वस्व तिम्रै हो	प्रेमी प्रेमिका एक अर्कामा छुट्टिएर बस्तुपर्दाको पीडा व्यक्त गरिएको छ ।
३२. किन यस्तो लाग्यो	एकोहोरो प्रेमको पीडा व्यक्त गरिएको छ ।
३३. मनमा उराठ लाग्दा	प्रेमको पीडामा डुबिसकेको प्रेमीले आफ्ना मनका कुरा व्यक्त गर्न नसकेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३४. गाँसिदिए है प्रेमको डोरी	प्रेम गर्नेहरूले घृणा गर्दा विरक्तिएका प्रेमका अभिव्यक्ति व्यक्त गरिएको छ ।
३५. हाम्रो प्रेम	प्रेमका मिलन र विछोडको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३६. साली भिनाका अभिव्यक्ति	अतीतको प्रेम सम्भरेर सम्वादात्मक अभिव्यक्तिबाट प्रेमाकर्षणको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३७. एकली भएँ अब	आफ्नो पतिको मृत्यु भएपछि पत्नीले विरही मनका पीडा व्यक्त गरेको पाइन्छ ।
३८. समूह गीत	भ्याउरे लोकभाकाका माध्यमबाट प्रेमाकर्षणको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३९. धेरै रातका सपनीहरू	आफ्नी मनपरेकी प्रेमिकालाई पाउन नसक्दाको पीडा व्यक्त गरिएको छ ।
४०. बिसन सकिन	संवादात्मक अभिव्यक्तिबाट प्रेमी प्रेमिकाले एक अर्कालाई बिसन नसकेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।

४१. बाँचिदिए तिम्रो लागि	प्रेमीले प्रेमिकालाई आफ्नो बनाउन चाहे पनि कहिल्यै आफ्नी नभएको विरहको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४२. तिम्रो तस्विर	आफूले मनपराएकी मायालुलाई भूल नसकेको भाव प्रकट भएको छ ।
४३. कसरी आयौ	आफ्नो प्रेमी विदेशबाट आएपछि प्रेमिकाले खुसीको भाव व्यक्त गरेको पाइन्छ ।
४४. विदेसिएकी छोरीप्रति	आमाबाबुको छोराछोरी प्रतिको माया र सम्भनाले गर्दा उत्पन्न हुने पीडालाई व्यक्त गरिएको छ ।
४५. ब्युँभेको नेपाल	नेपाली जाति र नेपालको भण्डाको पहिचान विश्वसामु हराउन नदिन सम्पूर्ण नेपालीलाई आग्रह गरिएको छ ।
४६. नेपाल आमा लेखिदिन्छु	सगरमाथाको शिरबाट बगेका कोशी गण्डकीको चिसो पानी पिएर बनेको नेपालीको तातो रगतले नेपाल आमा लेख्नुपर्ने र देशको गौरव बढाउनुपर्ने भाव प्रकट भएको छ ।
४७. गाउँको माया	प्रकृतिको रमणीयताको चित्रणद्वारा राष्ट्रप्रेमको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४८. शान्तिको कामना	शान्तिका दूत मानिने बुद्ध यही नेपालको माटोमा जन्मेका हुन् र यही माटोमा जन्मेका हामी सबै नेपाली शान्ति चाहन्छौं भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
४९. शान्तिको भोलीमा	वर्तमानमा व्याप्त अशान्त स्थितिको कारुणिक वर्णन गर्दै शान्तिको कामना गरिएको छ ।
५०. रमाइलो गाउँ छैन	मायाप्रेममा डुबिसकेको प्रेमी प्रेमिकाविच लामो समयसम्म भेट नहुँदा पीडाबोध गरेको अभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।
५१. बाँचिरहोस् यो नेपाल	भ्रष्टाचार गरेर देशलाई कङ्काल बनाउने नेताहरूको दुष्कार्यको चित्रण गरिएको छ ।

५२. रोजगारी खोज्दै	देशको अशान्त वातावरणका कारण रोजगारी खोज्दै विदेश गएका युवाहरूमा आफ्ना देशको माया र छोराछोरीको मायालाई भूल नसकेको यथार्थता प्रकट गरिएको छ ।
५३. नेपाल आमा	नेपाल आमालाई सधैं श्रद्धा र सम्मान गर्नुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
५४. म भन्छु नेपाल छ	राष्ट्रको दूर्दशाबाट आक्रान्त भएका गीतकारले जनताको हितको लागि बन्दुक विसाएर शान्तिको सन्देश फैलाउनुपर्ने विचार प्रकट गरेका छन् ।
५५. मान्छेमा नै ईश्वर पाइन्छ	ईश्वरको दर्शन गर्न मन्दिर जानुपर्दैन, दीन दुःखी र गरिबको सेवा गरे मान्छेमा नै ईश्वर पाइन्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
५६. प्रभुको साथ पाइरहुँ	प्रभुको प्रेरणाले सधैं सफलता प्राप्त भइरहोस्, दीन दुःखीहरूको सेवामा लागि रहन पाइयोस् भन्ने विचार प्रकट गरिएको छ ।
५७. शरीर वृद्ध भएपछि	शरीर वृद्ध भएपछि असहाय र अशक्त हुन पुगेका बुबाका पाउमा शिर राखेर आशीर्वाद माग्नुपर्छ भन्ने विचार प्रकट भएको छ ।
५८. घनिष्ठ मित्र	मानिसको जीवन भनेको प्रकृतिले दिएको उपहार मात्र हो भन्ने कुरा व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।
५९. सदाचार मिलिरहोस्	ईश्वरको शक्तिमा नै यो संसार चलेको छ । उनी सर्वशक्तिमान् छन्, ईश्वरको आशीर्वादले सधैं सदाचार मिलिरहोस् भन्ने सन्देश दिइएको छ ।
६०. यात्री हामी	पृथ्वीरूपी माटोमा यात्रा गर्न आएका हामी सबै मानिसले जीवनलाई सत्मार्गमा लगाउनुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
६१. मित्रको मृत्युलाई देख्दा	आफ्नो जीवन साथीले सधैंका लागि छोडेर गएपछि अतीतका दिनका स्मरण गर्दै उसलाई सम्झिरहेको भाव व्यक्त भएको छ ।
६२. मृत्युशय्याको छोराप्रति	मृत्युशय्यामा छटपटाइरहेको अवस्थामा आमाबुबाले छोराप्रति देखाएको मोहलाई व्यक्त गरेको छ ।

६३. अन्तिम अस्तित्व	मानिसको भौतिक शरिरले जीवनका मार्मिक सम्झना र सुखदुःखलाई छोड्दै विशाल ब्रह्माण्डमा अस्ताउनु पर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
६४. जीवन भन्नु यस्तै रहेछ	जीवनलाई फरक फरक व्यक्तिले आफ्नो भोगाइ र अनुभवका आधारमा परिभाषित गर्दछन् भन्ने विचार प्रकट भएको छ ।
६५. हाम्रो स्वर्ग	जीवनमा खानु र लाउनु मात्र नभई गरिब दुःखीहरूको सेवामा पनि लाग्नु पर्छ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।

बुढाथोकीका यी गीतहरूलाई हेर्दा उनका गीतमा मानवीय प्रेमका आशा, निराशा, संयोग वियोगका साथै गाउँघरका दुःख पीडा, नेताहरूका भ्रष्टाचार, भोकै बस्नु पीडाहरू, छोराछोरीप्रतिको प्रगाढ माया, देशप्रेम, नेपाल आमाप्रतिको सम्मान र समसामयिक घटनाक्रमहरू विषयवस्तु बनेर आएका छन् ।

(१) प्रणयमूलक/रागात्मक

हरिभक्त बुढाथाकीका प्रणयमूलक गीतमा मानवीय प्रेमका संयोग, वियोग, विरह, प्रेमाकर्षण, समर्पणको अभिव्यक्ति पाइन्छ । हरिभक्त बुढाथोकीका प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहका ६५ वटा गीतमध्ये क्रमसंख्या १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४, २५, २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३ गरी २७ वटा गीतमा प्रणयमूलक अभिव्यक्ति पाइन्छ । यससम्बन्धी केही गीतका उदाहरण तल दिइन्छ :

मुस्कान देख्दा ओठमा तिम्रो, तिस्रना रसायो
मोहनी रै'छ बोलीमा तिम्रो, यो छाती चस्कायो ।

(मायाको औषधि, पृ. ४५)

धेरै रातका सपनीहरू, तिम्रै साथमा बितेका थिए
धेरै दिनका पलहरू, तिम्रै मुस्कानमा रमेका थिए

(धेरै रातका सपनीहरू, पृ. ६३)

(२) प्रणयेतर/रागेतर

हरिभक्त बुढाथोकीका प्रणयेतर गीतमा युगीन जनजीवन र समाजका विविध सन्दर्भहरू आएका छन् । नेताहरूको दुष्कार्यको चित्रणका साथै वर्तमानमा व्याप्त अशान्त

स्थितिको कारूणिक वयान गर्दै शान्तिको कामना गरिएको पाइन्छ । गाउँघरका दःख पीडा, गरिबका समस्या, ऋण लागेर दयनीय भएको नेपालीको स्थिति र जीवनप्रतिको आफ्नो दृष्टिकोणलाई पनि प्रणयेत्तर गीतमा व्यक्त गरेका छन् । हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका ७६ वटा गीतमध्ये प्रणयमूलक गीतबाहेकका सबै गीतहरूमा प्रणयेतर अभिव्यक्ति पाइन्छ । प्रणयेतर गीतका केही उदाहरण तल दिइएको छ :

जीवन भन्नु प्रकृतिको उपहार रै'छ
मित्र प्रेम त मनुष्यले बनाएको रै'छ
यसैलेत फरक पन्यो दुवै जुनी बेग्लै
एकलै जन्म्यौ हामी दुवै मछ्रोँ एक्लाएकलै ।

(घनिष्ठ मित्र, पृ. ८२)

अशान्ति सधैं गाउँ, बेंसी, जङ्गल, शासन छ गोलीमा
बिन्ती छ प्रभु ! राखिदेऊ गोली शान्तिको भोलीमा ।

(शान्तिको भोलीमा, पृ. ७३)

४.१.३ पर्याधार

कुनै पनि रचनामा विषयवस्तुको फैलावटलाई पर्याधार भनिन्छ ।^३ यो वैयक्तिक र सामाजिक गरी २ प्रकारको हुन्छ । गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीका गीतहरू यी दुवै पर्याधारमा फैलिएका छन् ।

(१) सामाजिक पर्याधार

सामाजिक पर्याधारका गीतमा बर्हिमुखी अनुभूतिको अभिव्यक्ति हुन्छ । सामाजिक पर्याधार भएका गीतमा राष्ट्र, मानवीय जीवन र समाजको मार्मिक प्रस्तुति रहेको पाइन्छ ।^४ हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका ६५ वटा गीतमध्ये क्रमसंख्या १, १४, १२, १३, १५, १६, ४५, ४६, ४८, ४९, ५३, ५५, ५९, र ६२ गरी १४ वटा गीत सामाजिक पर्याधारमा रहेका छन् । यससम्बन्धी केही उदाहरण तल दिइन्छ :

३. खगेन्द्रपसाद लुइटेल्, 'पुराना पिढीका नयाँ कवि हरिभक्त बुढाथोकीको सिर्जनधर्मिता,' पूर्ववत्, पृ. ५ ।

४. ऐजन ।

प्यारा रोटेरियन बन्धुहरू, मानवको सेवा गरौं
गरिब र असहायहरूको, मनलाई जित्न सकौं ।

(प्यारो रोटरी, पृ. ४०)

जन्मेका हामी यही धर्तीमाथि यही हाम्रो स्वर्ग हो
पुर्खाकै बाटो हो जीवन्त राख्ने यही हाम्रो धर्म हो ।

(हाम्रो स्वर्ग, पृ. ८७)

(२) वैयक्तिक पर्याधार

वैयक्तिक पर्याधार भएका गीतमा आत्मकेन्द्रित अनुभूति र भावनात्मक अभिव्यक्ति रहेको हुन्छ ।^५ हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका ६५ गीतमध्ये माथिका १४ वटा बाहेक ५१ वटा गीतमा वैयक्तिक पर्याधार रहेको छ । वैयक्तिक पर्याधार भएका गीतका उदाहरण यसप्रकार छन् :

आँसुका ढिका छोडेर गइछौ, पग्लेर आइरहन्छ
मायाको पोको लिएर गइछौ, सम्भना आइरहन्छ ।

(विदेसिएकी छोरीप्रति, पृ. ६८)

मेरो छोरा भुन्टेलाई, आज राति सम्भिराथें
घरमा अन्न पैसा छैन, मैले सबै बुभिराथें
गाउँघरमा अशान्ति छ, आमाबाबु सम्भेको छु
दर्शन तिहार आउन लाग्यो, आँसु थामी रोएको छु ।

(आँसु थामी रोएको छु, पृ. ३०)

४.१.४ ढाँचा

ढाँचा भनेको गीतको स्वरूपगत बमोट हो । यसलाई गीतको स्वरूप वा आकार भन्न सकिन्छ । ढाँचा वृत्तात्मक र चक्रात्मक गरी दुई प्रकारको हुन्छ । वृत्तात्मक ढाँचा भएको गीतमा भाव वा विचारको विस्तार पुनरावृत्तिद्वारा गरिन्छ र उही भावमा समाप्त भएको हुन्छ । चक्रात्मक ढाँचा भएको गीतमा भाव वा विचारको विस्तार नागबेली ढङ्गमा

५. ऐजन ।

रहेको हुन्छ ।^६ हरिभक्त बुढाथोकीका सबै गीतहरू वृत्तात्मक ढाँचामा रहेका छन् । यससम्बन्धी एउटा उदाहरण तल दिइन्छ :

भाइभाइ मारने त होइन धर्म नेपालीको
सबैको भलो चाहने धर्म हो सारा नेपालीको ।

(शान्तिको कामना, पृ. ७२)

नेपालीहरू मर्न र मार्न चाहदैनन् बरु सबैलाई शान्तिहोस् भन्ने चाहन्छन् भनेर शान्तिको खोजी गरेको भाव व्यक्त गरिएको छ । यहाँ 'नेपाली' शब्दले वृत्तात्मक ढाँचा प्रदान गरेको छ ।

४.१.५ भाषाशैलीय विन्यास

भाषाशैलीय विन्यास अर्न्तगत अभिव्यक्ति, प्रस्तुति, विम्बप्रतीक, अलङ्कार, लय, सङ्गीत, अग्रभूमीकरण आदि पर्दछन् ।^७ यी भाषाशैलीय विन्यास अर्न्तगत आउने सबै तत्वहरू हरिभक्त बुढाथोकीका गीतमा के-कस्ता रहेका छन् ती सबै तत्वहरूको अलग अलग विश्लेषण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

(१) अभिव्यक्ति

भाषाशैलीय विन्यास अर्न्तगत आउने अभिव्यक्ति भनेको सम्बोधनका माध्यमबाट गीतको वर्णन गर्ने हो ।^८ यो एकालापिय र सम्वादात्मक गरी २ प्रकारको हुन्छ । बुढाथोकीका गीतमा यी दुवै प्रकारको अभिव्यक्ति प्रयोग गरिएको पाइन्छ । बुढाथोकीका गीतमा संवादात्मक गीतको तुलनामा एकालापिय अभिव्यक्ति युक्त गीतको संख्या अत्यधिक बढी रहेको छ ।

(क) संवादात्मक

दुई वा सोभन्दा बढी व्यक्तिबीच परस्परमा हुने वार्ता नै संवाद हो र वार्तात्मक शैली प्रयोग भएको गीत नै संवादात्मक अभिव्यक्ति भएको गीत हो । संवादात्मक गीतमा वक्ता

६. ऐजन ।

७. ऐजन, पृ. ७ ।

८. ऐजन ।

एकभन्दा बढी हुन्छन् र एकअर्काका बीच संवाद हुँदै भावना वा विचार वा अभिव्यक्तिको समर्थन, खण्डन, सोधाइ आदि हुन्छन् संवादात्मक अभिव्यक्तिको टड्कारो रूप दोहोरी गीतमा पाइन्छ। हरिभक्त बुढाथाकीका यस सङ्ग्रहका ६५ वटा गीतमध्ये क्रमसंख्या ३१, ३६, ४०, ४७, २५० गरी ५ वटा गीतमा संवादात्मक पाइन्छ। संवादात्मक गीतको उदाहरण यसप्रकार रहेका छन् :

केटी : मनले छामें आँखाले हेरें, अरुलाई देखिनँ
सासैमा तिमि गाँसैमा तिमि, बिसन सकिनँ

केटा : फूलको बोली मायाको भोली, थापेर पर्खेको
यो मनले कैल्यै बिसन्न भन्छ, हाँसेर रोएको ।

(बिसन सकिनँ, पृ. ६४)

(ख) एकालापीय

एउटै पात्र वा वर्णनकर्ता वा सम्बोधकबाट अभिव्यक्त गरिने प्रथमपुरुष प्रधान गीत एकालापीय हुन्छ।^९ गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका अधिल्ला ५ वटा बाहेक ६० वटा गीतमा एकालापीय अभिव्यक्ति शैलीको प्रयोग भएको छ। यस प्रकारका प्रायः सबै गीतमा 'म' पात्रकै एकोहोरो अभिव्यक्ति प्रकट भएको हुन्छ। यहाँ एकालापीय गीतको एउटा उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ :

तिम्रो विश्वासमा रमाउने, भावना थियो मेरो
तिम्रा खुसीहरूमा हराउने, चाहना थियो मेरो
यसैले घौरालीमा, ढुङ्गा पाती थप्दै गएँ
मन्दिरहरूमा, फूलहरू चढाउँदै रहँ
आशाका बत्तीहरू सधैं जलिरहे, सधैंसधैं जलाइ नै रहन्छु ।

(तिम्रा धेरै खुसीहरूमा, पृ. ५१)

९. ऐजन, पृ. ५ ।

(२) प्रस्तुति

गीतलाई पाठक वा स्रोताका सामु प्रस्तुत गर्ने तरिका नै प्रस्तुति हो ।^{१०} भाषशैलीय विन्यास अर्न्तगत पर्न आउने एक तत्त्व प्रस्तुति वक्तव्यपरक र सम्बोधनात्मक गरी दुई प्रकारको हुन्छ ।

(क) वक्तव्यपरक

वक्तव्यपरक प्रस्तुति भएको गीतमा बाह्य वा आन्तरिक अनुभूतिको बयान वक्तव्यका रूपमा अभिव्यक्त भएको हुन्छ ।^{११} हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका ६५ गीतमध्ये ५८ वटा गीतमा वक्तव्यपरक प्रस्तुति रहेको छ । वक्तव्यपरक गीतको एउटा उदाहरण यस्तो छ :

कति सुन्दर तिम्रो बोली, त्यस्तै राम्रा आँखा
कहिल्यै पनि नभुले है, तिम्रो हाम्रो वाचा
तिम्रो बाटो हेर्दाहेर्दै, यो मन तेसै थाक्छ
तिमीलाई जब पाउँछु, स्वर्गै जस्तो लाग्छ
नछोडे है यो जिन्दगी, केही होइन भनेर ।

(जूनमा होइन धरतीमा, पृ. ४४)

(ख) सम्बोधनात्मक

कुनै पात्र विशेष वा सहभागीलाई सम्बोधन गरी आफ्नो भाव व्यक्त गर्नु नै सम्बोधनात्मक प्रस्तुति हो ।^{१२} बुढाथोकीका गीतमा पनि यस प्रकारको प्रस्तुति पाइन्छ । उनको यस सङ्ग्रहका ६५ गीतमध्ये क्रम संख्या ३, ११, २३, २७, ३५, ३७, र ५६ गरी ७ वटा गीतमा सम्बोधनात्मक प्रस्तुति दिएका छन् । सम्बोधनात्मक गीतको एउटा उदाहरण तल दिइन्छ :

तर्न सिकाऊ प्रभु ! दुःखको सागरबाट
प्रभुको पाउमा सधैं सभक्ति रहोस्

१०. ऐजन ।

११. ऐजन, पृ. ६ ।

१२. ऐजन ।

दुःखीहरूको कष्ट हटाउन हाम्रो

सदा भावना नै जागिरहोस् ।

(प्रभुको साथ पाइरहुँ, पृ. ८०)

(३) भाषाशैली

पाठक वा स्रोता समक्ष आफ्नो विचार, भावना एवं अनुभूतिको सम्प्रेषण गर्ने माध्यम भाषा हो र भाषा सम्प्रेषण गर्ने माध्यम तरिका शैली हो । कुनैपनि रचनाकारको रचना उत्कृष्ट हुन र नहुनुमा भाषाशैलीको महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा भाषाशैली सरल र श्रुतिमाधुर्य हुनुपर्दछ । आफ्ना तीव्र अनुभूतिलाई साङ्गीतिकता प्रदान गरी श्रुतिमाधुर्यता ल्याउन गीतमा कोमल पदावलीको प्रयोग हुनुपर्दछ । उपर्युक्त वर्ण छनोट र बनोटले लय प्रकट हुँदा भाव लयका अपेक्षा पूरा गर्ने गरी भाषाले लिने रूप नै भाषाशैली हो । यस आधारमा बुढाथोकीका गीतहरूको भाषाशैलीलाई हेर्दा उनका गीतमा सहज, सरल र स्वाभाविक भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । उनको यस गीत सङ्ग्रहका गीतमा स्तरीय कथ्य नेपाली भाषाका साथै स्वर्ग, ईश्वर, अमृत, पाउ, जस्ता तत्सम शब्दहरू, आँसु, खुसी, रगत, चौराली, पिरती, गुराँस, फूल विहान जस्ता तद्भव शब्दहरू र मन्दिर, जिन्दगी, राहदानी जस्ता आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । बुढाथोकीले आफ्ना रचनामा भाषाशैलीको सरल रूपलाई अँगालेका छन्, जस्तै :

यो जाति बस्ने राष्ट्रको छवि भाँसिन नदिऔं

विश्वको सामु यो राष्ट्र कतै हराउन नदिऔं

राष्ट्रले राख्छ नेपाली सान, इज्जत सम्मान

नरहे राष्ट्र जाति र ऋण्डाको मेटिन्छ निसान

(ब्युँभेको नेपाल, पृ. ६९)

(४) बिम्ब प्रतीक

बिम्बको शाब्दिक अर्थ प्रतिमा, छाया, प्रतिबिम्ब, प्रतिरूप, प्रतिच्छाया, मूर्तिमत्ता, चित्रात्मकता, मानसिक चित्र, प्रत्यङ्कित रूप, सादृश्य, समानता आदि हुन्छ ।^{१३} बिम्ब र प्रतीक गीतको सौन्दर्य बढाउन र प्रभावकारिता बढाउन आवश्यक पक्ष हुन् । एक किसिमको

१३. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, कविताको संरचनात्मक विश्लेषण पूर्ववत्, पृ. २५७ ।

कल्पनाबाट बिम्बको सृष्टि हुन्छ भने त्यही बिम्बबाट प्रतीकको सृष्टि हुन्छ । गीतकारले बिम्ब र प्रतीकको सहायताले थोरै शब्दमा धेरै भाव व्यक्त गर्न सक्छ । बिम्बात्मक गीतका उदाहरण :-

आस्थाको त्यो मेरो देश जब बलिरहेको देखें
जति जति देखें मैले मुटु नै जलिरहेको भटें ।

(फूल चढाउन सिक, पृ. २८)

शरीर न्यानो बनाउँछ तिम्रो प्रभाती घामले
दिनमा पोल्छ पसिनामाथि चर्केको घामले ।

(गरिब, पृ. २७)

प्रतीकात्मक गीतका उदाहरण :

छोडी गयौं हा प्रिय भाइ
सदा अशान्ति भयो मलाई
दुःखी पिण्डमा फालिदियौं
सेवा गर्दै कहाँ गयौं गयौं ।

(एक्ली भएँ अब, पृ. ६१)

सगरमाथा शिर मेरो, नदीहरू भए नसा
पहाड मैदान, हाड मासु, नेपाल हो मेरो देश
भर्ना कुना कन्दराको तीतो मीठो गीत गाउँछु
मेरो तातो रगतले 'नेपाल आमा' लेखिदिन्छु ।

(नेपाल आमा लेखिदिन्छु, पृ. ७०)

(५) अलङ्कार

अलङ्कारको शाब्दिक अर्थ गहना वा आभूषण हो । सुनचाँदीका गहनाले मानव शरीरको शोभा बढाउँछ भने भाषाको गहना मानिने अलङ्कारले साहित्यको सौन्दर्य बढाउँछ ।^{१४} अलङ्कारलाई काव्यको शोभाकारक तत्त्वको रूपमा लिइन्छ । अलङ्कारको

१४. ऐजन्, पृ. २९१ ।

प्रयोगले गीत सुन्दर र श्रुतिगम्य हुन्छ । अलङ्कार शब्दालङ्कार र अर्थालङ्कार गरी दुई प्रकारका हुन्छन् ।

(क) शब्दालङ्कार

शब्दमा चमत्कार हुने अलङ्कारलाई शब्दालङ्कार भनिन्छ ।^{१५} यसले काव्यको शोभा बढाउने काम गर्दछ । यससम्बन्धी गीतका उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आद्यानुप्रास

हाँसेर काट्ने कहिले आउलान् मेरा ती दिनहरू
बाँचेर साट्ने कहाँ भेटुँला जीवनका खुसीहरू ।

(माग्ने मान्छे, पृ. ३२)

मध्यानुप्रास

जूनमा होइन धर्तीमा **खुल्छ** फूलको बहार
युद्धमा होइन बैसमा **फुल्छ** दिलको संसार

(जूनमा होइन धरतीमा, पृ. ४४)

अन्त्यानुप्रास

अशान्ति सधैं गाउँ, बेसी, जङ्गल शासन छ गोलीमा
बिन्ती छ प्रभु ! राखिदेऊ गोली शान्तिको भोलीमा

(शान्तिको भोलीमा, पृ. ७३)

आन्तरिक अनुप्रास

जङ्गल वारि भेट हुने हाम्रो चौतारी पँधेरो
आइनाँ चाँडै लागेर आयो यो फाँटेँ अँधेरो
भेट भए हाम्रो जामुनो टिपी दुवैले खाउँला
वनकी चरी स्वर्गकी परी तिमिलाई मानुँला ।

(रमाइलो गाउँ छैन, पृ. ७४)

१५. मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, **पूर्वीय र पश्चात्य साहित्य सिद्धान्त**, ते.संस्क., (काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६७), पृ. ६२ ।

माथिका उदाहरणहरूमध्ये 'क' मा हाँसेर- बाँचेर को अनुप्रास पङ्क्तिको सुरुमा भएकाले आद्यानुप्रास देखिन्छ भने उदाहरण 'ख' मा खुल्छ- फुल्छ पङ्क्तिको बीचमा रहेकाले मध्यानुप्रास रहेको देखिन्छ । उदाहरण 'ग' गोलीमा-भोलीमा अन्त्यानुप्रासको प्रयोग देखिन्छ । उदाहरण 'घ' मा वारि-तारी, चाँडै-फाँटै, चरी-परीको एकै पङ्क्तिमा आन्तरिक रूपमा अनुप्रास मिलेको देखिन्छ ।

(ख) अर्थालङ्कार

रचनामा अर्थको चमत्कारका कारण रहने अलङ्कारलाई अर्थालङ्कार भनिन्छ ।^{१६} गीतकार बुढाथोकीले गीतमा प्रयोग गरेका अर्थालङ्कारका उदाहरण :

उपमा

गाउँ, वैंसी पहाड, भीर, पाखा, जङ्गल स्वर्ग भैं लाग्दथ्यो
यो देश माथि उठाउँ भन्ने भावना जाग्दथ्यो ।

(गाउँ छोडी आएपछि, पृ. ३६)

यहाँ गाउँ, वैंसी, पहाड, भीर पाखालाई स्वर्गसँग तुलना गरिएकाले उपमा अलङ्कारको सृष्टि भएको छ ।

रूपक

म फूल तिम्रो पराग तिम्री फूलैमा लुकाउँछु
पहाड म हुँ बादल तिम्री छातीमा सिचाउँछु ।

(साली भिनाका अभिव्यक्ति, पृ. ६०)

यहाँ वक्ताले अनफूलाई फूल तथा दोस्रो पङ्क्तिमा पहाड भनेको छ । तिम्रीलाई भनी आरोप गरेको छ । अतः यहाँ रूपक अलङ्कारको सृष्टि भएको छ ।

अर्थान्तरन्यास

सुतेका छैनौं सुखले कोही गाउँवैंसी जागै छ
हिँडेका छैनौं भरेर पेट सबैलाई थाहै छ ।

(म कहाँ जाउँ, पृ. ३८)

१६. ऐजन्, पृ. ६६ ।

यहाँ गाउँबेंसीमा मान्छे सुत्न नपाएको कुरालाई दोस्रो पङ्क्तिमा खाली पेट र नसुतेको कुरा सबैलाई थाहा छ भनी समर्थन जनाएको छ ।

विरोधाभास

आमाका आँसु सुकेका छैनन् बाबुको बेहाल छ
कसैले सोधे कुन देश यस्तो ? म भन्छु नेपाल छ ।

(म भन्छु नेपाल छ, पृ. ७८)

माथिको गीतमा अशान्ति बढेको हुनाले विरोधको आभाष पाइन्छ ।

(६) लय

गीतको महत्वपूर्ण तत्त्व लय हो । गीतको लय र त्यसको अन्तरप्रवाहले नै गीतलाई साङ्गीतिक बनाउने हो । ध्वनिको उच्चारण गरी उच्चारण हुने साङ्गीतिक आरोहअवरोह नै लय हो ।^{१७} गीतमा वर्णहरूको समानुपातिक वितरण, निश्चित प्रकारको वाक्यसंयोजन आदिबाट लयको उत्पत्ति हुन्छ ।

हाम्रो देश हाम्रै भविष्य गीतसङ्ग्रहका गीतहरूमा गद्य र पद्य दुवै किसिमका लयव्यवस्थाहरू अपनाइएका छन् । लय मुख्य गरी नियमित, अनियमित र मिश्रित गरी तीन किसिमका हुन्छन् । बुढाथोकीका धेरैजसो गीतमा नियमित लयव्यवस्था अपनाइएको देखिन्छ भने केही गीतहरूमा अनियमित र मिश्रित लयव्यवस्था पनि देखिन्छ । नियमित लयव्यवस्था भन्नाले उच्चारणगत, पङ्क्तिगत र समयगत समानता हुने शब्द तथा वर्णहरूको प्रयोग भएको लयव्यवस्था हो । अनियमित लयव्यवस्था भनेको वर्ण, पङ्क्ति तथा अक्षरहरूको समान वितरण नभई भावको प्रवाहअनुसार बनेको लयव्यवस्था हो र मिश्रित लयव्यवस्था भन्नाले एउटै गीतमा दुई वा सो भन्दा बढी लय प्रयोग गरिएको लयव्यवस्था हो ।^{१८}

गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीका गीतहरूबाट नियमित, अनियमित र मिश्रित लयव्यवस्था भएका उदाहरण तल क्रमशः प्रस्तुत गरिन्छ :

१७. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास, पूर्ववत्, पृ. ७८ ।

१८. कृष्णहरि बराल, गीत सिद्धान्त र इतिहास (काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६०), पृ. ३८ ।

(क) छातीमा आँसु भरि नै रहे, चाहेर पनि पुछ्न सकिनँ मैले
आँसुले सधैं सताइ नै रह्यो, सहेर पनि ज्यून सकिनँ ऐले ।

(मायाभन्दा ठूलो, पृ. ४७)

(ख) मानवताले रोक्न नसकेको
देवताले पनि छेक्न नसकेको
पुत्रवियोगले भिजिसकेको जीवनमा
आमाका मुटुको घाउ त
किनकिन चहरिलो भएर
सधैंसधैं दुख्दोरहेछ ।

(आमाको घाउ, पृ. २९)

(ग) आँसु धेरैका बगे होलान्, मेरो तस्विर देखाइदिँदा
रुवावासी नै चल्छ होला, पछि हत्या सुनाइदिँदा
पैसाको खोजीमा हिँडेको छोरो
शत्रुको कब्जामा परेर गयो है
त्यो मेरो देशमा फर्कुला भन्ने
यो छोराको आस मरेर गयो है ।

(आँसु धेरैका बगे होलान्, पृ. ३१)

(७) अग्रभूमीकरण

अग्रभूमीकरण पनि भाषाशैलीय विन्यास अन्तर्गत आउँछ । कृतिका खास पक्षमा पाठकको ध्यानाकर्षण हुने गरी कुनै अंश विशेषलाई विशिष्ट तुल्याउनका लागि दिइने बललाई अग्रभूमीकरण भनिन्छ ।^{१९} अग्रभूमीकरण विचलन र समानान्तरता गरी २ प्रकारको हुन्छ । मानकभाषाको अतिक्रमण विचलन हो भने भाषिक प्रयोगमा देखिने नियमित पुनरावृत्ति समानान्तरता हो । विचलन कोशीय, व्याकरणिक, वर्णात्मक, आर्थी, भाषिकागत, प्रयुक्तिगत, लेखिमिक आदि प्रकारका हुन्छन् भने समानान्तरता आन्तरिक आर्थी र बाह्य ध्वनिगत, पदगत, शब्दगत, वाक्यात्मक प्रकारका हुन्छन् ।^{२०}

१९. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास, पूर्ववत्, पृ. ७८ ।
२०. ऐजन ।

४.१.६ निष्कर्ष

हाम्रो देश हाम्रै भविष्य गीतसङ्ग्रहमा ६५ वटा गीतहरू रहेका छन् । प्रत्येक गीतलाई हरिभक्त बुढाथोकीले कुनै न कुनै आधारबाट शीर्षक राखिदिएका छन् । संरचनात्मक दृष्टिकोणले हेर्दा ३ देखि १८ पङ्क्तिसम्मका गीतहरू यस सङ्ग्रहमा रहेका छन् ।

देशप्रेम यस गीतसङ्ग्रहको केन्द्रीय स्वर हो । यसका अतिरिक्त मायापिरतीका मिलन र विछोडका भावहरू पनि गीतका विषयवस्तु बनेर आएका छन् । समसामयिक विषयवस्तुलाई गीतमा व्यक्त गर्ने प्रवृत्ति हरिभक्त बुढाथोकीमा पाइन्छ । उनको गीतिविन्यासलाई हेर्दा अत्यन्तै सरलता र सुबोधता पाइन्छ । यिनका केही गीतहरू विम्बात्मक र आलङ्कारिक पनि छन् ।

समग्रमा भन्नुपर्दा नेपाली गीतियात्रामा हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिलेखन स्वच्छन्दतावादी प्रवृत्तिको बाटो हुँदै यथार्थवादी प्रवृत्तिसम्म आइपुगेको देखिन्छ । स्थायी र अन्तराको आयोजनामा उति सचेतता नपाइने हुँदा हाम्रो देश हाम्रै भविष्य गीतसङ्ग्रहमा सङ्कलित कतिपय गीतहरू लयात्मक दृष्टिले शिथिल बन्न पुगेका देखिए पनि धेरैजसो गीतहरूले उपयुक्त सङ्गीत र स्वर प्राप्त गरेमा ती कर्णप्रिय बन्नेमा कुनै सन्देह छैन ।^{२१}

४.२ मूलको सङ्ग्रह पानी गीतसङ्ग्रहको विश्लेषण

४.२.१ परिचय

हरिभक्त बुढाथोकीको **मूलको सङ्ग्रह पानी** गीतसङ्ग्रह वि. सं. २०६४ मा प्रकाशित भएको हो । यस सङ्ग्रहमा १७६ ओटा गीतहरू रहेका छन् । १७६ पृष्ठको साधारण रङ्गीन कभरमा प्रकाशित यस सङ्ग्रहमा डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्को भूमिका रहेको छ । यहाँ यस सङ्ग्रहमा रहेका गीतहरूको विषयवस्तु, पर्याधार, ढाँचा, भाषाशैलीय विन्यास आदि तत्त्वहरूका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

२१. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, 'पुराना पिँढीका नयाँ कवि हरिभक्त बुढाथोकीको सिर्जनधर्मिता', पूर्ववत् पृ. ९ ।

४.२.२ विषयवस्तु

हरिभक्त बुढाथोकीको मूलको सङ्गो पानी गीतसङ्ग्रहमा प्रस्तुत विषयवस्तुको चर्चा यहाँ गरिएको छ :

शीर्षक	मूलभाव
१. चौरी चर्ने मैदानहरू	नेपाली र नेपाललाई मुख्य विषयवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरी संस्कृति, प्रकृतिमा विद्यमान नेपालीपनको चर्चा महिमागान गरिएको, समग्रमा राष्ट्रियताको गान प्रस्तुत गरिएको छ ।
२. छोटो रेखा कोरे पनि	राष्ट्रका लागि केही गरौं भन्ने मूलभावलाई प्रस्तुत, राष्ट्र नै सम्पूर्णता हो भन्ने भाव प्रस्तुत गरिएको ।
३. महान् बन्यो मेरो छोरा	सहिद भएर राष्ट्रको निम्ति समर्पित हुने सन्तानप्रति गौरवबोध, सहिदको आमा हुन पाएकोमा गर्वको भाव प्रस्तुत गरिएको छ ।
४. विदेशको पीडा	आफ्नो मातृभूमि छोडेर विदेशिनु पर्दाको पीडा, विदेशी भूमिको गर्मी, वेस्वादिलो खाना र स्वदेशी भूमिको गाई, गोरु, भैंसी, खेतबारी अनि माता पिताको सम्झना गीतमा मुख्य भाव बनेर आएका छन् ।
५. देश बनाउने मजदुरहरू हो !	मजदुर वर्गलाई आफ्नो देश निर्माण गर्न आह्वान, विदेसिने लहरले देश रित्तो र विकासबाट मुक्त भएकाले अब विदेसिने मजदुरहरूले आफ्नै देश बनाउनु पर्छ भन्ने सन्देश यस गीतमा आएको छ ।
६. नेपाल स्वर्ग बनाइदिउँ	युद्धबाट ग्रस्त बनेको देशलाई अब शान्ति तर्फ उन्मुख गराऔं भन्ने भाव, युद्धबाट क्षतिविक्षत् बनेको राष्ट्रलाई मलमपट्टी लगाउने केही प्रयास भएको र त्यसलाई निरन्तरता दिन आग्रह गरिएको छ ।
७. यो देश माथि उठाउन	राष्ट्रोन्ततिका लागि सही बाटो रोज्नु पर्छ र सोही बाटामा लाग्नु पर्छ । देश विकासमा सक्रिय व्यक्तिहरूले आफूले गर्न नसक्ने भए पनि युवा पुस्तलाई अवसर दिनु पर्छ र मात्र देशको विकास हुन्छ भन्ने मूल भाव व्यक्त गरिएको छ ।

८. हाम्रो स्वाधीनता	आफ्नो गौरवशाली इतिहासमा स्वाधीन रहेका हामी नेपाली आफ्नो स्वाधीनता संरक्षण गर्न सक्नेछौं भन्ने आशावादी स्वर गुञ्जिएको छ ।
९. हामी जहाँ बसे पनि	हामी जहाँ जनुसुकै अवस्थामा रहेपछि आफ्नो पहिचान भनेको नेपालीपन हो । मातृभूमिलाई सदैव पवित्र मनले सम्झनु पर्छ भन्ने राष्ट्रप्रेमी भावना प्रस्तुत गरिएको छ ।
१०. हाम्रै प्यारो नेपाल रहेछ	सुन्दर हिमाल र शान्ति भूमिको नामले संसारमा प्रसिद्ध हाम्रो देशमा रहेका मनोरम दृश्यहरूले ख्याति कमाएका र त्यसप्रति आफ्नो गौरवको अनुभूति गीतमा व्यक्त भएको छ ।
११. सन्चैको सन्देश	बाध्यताको कारणले देश छाड्नु परेको र परदेशमा आएर दुःख भोग्नु पर्ने नेपालीको अवस्थालाई प्रस्तुत, कष्टपूर्ण जीवन बाँचे पनि घरमा म सन्चै छु भन्ने सन्देश प्रवाह गरेको छ ।
१२. हिमाल हाम्रो साभा चिनारी	सशस्त्र प्रहरीको सेवाभाव, कर्मशीलताको प्रशंसा, नेपाली जातिको लागि शान्ति कर्ममा लम्किएका प्रहरी र हिमाल हाम्रो साभा चिनारी हो भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
१३. देशको आगो	द्वन्द्वले निम्त्याएको समस्या प्रस्तुत देश द्वन्द्वमा फस्दा सबैको संसार ध्वस्त हुन्छ त्यसैले द्वन्द्वबाट मुक्त भई शान्तितर्फ लागौं भन्ने कामना गीतमा गरिएको छ ।
१४. स्वर्ग हो नेपाल	राष्ट्रोन्नति होस् भन्ने अभिव्यक्ति, पाखुरा र पसिनाको भरमा देशको उन्नति गरौं र हिमाल पहाड र तराइको सिमानामा सबैले गर्व गरौं किनकि नेपाल स्वर्ग हो भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
१५. स्वर्गजस्तो गाउँ थियो	आफ्नो विगतको सम्झना गरेको, विगतमा सुन्दर संसारमा बाँचेको, साथीभाइ कता कता भएको हाल आफू सहरको कोलाहलपूर्ण वातावरणमा बाँचिरहेको र त्यस प्रतिको असन्तुष्टि प्रकट गरिएको छ ।

१६. यस्तो छ स्वर्ग भनेर नेपाल	विदेशमा बसेर नेपालीपनलाई सुन्दर ठान्ने र नेपाल स्वर्ग समान सुन्दर छ भन्ने युवा धारणालाई प्रस्तुत प्राकृतिक सुन्दरताका अतिरिक्त नेपालीहरूको सहयोगी पूर्ण व्यवहारले साँच्चै स्वर्ग समान छ भन्ने भाव अभिव्यक्ति छ ।
१७. करोडौं हात छन् तिम्रै साथ	नेपाल आमालाई सहानुभूति प्रदान गर्न लेखिएको, राष्ट्र सङ्कटमा पच्यो भनेर तिम्री चिन्ता नलिऊ आमा हामी तिम्रै साथमा छौं । तिम्रो दुःख कष्टमा म पनि चिन्तित छु भन्दा मातृभूमिप्रतिको प्रेम अभिव्यक्त भएको छ ।
१८. हाम्रो भूमि हाम्रो भाषा	आफ्नो भूमि र भाषा प्रतिको हार्दिक प्रेमको अभिव्यक्ति, हिमाल तराईको सुन्दर संयोजन, निश्छल, निस्कपट युक्त नेपाली पन र मिठो बोलिवचन आदिको कारण आफ्नो भाषा र भूमिप्रतिको अनुराग अभिव्यक्त गरिएको छ ।
१९. हाम्रो आफ्नो माटो	आफ्नो माटोमा आफ्नोपन हुन्छ, आत्मियता हुन्छ, आफ्नो माटो नभएर टेक्ने ठाउँ नै हुँदैन । आफ्नो माटो (देश) को अस्मिता जोगाउन सम्पूर्ण नेपाली लाग्नु पर्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
२०. आज गाउँ रमाइलो छैन रे	सहरप्रतिको आकर्षणका कारण सम्पूर्ण जनता सहरतिर गएर गाउँ सुनसान भएको, नरमाइलो भएको, विगतमा गाउँमा रहँदा पाएको सुखानुभूतिबाट वञ्चित हुनु परेको भन्दै आफ्नो गाउँ प्रतिको आकर्षण प्रस्तुत गरिएको छ ।
२१. यही राष्ट्रले जन्म दियो	राष्ट्रले हामीलाई पहिचान दिएको छ, जीवन दिएको छ । त्यसैले आफ्नी आमा समान देशलाई माया र सम्मान गर्नु पर्छ भन्ने यसको मूलभाव हो ।
२२. तिम्री आफै नेपाल आमा	देशप्रेमी नागरिकले राष्ट्रको सेवा गरिहन पाउँ भन्ने भाव गीतमा मुख्य रूपमा प्रकट भएको छ । राष्ट्रमा चर्केको द्वन्द्वले आमाको ममता रोएको छ, त्यसैले आमाको पीडा कम गर्न सकुं भन्ने इच्छा गीतकारले प्रकट गरेका छन् ।

२३. मन्त्र बनोस् नारा हाम्रो	देश विकासमा हामी सारा नेपाली एक भएर जुट्न सकौं । देशको आधार हामी नै हौं । हामीले नै आफ्नो देशको विकास गर्नुपर्छ भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
२४. यही नै सास हो हाम्रो	आफ्नो देशलाई सास सम्भन्ने गीतकारले हिमाल र तराई समग्र राष्ट्रको मेरुदण्ड हो भनेका छन् । हामी जहाँ बसेपनि जहाँ मरे पनि नेपाली माटोको उपज हौं भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
२५. नेपाल रहेर नै हो	वीर पुर्खाले आर्जेको नेपाल भएर नै हामी भएका हौं । हाम्रो पहिचान दिने यस राष्ट्रको अस्तित्व हामीले नै जोगाउनु पर्छ भन्ने अभिव्यक्ति प्रकट भएको छ ।
२६. प्रकृतिको भेलसंगै	जिन्दगीमा प्रकृतिको भेल संगै सुख दुःख भोग्नु पर्छ । बढी सुख खोज्नाले भनै बढी दुःख पाइन्छ । बढी सुखको खोजीमा सहर पस्नाले भन दुःख पाइन्छ भन्नु यो गीतको मूलभाव हो ।
२७. निसान केही रहन्न	राष्ट्रको पहिचान र स्वाभिमान रहेन भने केही पनि रहन्न । त्यसको लागि सहिद हुन तयार रहनु पर्छ । स्वास्थ्यी र छोराछोरीको पुकार भन्दा आमाको पुकार ठूलो हुन्छ भन्ने विचार प्रकट गरिएको छ ।
२८. सबै हौं हामी नेपाली	नेपाल सम्पूर्ण नेपालीको साझा थलो हो । शान्तिको सन्देश छर्ने, वीर सन्तान जन्माउने नेपालमा हिमाल, पहाड र तराई ओत लागेर बनेको छ । स्वाधीनताको गौरव गाथा हाम्रो पहिचान हो भन्ने भाव प्रकट भएको छ ।
२९. नेपाली हौं नेपाली भई	नेपाल, हिमाल, पहाड र तराईको सम्पूर्णतामा रहिरहोस् । विदेशीसामु स्वर्गको टुक्राको रूपमा देशलाई चिनाउन सकूँ । देशको अस्तित्व जोगाउन हामी नेपाली एक भई उठ्नुपर्छ भन्ने भाव प्रकट भएको छ ।
३०. माटो माथि आयौं हामी	हामी यही माटोमा जन्मियौं, यसलाई हामीले सम्मान गर्नु पर्छ । हामीलाई पहिचान दिने माटोको हामीले पूजा गर्नु पर्छ भन्ने कुरा प्रकट गरिएको छ ।

३१. मायाले आएँ सहर छोडी	आफना आमा, बाबा, भाइ, बहिनीको मायाले सहर छोडी गाउँमा आएँ । अब आफ्नो आमा बाबाको सेवा गर्छु र गाउँलाई स्वर्ग समाज बनाउँछु भन्ने प्रतिबद्धता प्रकट गरिएको छ ।
३२. पसिनाको मोल हुन्छ	पसिनाले राष्ट्रको उन्नति गर्न सकिन्छ भने पसिना सही ठाउँमा बगाउन सक्नु पर्छ । आफ्नो अस्तित्वको निमित्त पनि पसिना बगाउनु पर्छ भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
३३. रोटीको माया	गरिबीको कारण विदेसिनुको पर्दाको पीडा, विदेशी भूमिमा रहँदाको मातृभूमिप्रतिको हार्दिक प्रेमको प्रकटीकरण, हावा, पानी, आकास समान लाग्ने विदेशी बसाइको विरक्तिपन गीतमा प्रकट गरिएको छ ।
३४. पैसा मात्रै आफ्नो हुन्न	पैसा नै सबै थोक होइन । विदेशमा पैसा नै सबैथोक मान्छन् तर पैसाभन्दा ठूलो कुरो धेरै छन् भन्ने कुरा दर्शाएको छ ।
३५. आन्दोलनको बलबुताले	सहिदहरूको रगतले सिर्जिएको यस माटोलाई विदेशीले स्वर्गको टुक्राको रूपमा चिन्न सक्नु त्यसका लागि हामी गाउँलाई सुन्दर बनाउनतर्फ लागौं भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
३६. मिल्ने छ सम्मान	हातमा शक्ति र छातीमा भक्ति लिएर नागरिक सुरक्षामा अहोरात्र खटिने जनताले सशस्त्र प्रहरीको सम्मान गर्नुपर्छ भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
३७. हाम्रो राष्ट्र बाँचिरहोस्	जनताको सेवालाई काँधमा राखी आफ्नो दायित्व निर्वाह गर्न अग्रसर रहने प्रहरीको क्रियाकलाप र सेवाकर्मलाई यस गीतमा मुख्य विषय बनाइएको छ ।
३८. हाम्रो शक्ति हाम्रो भक्ति	सम्पूर्ण राष्ट्र सेवकहरू राज्यका सशस्त्र प्रहरी हौं । आफ्नो पहिचान, जनताको रक्षा र जन्मभूमिको सुरक्षार्थ हामी तल्लीन छौं । हामी मुलुकको पहरेदार बन्छौं भन्ने भावको अभिव्यक्ति यस गीतमा पाइन्छ ।

३९. हामी सशस्त्र प्रहरी	देशवासलाई सुरक्षित राख्न, चन्द्र र सूर्य अङ्कित भण्डाको संरक्षण गर्न हामी सशस्त्र प्रहरी जुटिरहन्छौं भन्ने प्रतिज्ञा गीतकारले गरेका छन् ।
४०. मूलको सङ्गो पानी	मूलको सङ्गो पानी भैँ जीवन पनि सफा र स्वच्छ हुनु पर्छ । मूलको पानी धमिलो भए भैँ मन धमिलो भएमा जीवन कष्टकर हुन्छ भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
४१. दिनु के नै बाँकी छ र ?	युवा युवतीको प्रेमालापमा संरचित भएको सधैं हाँसेर जीवन खुसीपूर्वक बाँच्न इच्छा र एक अर्कामा समर्पित भावहरू अभिव्यक्त भएको छ ।
४२. कहिलेकाहीं आपत्तिमा	जिन्दगी सुख दुःखको संयोग हो । एकलै बाँच्नु पर्दा जीवन निरस हुन्छ तर संगसँगै बाँच्दा जीवन छोटो लाग्दो रहेछ भन्ने प्रेमिल जोडीको प्रेमालाप यस गीतमा प्रकट भएको छ ।
४३. जे गरे नि हुन्छ भन	केटा र केटीकाबिचको दोहोरो संवादात्मक संरचनामा रहेको यस गीतमा एक अर्का प्रतिको समर्पण भाव र प्रणयमूलक भावनाको अभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।
४४. एउटै माया एउटै छाया	युवायुवतीका बिचको प्रेम समर्पणको भाव, जिन्दगीमा माया र छायाँ एउटै बनोस्भन्दै दुई जिन्दगीलाई एउटै बनाउने चाहना व्यक्त गरिएको छ ।
४५. ओइली जाने जिन्दगानी	युवा युवतीको प्रेमालापमा युवतीको तिब्र विवाहको निमित्त आतुरता तर युवकले भने केही पर्खन प्रेमपूर्वक आग्रह गरेको भावलाई गीतले प्रस्तुत गरेको छ ।
४६. मायाको जिन्दगी	युवायुवतीको प्रेमालाप, दुवै हर्षविभोर भएर एक अर्कामा समर्पित गर्ने प्रेम प्रतिबद्धता गीतमा व्यक्त भएको छ ।
४७. के छ र बाँकी ?	युवा र युवतीको प्रेमालाप, युवतीले हार्दिक प्रेमले भिजाउन खोजेको तर नसकेको अभिव्यक्ति रहेको छ ।

४८. च्युरीबोटे उकालीमा	च्युरीबोटे उकालीमा पिरती गाँसेको र त्यसको निरन्तरताको निम्ति युवा-युवती बीचको संवाद प्रस्तुत गरिएको छ ।
४९. आँशु सबै तिमीलाई	प्रेमी र प्रेमिकाबिचको प्रेमालाप, एक अर्कामा समर्पित भाव, एक अर्कामा समर्पित हुँदै कर्मशील बनी भाग्य रेखा कोर्ने प्रतिबद्धता दुवैले प्रकट गरेका छन् ।
५०. आशा बोकी आऊ तिमी	युवायुवतीका बिचको प्रेमालाप, सुख, दुःख साटासाट गरी एक अर्कामा पूर्ण रूपमा समर्पित युवा जोडिको प्रेम आरम्भदेखि मिलन सम्मको भावाभिव्यक्तिलाई व्यक्त गरिएको छ ।
५१. नजिक बनाउन सकिन्न	युवायुवतीको प्रेमालाप, युवकको प्रस्ताव, युवतीद्वारा स्वीकार र एक अर्कामा समर्पित भई सँग सँगै जीवन बाँच्ने चाहनाको अभिव्यक्ति प्रकट भएको छ ।
५२. आसमा रहेको छु हरेक बिहानी	प्रेमिकाको प्रेममा समर्पित प्रेमी उसको अनुपस्थितिले निराश, कमजोर र अशक्त हुँदै गएको भाव प्रकटीकरण गरिएको छ ।
५३. छाडिदिएमा बरु बेस होला	प्रेमिकाबाट प्रेमको अनुभूति प्रकट नहुँदा प्रेमीमा छाएको निराशा, अब एकलै बाँच्न सक्नुपर्छ, श्रद्धा र इज्जत गुमाएर माया गर्नु भन्दा माया मार्नु बेस भन्ने अभिव्यक्ति प्रेमीले व्यक्त गरेको छ ।
५४. मैले त्यही नै भोगेँ	मायाप्रेमको विषयमा नम्र भएर, सानो भएर उपस्थित हुनु पर्छ । मायामा श्रद्धा र समर्पणको भाव हुनुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
५५. सधै त ए घाम !	फूलको आँखामा फूलै संसार भन्ने विचारको प्रतिपादन, राम्रो र असल फूल रोपे राम्रो र असल नै फुल्छ तर त्यस फूललाई हेर्ने दृष्टिकोण पनि असल हुनुपर्छ भन्ने कुरा देखाइएको छ ।
५६. प्रकृतिका रूपहरू	प्रकृतिका विविध रूपको चर्चा, वाफ, बादल, वर्षा नियमित प्रक्रियामा घटित हुन्छ । यसलाई सफा, स्वच्छ राख्नुपर्छ भन्ने भाव प्रकट भएको छ ।

५७. मित्रताको जीत हुन्छ	मनमा विकारलाई राख्नु हुँदैन । सत्विचारले गरिएको हरेक कार्य सफल हुन्छ । सुख, दुःख आँशु हाँसो जीवनका रीत हुन । त्यसमा सफलता प्राप्त गर्न असल मार्गको अवलम्बन गर्नु पर्छ भन्ने कुरा व्यक्त गरिएको छ ।
५८. दिएछौं कि बढी माया	आमाबुवाले आफ्ना सन्तानबाट गरेको अपेक्षा पुरा नहुँदा मनमा उब्जिएका भावहरू, मरिहत्ते गरेर आफ्नो सम्पूर्णता खर्चेर लागि पर्दा पनि उनीहरू आफ्नो अधिकारको नाममा आमा (मातृभूमि) माथि आइलाग्दा उब्जेको वितृष्णा व्यक्त गरिएको छ ।
५९. किन होला मेरो माया	प्रेमिकालाई आफ्नो बनाउने चाहना प्रकट गरिएको छ ।
६०. राम्रै राम्रो सोच्ने गर	फूलको बोटबाट फूल टिपेर काँडा त्यही छोडे भैं जीवनमा राम्रा र सत् विषयलाई मात्र धारण गर्नु पर्छ । खराब कुरालाई काँडालाई बोटमै छाडे जस्तै छाड्नुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
६१. देखेँ मैले छोटो स्वप्न	सपनामा एकाएक धनी भएको देखेर धनको मातले मात्तिएर गएको क्रियाकलापको माध्यमबाट धन नै सम्पूर्णता होइन भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
६२. भूलै भएर मेरो	प्रेमी आफ्नो गलतिप्रति क्षमा याचना गर्दै प्रेमिकासँग माफी माग्दै तिम्रो आकृति मेरो मनमा अमिट रूपमा रहको भन्दै नम्रतापूर्वक प्रेम स्वीकारको लागि आग्रह गरिएको छ ।
६३. भुपडी पनि थिएन मेरो	आफू सामान्य अवस्थामा रहेर पनि तिम्रो निमित्त सारा खुशी जम्मा गरे तर तिमिले मलाई बुझ्न सकेनौं । अब भै मेरो मायामा कमी भएछ, भन्दै प्रलयाग्निमा जलेको प्रेमीको अभिव्यक्ति छ ।
६४. आँखाको सङ्गो पानी	प्रेमिकाले देखाएको शंकास्पद व्यवहारले चिन्तित तुल्याएको तर पनि उसको मनमा बास खोजेको भाव गीतमा आएको छ ।
६५. सुखमा सुखैका पाइला	सुखमा मात्तिने र दुःखमा आत्तिने मानवीय मानसिकताको चर्चा यस गीतको मूल भाव हो ।

६६. आँखै अगाडि राखुँ भै लाग्छ	आफ्नी प्रेमिकालाई आँखै अगाडि राख्ने चाहना र आफ्ना सम्पूर्ण पीर व्यथाहरूलाई भुलेर बस्ने चाहना भए पनि छाड्नु पर्दाको पीडा बोधको पीडा अभिव्यक्त गरिएको छ ।
६७. मायालाई संगै राखौँ	मित्रता र शत्रुताको निकटता र दुरताको चर्चा गर्दै पानी पनि कठोर हुन्छ बाढी पहिरो आयो भनी भन्दै हरेक कुराको सीमा निर्धारण गर्नु पर्ने धारणा व्यक्त गरिएको छ ।
६८. यति माया गर्दा गर्दै	आफूले माया गरेको मान्छेले छोडेर जाँदा भएको पीडालाई गीतमा मुख्य रूपमा प्रकट गरिएको छ ।
६९. आँखा भएर नै देख्नु पर्छ	असहायका पीडालाई आँखाले हेर्ने मात्र होइन उनीहरूको सेवामा जुट्नुपर्छ । पीडितहरूको सेवा गर्नुपर्छ भन्ने धारणा व्यक्त गरिएको छ ।
७०. सबै उचित कहाँ हुन्छ र ?	जीवनमा सबै कुरा आफू अनुकूल मात्र हुँदैन केही कुरा प्रतिकूल पनि हुन्छ । अनुकूल प्रतिकूलका बीचमा जीवन सञ्चालन गर्न सक्षम हुनुपर्छ भन्ने अभिव्यक्ति दिएको छ ।
७१. आफ्नो जब टाढा हुन्छ	आफन्तसँग टाढा हुँदा मनमा विरक्ति दुःखी भाव उत्पन्न हुन्छ । दुःखै दुःखको बीचमा जीवनको सुन्दरता देखापर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
७२. जग्गा जमिन सम्पत्तिले	जति सुकै सम्पत्ति भए पनि अरुको सेवा गरे पनि दुर्भाग्यले छोपेपछि सडकछाप भाइन्छ । जीवन सोचे जस्तो हुन्न रहेछ । सम्पत्तिमा सबैका हाइहाइ विपत्तिमा कोही छैन दाजुभाइ भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
७३. नटिपिदेउ कोपिलाहरू	बगैँचाका फूलहरू टिपेर बगैँचा उजाड भए भैं भूलहरू बारम्बार दोहोरिँदा मायाको पहाड भत्कन सक्छ भन्दै माया, प्रेमको पक्षमा वकालत गरेका छन् ।
७४. फेरि भेट नभए के होला	प्रेयसीप्रतिको समर्पण भाव, उनीप्रति आफ्ना मनका धारणाहरूको अभिव्यक्त गरिएको छ ।

७५. आँसुका थोपामा त के हुन्छ र ?	दृश्यभन्दा अदृश्यमा रहेको वस्तुले अझ पीडाको भार बोक्दछ भन्ने कुरा व्यक्त गरिएको छ ।
७६. सपना बुनेथ्यौ	प्रेमिकाप्रतिको एकोहोरो प्रेमको प्रकटीकरण प्रेमिकाले वेवास्ता गर्दा उत्पन्न निराशालाई प्रेमीले व्यक्त गरेको छ ।
७७. एउटा जुनी तिमिसित	प्रेमिका संगको प्रेममय वातावरणमा आफ्नो जीवन बितिरहोस् भन्ने इच्छा प्रकट गरिएको छ ।
७८. तिम्रो न्यानो आगमनमा	प्रेयसीको बाटो कुरेर बस्ने, प्रेमीको मनोदशाको चित्रण गरिएको छ । प्रेमिकाको आगमन हुँदा आँसु सुक्ने आकार भुक्ने र ताराले च्याउने धारणा व्यक्त गरिएको छ ।
७९. जति गाली दिए पनि	प्रेमीले प्रेमिकाप्रति मनका धारणा व्यक्त गरेको छ । प्रेमिकाले गाली गरे पनि स्वीकार्ने, उनी टाढा भए पनि आफू नजिक भइ रहने र कहिल्यै हरेस नखाने धारणा प्रेमीले व्यक्त गरेको छ ।
८०. काख थियो न्यानो	आमाको न्यानो काखमा रहँदाको सुन्दर जीवनको सम्झना आमाको सम्झना, उनको अनुहारको बारम्बार झ-झल्को आइरहेको र उनका आमृतवाणी वचनको सम्झना आएको भाव प्रकट गरिएको छ ।
८१. सृष्टि नै हुन् मेरी आमा	आमाको सम्झनामा विभिन्न किसिमका अनुभूतिको प्रकट, आमा सृष्टिकर्ता हुन् भावी हुन् भन्दै आमालाई भेट्ने इच्छा अभिव्यक्त गरिएको छ ।
८२. बुबा तिम्रो मीठो सपना	बुबाको सपना पुरा गर्ने चाहना र बुबाले दिएको अपार मायाको सम्झना आएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
८३. अन्तिम विदाइका आँसुहरू	प्रेयसी विदाइ हुँदाको पीडा अभिव्यक्त गर्नुका साथै उनीसँगै खेलेको, गामबेसी, बनपाखा डुलेका दिनको सम्झनामा बसेको प्रेमीको अवस्थाको चित्रण गरिएको छ ।
८४. दियो निभिसकेको देखें	विश्वास नभए प्रेम सार्थक र सफल हुन सक्दैन । विश्वास नभएको कारण प्रेमको दियो निभिसकेको र अब बाल्न आऊ भन्ने आग्रह प्रेमीले प्रेमिका समक्ष गरेको छ ।

८५. मर्न चाहेको थिएँ	प्रेमिकाले जीवन जिउन सिकाएर गएको मिठो सपना देखाएर गएको र उसले देखाएको सपनामा जलिरहेको प्रेमीको मनोदशाको प्रकटिकरण गरिएको छ ।
८६. गल्लीका शृङ्खलाहरूलाई	गल्लीका शृङ्खलालाई बन्द गरेर अपार मायामा डुब्न खोज्ने प्रेमीले प्रेमिकालाई दिलमा राखेर हँसाउन खोजेको तर नसकेको अभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।
८७. भल्भली आउँछ निष्पुत्री माया	निष्पुत्री प्रेमिका सुकेको घाउ दुखाउन आइरहेको, आफ्नी प्रेमिका चन्द्रमासँग हाँसेको, पृथ्वीसँग खेलेको भल्भली सम्भना गरिरहेको भाव प्रकट गरिएको छ ।
८८. निष्पुत्री हावाले	प्रेमी प्रेमिकाको माया नदीका दुई किनारा भएको र माया कहिल्यै एक हुन नसकेकोमा असन्तुष्टि व्यक्त गरिएको छ ।
८९. बाबा म छोर भएर	बाबाले दिएको अपार स्नेह, मार्गनिर्देशप्रति कृतज्ञता प्रकट पितालाई देवता समान मान्नुपर्ने भाव प्रस्तुत गरिएको छ ।
९०. अस्ताएछन् सूर्य किन ?	सूर्य अस्ताए भैं हामी पनि एक दिन अस्ताउनु पर्ने रहेछ । मानिसको जूनी रहन्जेल फूल जस्तै हाँसिरहने, नदीजस्तै बगिरहने चाहना गीतकारले गीतमा सुन्दर ढङ्गले व्यक्त गरेका छन् ।
९१. सुन्दर जवानी	जीवन स्वयम्मा सुन्दर हुँदैन त्यसलाई हामीले सुन्दर बनाउनु पर्छ । जसरी आकाश स्वयम्मा सुन्दर नभएर त्यसलाई ताराहरूले सजाउँछन् । हामीले पनि जीवनलाई त्यसरी नै सजाउनु पर्छ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
९२. बादल बनेर आइदेऊ	तिमी राष्ट्रका लागि बादल बनेर आऊ जसले बर्सिएर जमिनलाई सिञ्चित गरेजस्तै र प्रेममा उर्वरता जगाउन प्रेमिका बादल बनेर आऊ भन्ने आग्रह प्रेमीले गरेको छ ।
९३. आफ्नो भनेर जब	आफ्नो भनेर स्वीकार गरिसकेपछि आफन्तका वचनले कहिल्यै घोचैन । तिमीले मलाई आफ्नो भनेर स्वीकार गर्न सकेनौ तर मेरा वचनले त तिमीलाई सदा घोचिरहेको होला भन्ने प्रेमिकाको अभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।

९४. खपेर धेरै पीडा र बेथा	जीवनदीप निभ्दा जीवन ज्यादै अन्धकारमय भएको छ, दुःख र पीडा बढेर दुखित भएको छ । ओठमा हाँसो र दिलमा खुसी देख्न नपाई जीवन दर्दमा भासिएको भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
९५. देउरालीमा लाएको माया	प्रेमिकासँगसँगै बाँच्ने र मर्ने इच्छा साँचेको भावसँगै प्रेमिकाको सौन्दर्यको वर्णनको व्याख्या गरिएको छ ।
९६. दुःख पर्दा दिएको साथ	असल मित्र त्यो हो जसले दुःखमा साथ दिन्छ भन्ने उक्तिलाई गीतिमय भावमा प्रस्तुत गरिएको छ ।
९७. कति लुकेर हिउँ म	लुकेर, भुकेर कति बाँच्नु म स्वतन्त्र भएर बाँच्न चाहन्छु । सागरको बहाउसँगै र बिहानीको किरणसँगै म स्वतन्त्र भएर बाँच्न चाहन्छु भन्ने आग्रह प्रेमीले प्रेमिकाप्रति राखेको छ ।
९८. सन्तानको माया भन्नु	आमा बुबाको सन्तानप्रतिको प्रेम र आशीर्वादले सन्तुष्टिको निरन्तरता पाइरहेको, आमा बुबाको स्नेहले जीवन जिउने प्रेरणा दिइरहेको भाव व्यक्त भएको छ ।
९९. बिर्सेर जानेलाई	आँखाको नानीमा बसेकी प्रेमिका निष्ठुरी बनेर वाचा कसम बिसर्दा प्रेमीको मनमा बढेको उकुसमुकुसको भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
१००. कति छोपेर राखुँ म	मनका पीडा र वेदनालाई कति छोपेर राख्नु, कति गुम्याएर राख्नु, मनका वेदना विस्फोट भएर निस्किएको आँशुलाई कसरी लुकाउँ भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
१०१. कति सुखी बनायौं वावा	धेरै सुख वा धेरै दुःख पाउनु भन्दा मध्यम स्तरको सुख दुःखमा स्वर्गको अनुभूति हुन्छ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
१०२. किन सम्भेनौं यो चोटलाई	तिमीलाई असल ठानेको थिएँ तर तिमी आँसुको भाव नबुझ्ने निठुरी र कठोर रहेछौं भन्दै प्रेमिकाले प्रेमीप्रति असन्तुष्टि व्यक्त गरेकी छ ।
१०३. सोचेर मात्र नहुने रहेछ	बोलीमा भन्दा व्यवहारमा ध्यान दिन आग्रह गर्दै भित्रैदेखि आफ्नो स्वीकार गरे मात्र अपनत्वको विकास हुन्छ भन्ने विचार व्यक्त भएको छ ।

१०४. आगोले पोलेको घाउ	आगोको पोलाइ र काँडाको घोचाइ भन्दा वचनको पोलाइ र घोचाइ कडा हुन्छ भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
१०५. फूलहरू फुलेको देख्छु	फूलहरू फुलेको देख्दा म प्रसन्न हुन्छ तर आफ्नो जीवन भने आँसुले भिजेको छ । काँडे काँडाले घोचेको कष्टकर जीवनमा चोटहरूसँग खेलेर मनका चाहनाहरू दबाइरहेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१०६. लाग्छ तिमिबाट यो मन	घाम, फूलले आफ्नो धर्म नछोडे भैं मनलाई सम्झाउने प्रयासमा निरन्तर लागिरहेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१०७. मन दुखेर पनि त	माया र घृणाका अङ्कुर मनमा हुन्छन् । मायाको अङ्कुरलाई मनमा राख र घृणाको अङ्कुरलाई बढ्न नदेऊ भन्ने आग्रह प्रेमिले प्रेमिकाप्रति गरेको छ ।
१०८. भनिदेऊ म कहाँ जाउँ	प्रेमिले प्रेमिकालाई म तिमिमा हराउन चाहन्छु । तिम्रो आँखामा नबिभाई बस्ने रहर छ म कसरी त्यो रहर पुरा गरूँ भन्ने प्रेमीको प्रेमपूर्ण भावको अभिव्यक्ति प्रेमिकासमक्ष राखेको छ ।
१०९. सधैं राम्रो बनिदिए हुथ्यो	सकारात्मक सोच लिएर अगाडि बढ्न निरन्तर परिश्रम गर्नुपर्छ अनि मात्र सफल हुन सकिन्छ भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
११०. कामना छ तिमिलेलाई	नमिठा वचनलाई त्याग्ने र मिलनसार भएर बस्नुपर्छ भन्ने नीतिपरक भाव व्यक्त भएको छ ।
१११. यति वर्ष पछि फेरि	माया प्रेमको विषयमा मिलन र विछोड नियमित प्रक्रिया भएको, विछोडमा दुःख र मिलनमा सुख हुन्छ भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको पाइन्छ ।
११२. अरुले पो मानिदिनु पर्छ	अर्काको दृष्टिमा आफू महान नभएसम्म आफ्नो महानता देखिन्न । त्यसको लागि सानो, शिष्ट र नम्र भएर प्रस्तुत हुनुपर्छ भन्ने कुरा व्यक्त भएको छ ।
११३. जीवन हाम्रो समाज हाम्रो	जीवन हाम्रै हो, समाज हाम्रै हो । त्यसलाई हामीले सुन्दर र राम्रो बनाउनुपर्छ भन्ने कुरा व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

११४. किन धेरै आँसु दिन्छ	जिन्दगी सुख दुःखको मेल रहेछ । सुखै सुख कसैको जिन्दगीमा सम्भव रहेनछ भन्ने भाव प्रकट भएको छ ।
११५. बालक बनुं जस्तो लाग्छ	बालापन प्रतिको मोह, बालापनमा हुने व्यथा रहितता, आमाबुबाको प्रेमको कारण बालापनको जीवन पुनः प्राप्त गर्ने भावको अभिव्यक्ति पाइन्छ ।
११६. निष्ठुरी भावना	आफ्नी प्रेयसी निष्ठुरीको भएको कारण प्रेमीको मनमा उत्पन्न भएको पीडालाई व्यक्त गरिएको छ ।
११७. डोहोच्याउन नसके पनि	जीवनभरि डोहोच्याउन नसके सत्मार्ग देखाइ देऊ, बाँकी यात्रा म आफैं तय गर्ने छु । सही मार्ग देखाई दियौ भने म सहजै लक्ष्यमा पुग्न सक्छु अन्यथा असफल हुनेछु भन्ने भाव व्यक्त प्रेमिकासमक्ष व्यक्त गरिएको छ ।
११८. मान्दै आएथे तिम्रीलाई	आफूले असल सोचेको मान्छे खराब हुँदा, उसबाट मायाको उपेक्षा हुँदा मनमा उब्जिएका तरङ्गहरू गीतमार्फत प्रकट भएको गरिएको छ ।
११९. तर कसरी बिर्सन सक्थौ	आफूले स्वर्ग समान सम्भेको काखले लत्याउँदा, आफूले सम्पूर्णता सुम्पिएको व्यक्तिले घृणा गर्दा मनमा उठेका पीडाका भाव प्रकट गरिएको छ ।
१२०. हत्केलाहरूमा नभार आँसु	आँसु हत्केलामा भारदा पोखिन सक्छ, दिलभित्र गुम्याएर राख्दा कतै चुहिन सक्छ । आँसु मायाको प्रतीक हो । यसलाई सँगालेर राख्न सक्नुपर्छ भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ ।
१२१. अमृत बोकी बर्सिदिने	प्रेमीले आफ्नो प्रेमिकालाई अमृत वर्षाउने भरी बनेर आऊ, हराभरा बनाउने नदी बनेर आऊ, मनमा मडारिएको बादल पन्छाएर आऊ भन्ने भाव प्रकट गरेको पाइन्छ ।
१२२. निद्रा बेगर धेरै रात	मायालुको प्रतिक्षामा धेरै रात निद्रा बेगर बसेको, वचनको पर्खाइमा औंला भाँच्दै बसेको भावनाको अभिव्यक्ति प्रेमिकाले व्यक्त गरेकी छ ।

१२३. जिन्दगीको साटो	सफल र सुखी जिन्दगीको साटो यो कष्टकर जिन्दगी कतिन्जेल खेप्नु भन्दै आफ्नी प्रेयसीको आगमनको प्रतिक्षामा बसिरहेको प्रेमिको मनोभावना प्रकट भएको छ ।
१२४. जून तारा सधैं हेरेर बस्छु	मन कुनै सीमानामा बाँध्न सकिन्न । असीमित इच्छा र चाहनाहरू नबुझी दिँदा मनले पीडा बोध गर्छ र त्यस व्यथा अव्यक्त रहँदा मन पोल्छ भन्ने भाव प्रकट भएको छ ।
१२५. नबिसिदिनु है यो माया मेरो	पुरानो सम्बन्ध निरन्तर चलिरहोस्, विरानो भए पनि नबिसिदिनु भन्ने आग्रहलाई गीतिमय भावमा व्यक्त गरिएको छ ।
१२६. भोक दियौ तिर्खा दियौ	अन्य मानव सरह भोक, तिर्खा, इच्छा, आकाङ्क्षा दिएर पनि दृष्टि नदिएकोमा ईश्वरप्रति गुनासो पोखिएको पाइन्छ ।
१२७. मानवीय स्वभाव	सुखमा रमाउने र दुःखमा मुटु कमाउने प्रशस्त धन दिए शत्रु पनि मित्र बन्ने जस्ता मानवीय स्वभावको चर्चा गरिएको पाइन्छ ।
१२८. हर्षका आँसुको भन्दा	आँसु सुखमा पनि भर्छ, दुःखमा पनि भर्छ । सुखको आँसुभन्दा दुःखको आँसु कठोर, मार्मिक हुन्छ भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
१२९. अन्धो जिन्दगी	दृष्टिविहीनको पीडालाई यस गीतमा प्रस्तुत गरिएको छ ।
१३०. भावनाका सपनाहरू	प्रेमी/प्रेमिकाको आँखाको आकर्षण र बोलीको मोहनीले एककाँलाई लठ्याएको, विभिन्न सपना बुनेको तर ती सपनामै सीमित रहेको कुरा गीतका माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।
१३१. उड्न सक्ने चरोलाई	आफ्ना सन्तानलाई जिम्मेवारी सुम्पेर स्वावलम्बी बन्ने प्रेरणा दिनुपर्छ भन्ने कुरा देखाइएको छ ।
१३२. कल्पनाको स्वर्ग देशमा	आफ्नो पाखुरीको कमाइमा खान लाउने जाने वा पौरखी बने मात्र स्वर्गको देशमा पुग्न सकिन्छ भन्ने भाव व्यक्त भएको पाइन्छ ।
१३३. सम्झना टाढा हुँदैछ आमा	आमाको निधनपछि सम्झना टाढा हुँदै गएको, आमाको अमृतवाणीहरू सम्झिरहेको, आँखामा तस्विर नाचिरहेको भए पनि दिनप्रतिदिन सम्मानबाट टाढा हुँदै गएको भाव अभिव्यक्त भएको पाइन्छ ।

१३४. म आँखा भएर	दृष्टिविहीनको आँखा भएर जन्मिने चाहनालाई प्रकट गरिएको छ ।
१३५. उसलाई केही थाहा छैन	जिन्दगी सेवा, धर्म, पापका भोला बोकेर बित्त सक्छ । तसर्थ जीवनमा सफलताको सही मार्ग अङ्गाल्नुपर्छ भनिएको छ ।
१३६. आफ्नो ठाने आफ्नै हुन्छ	भित्री आत्माले आफ्नो ठाने जो पनि आफ्नो हुन्छ । तिमीले मलाई आफ्नो ठानेको रहेनछौं भन्दै प्रेमी प्रेमिकाले एक अर्काप्रति असन्तुष्टिको भाव प्रकट गरेका छन् ।
१३७. फूल रहेछ जिन्दगानी	जिन्दगी सुन्दर फूल रहेछ । तिमीसँग जिन्दगी सुन्दर बनाउने सपना बुन्दै थिएँ तर सपनीमा तिम्रो अर्को रूप देखेँ, मन रोयो तर त्यो मेरो भ्रम मात्र रहेछ भन्दै आफ्नो मनोभाव प्रकट गरिएको छ ।
१३८. हे वसन्त	वसन्त ऋतुलाई सम्बोधन गर्दै वसन्त तिमी उमड्ग भने, कोइलीको मधुर सुवास छर्ने, जूनको दिव्यकान्ति छर्दै जाऊ भन्ने प्रकृतिपरक भाव गीतमा व्यक्त भएको छ ।
१३९. एउटै वचनले मन घोच्यो भने	सम्मान दिनेले मात्र लिन जान्दछ । कठोर बन्नु भन्दा नम्र बनेर मिठो बोलेर शिष्ट बन्नु पर्छ । मनै छेड्ने कठोर वचनले आफैँलाई घात गर्छ, भन्ने कुरा व्यक्त गरिएको छ ।
१४०. मायाको फूल	मायाको फूलले मनमा पीडा दिन्छ । मनमा शङ्का उपशङ्का वास गर्न थाल्छ, शङ्काको कठोर काँडाले मन पोल्छ र रोदन सृजना गर्छ, त्यसैले शङ्का गर्ने बानी हटाउनुपर्छ भन्ने अभिव्यक्ति दिएको पाइन्छ ।
१४१. चोखो माया	गाई बाखा चराउँदा लगाएको चोखो माया यति छिटो बिर्सदा मनमा पीडा बोध भएको ती निष्ठुरीलाई कसरी सम्झनु भन्दै आफ्नो मनको भाव प्रकट गरेको पाइन्छ ।
१४२. गुराँस टिपें हातभरि	आफ्नी प्रेयसीको शिरमा लगाउन हातभरि गुराँस टिपेको तर उसको व्यवहारले शिरमा सिउरन नसकेको भाव प्रकट गरिएको छ ।

१४३. कान्छाको तस्विर	रूपा कान्छाको तस्विर हेरेर ऊ प्रति आकर्षित भएको, कान्छा जहाँ गए पनि उसको तस्विर हेरेर मन बुझाउने र उसले बोलाए जहाँ नि जाने धारणा रूपाले व्यक्त गरेको पाइन्छ ।
१४४. खोजेर पनि भेटिन शिवा	प्रेमी प्रेमिका बीचको रोमाञ्चक प्रेम कहानी प्रस्तुत गरिएको छ ।
१४५. मनै हुनेछ फराकिलो हाम्रो	आकाश हेरेर सोच्दा मन फराकिलो छ । आँसु हाँसो सँगालेर जीवन धान्नुपर्छ जीउनुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१४६. रुनु पर्ने अठोट भए	दैवसँग पराजित हुँदै अब मैले हारे तर मेरा आँसु पुछिदेउ, मनभरि गुम्सिएका भावहरूको तिर्सना मेटाइदेऊ भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
१४७. तिम्रो साथ माग्छु अब	अन्यौलतापूर्ण जिन्दगीमा मैले तिम्रीलाई रोजेको छु । तिमिसँगको सुन्दर सपना सजाएको छु । मेरो प्रेम प्रस्ताव स्वीकारी देऊ भन्ने आग्रहपूर्ण अभिव्यक्ति प्रेमिले प्रेमिका समक्ष राखेको छ ।
१४८. तिमिसँग मेरो माया	प्रेमी प्रेमिकाको आकर्षणमा एकोहोरो बनेको, प्रेमिले प्रेमिकाले प्रेमको स्वीकृतिमा केही सपना देखेको तर सपना पुरा नहुँदा चित्त दुखेको कुरा गीतको भाव बनेर आएको पाइन्छ ।
१४९. भौतिक सुखले ढोके पनि	भौतिक सुख र आत्मिक सुख दिँदा पनि तिम्रीलाई हँसाउन सकिँन तिम्रीलाई खुसी पार्न म के गरुँ भन्ने भाव प्रेमिले प्रेमिकाप्रति प्रकट गरेको छ ।
१५०. मायाको स्वरूप	अटल, स्वच्छ, र चोखो माया अमर रहन्छ यसले एउटा इतिहास निर्माण गर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१५१. सृष्टिको अविरल गति	माया सृष्टिको निरन्तरता हो, फूलजस्तै फकिने भावना हो, प्रकृतिको सृजना हो भन्ने करुलाई गीतमा व्यक्त गरिएको छ ।

१५२. किन पर्खी बस्नु पयो ?	आफनी प्रेमिकालाई गाउँ छाड्ने बेलामा जाउँ भनेको थिएँ । आउन मानिन तर मलाई पर्खिएर बसेकी छ । जाउँ भन्दा नमान्ने प्रेमिकालाई आज किन पर्खी बस्नु भन्ने जिज्ञासुभाव व्यक्त भएको छ ।
१५३. उठौं अझ माथि	सृष्टिको निरन्तरताको क्रममा सन्तानको माया अलिक फरक हुने, सम्पूर्णसँग प्रेममय सम्बन्ध स्थापित गरि अघि बढौं भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१५४. रुनु होइन हाँस्नु पर्ने रहेछ	जिन्दगी आँसु र हाँसोको मिश्रण रहेछ तर पनि हामीले रुनु भन्दा हाँस्ने गर्नुपर्छ । आँसुको बिचमा हाँस्न सक्नु नै जीवन हो भन्ने जीवनवादी विचार प्रकट गरिएको छ ।
१५५. आँखा चित्र कस्तो कस्तो	मेरो आँखामाथि तिम्रो छायाँ पसेको छ, अनायासै माया बसेको छ । तिमिसँग सम्बन्ध गाँसेर जीवन सफल पार्न चाहन्छु भन्ने प्रेमिकाप्रति प्रेम समर्पणको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१५६. सोचेजस्तो हुँदो रहेनछ	प्रेमी प्रेमिकामा प्रेम समर्पणको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१५७. घुम्तो ओडी आयो रानी	विवाह गरेर ल्याएकी श्रीमतीबाट गरिने प्रेमको अपेक्षालाई गीतिमय ढङ्गमा प्रकट गरिएको छ ।
१५८. आयो हामी दुलही रानी	नयाँ दुलही भित्र्याउँदा परिवारको हर्ष र दुलहीबाट गरेको अपेक्षाको प्रस्तुतिलाई व्यक्त गरिएको छ ।
१५९. छोरी विदाइ गीत	छोरीको विवाहमा विदाइको बेला माता पिताको मनमा उठेको भावनालाई प्रकट गरिएको छ ।
१६०. विगतको सम्झना	गाउँघरमा गरेको मेलापात गाई भैंसीको स्याहार, स्वच्छ र शान्त जीवनको सम्झना गर्दै अहिलेको सहरको कोलाहलमय वातावरणबाट असन्तुष्ट रहेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।

१६१. मात्र म सँग मात्र	प्रेमीले प्रेमिकालाई म बाट बढी अपेक्षा नगर । म जे दिन सक्छु त्यही मात्र माग र तिमी पनि दिन सक्ने भन्दा बढी दिन्छु भनेर नभन भन्ने आग्रह प्रेमिकासँग गरिएको छ ।
१६२. औषधि	तनको घाउमा लगाउने औषधि मात्र पाइने रहेछ । वचनको वाणले मनमा पारेको घाउ निको पार्ने औषधि नपाइने रहेछ भाव व्यक्त भएको पाइन्छ ।
१६३. धोका दियो परदेशीलाई	मायाको नाटक रचेर धोका दिने प्रेमिकालाई किन धोका दियो ? भन्दै यो माया नदेखाएको भए सपना बुन्ने थिइँन भन्ने धारणा प्रेमीले प्रेमिकाप्रति राखेको पाइन्छ ।
१६४. अभावसँग बाँच्नुपर्ने	जिन्दगी सफलता, असफलता, भाव, अभावको संयोग हो । सदैव सुख र खुशी मात्र पाइन्न, अभावसँग पनि जुध्न सक्नुपर्छ भाव प्रकट भएको छ ।
१६५. नाता पनि त्यस्तै त हो	पलमा रुवाउने पलमा हँसाउने जिन्दगी जस्तै जीवनको नाता पनि त्यस्तै रहेछ । कहिले मिलन कहिले विछोड तर अन्तमा एकलै विलीन हुनुपर्ने कुरालाई गीतकारले सुन्दर शब्दद्वारा व्यक्त गरेका छन् ।
१६६. जूनी फेरी जानु पर्ने	मानवीय चोलाले जुनी फेरिरहन्छ, र पुनर्जन्म भइरहन्छ भन्ने पुनर्जन्म सम्बन्धी मान्यताको स्वीकार यस गरतिमा व्यक्त भएको छ ।
१६७. जिन्दगी स्वभाव	जिन्दगीको स्वभाव नै रुनु हाँस्नु हो । रुँदै हाँस्दै दिन बितिरहेको हुन्छ, तर मनको इच्छा पूर्ण हुँदैन भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
१६८. एउटा पाटो जिन्दगीको	जीवनमा आफन्त हुने र पराइ हुने क्रम निरन्तर चलिरहन्छ । आफन्त र पराइ सबै पुग्ने ठाउँ एकै हो । तसर्थ जीवनमा हाँसी खुसी भई बाँच्नुपर्छ भन्ने कुरा व्यक्त गरिएको छ ।
१६९. यति आँसु झार्न लायौ	तिमीलाई यति विश्वास गरेर माया सुम्पेँ तर तिमीले विश्वासघात गरी आँसु झार्न लगायौ भन्ने भाव प्रेमिकाले प्रेमीसमक्ष प्रकट गरेकी छ ।

१७०. पसिना काङ्ने बानी देऊ	प्रेमीले प्रमिकासँग जीवनलाई सफल र सार्थक पार्ने उर्जा देऊ, पसिना काट्ने प्रेरणा देऊ भन्दै आफ्ना अभिव्यक्ति प्रकट गरेको छ ।
१७१. बेलुन नै त रहेछ जिन्दगी	जीवन क्षणभङ्गुर छ बेलुन भै कतिखेर फुट्छ अनिश्चित छ । तसर्थ मृत्युपछिको सुन्दर संसारको लागि असल कर्म गर भन्ने भाव व्यक्त भएको पाइन्छ ।
१७२. सृष्टि पानी रहेछ सागरको	जीवन निश्चित छैन, कहिलेसम्म रहने हो । तसर्थ अहिले नै सत्कर्ममा लागौं र सेवा गरौं भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
१७३. हार धेरै नखाऊ	हारेर बाजी जितेर जीवनमा केही लानु छैन । आँसु र हाँसो निरन्तर चलिरहन्छ । त्यसका बीचमा पनि सत्कर्ममा लीन भएर जीवन सार्थक पारौं भन्ने भाव प्रकट भएको पाइन्छ ।
१७४. रोटरी गीत	भ्रातृत्व, बन्धुत्व, बढाउनु र भोका नाङ्गा र रोगीहरूको सेवा गर्नु नै रोटरीको कार्य हो भन्दै सेवाभावमा जुट्नुपर्छ भन्ने रोटरी सन्देशको प्रस्तुतिलाई व्यक्त गरिएको छ ।
१७५. रोटरी दया भुल्दैनौं हामी	अपाङ्ग, अशक्त र असहायको आमा बाबा नै रोटरी हो । माया र दया गर्ने रोटरी प्रवृत्तिको चर्चा यस गीतमा गरिएको छ ।
१७६. रोटरी रोटरी	रोटरी सेवाको आधार हो । अनाथ, असहाय, अशक्तहरूको जीवनको आधार नै रोटरी हो भन्ने भाव यहाँ व्यक्त भएको छ ।

माथिको गीतहरूलाई हेर्दा उनका गीतमा राष्ट्र, राष्ट्रियता राष्ट्रप्रेमका अतिरिक्त युवायुवतीका बीचको प्रेम भावको अभिव्यक्ति त्याग, समर्पण, मायामा पाएका दुःख, पीडाका भावको अभिव्यक्ति पाइन्छ । त्यस्तै गाउँप्रतिको आकर्षण, सहरप्रतिको विकर्षण, सत्कर्म, पुनर्जन्म, सेवा, धर्मसम्बन्धी चिन्तनको प्रभाव र अन्तका केही गीतमा रोटरीको कर्म र धर्मको चर्चा भएको पाइन्छ ।

(१) प्रणयमूलक/रागात्मक

हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका प्रणयमूलक गीतमा माववीय प्रेमका संयोग, वियोग, विरह, प्रेमाकर्षणका साथै मातृप्रेम, पितृप्रेमका भाव पनि प्रकट भएका छन् ।

हरिभक्त बुढाथोकीका प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहका १७६ वटा गीतमध्ये क्रम संख्या ४१, ४३-४७, ६३, ६६, ७४, ७८, ८१, र ८२ गरी १२ वटा गीतमा प्रणयमूलक भाव अभिव्यक्त भएको छ । जसको उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ :

हुर्काउने आमा नै हुन् जिन्दगानी दिने पनि
सम्झाउने आमा नै हुन् अटुट माया गर्ने पनि
सृष्टि नै हुन् मेरी आमा दृष्टिनै हुन् मेरी आमा
यो सर्वस्व बनाइदिने कलाजीवी मेरी आमा

(सृष्टि नै हुन् मेरी आमा, पृ. ८१)

(२) प्रणयेतर/रागेतर

हरिभक्त बुढाथोकीका प्रणयेतर भाव भएका गीतमा नेपाल र नेपालीको संस्कृति एवम् प्रकृतिको पहिचान, देश विकास र राष्ट्रोन्नतिको चाहना, राष्ट्रिय अस्मिता र स्वाधीनताको जगेर्ना, सहिदप्रतिको सम्मान, नेपाल राष्ट्र, नेपाली जनता र हिमालको महिमागान र देशप्रेमका भावनाहरूलाई प्रस्तुत गरेका छन् । यस सङ्ग्रहका १७६ ओटा गीतमध्ये प्रणयमूलक गीत बाहेकका सबै गीतहरूमा प्रणयेतर भाव पाइन्छ । यहाँ प्रणयेतर गीतको उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ :

नेपाल आमा शिरमा सधैं, अस्तित्व हो नेपालीको
जनताको सेवा काँधमा सधैं, दायित्व हो प्रहरीको ।

(हाम्रो राष्ट्र बाँचिरहोस्, पृ. ३७)

समग्रमा हरिभक्त बुढाथोकीले यस्ता गीतमा राष्ट्रप्रेम, लगायत रोटरीको कर्म र मर्म, प्रहरीको कर्तव्य जस्ता विषय पनि समेटेका छन् ।

४.२.३ पर्याधार

(१) सामाजिक

हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका १७६ वटा गीत मध्ये क्रम संख्या १, २, ५, ६, ७, ९, ११, १२, १४, १६, १७, १८, १९, २१, २३, २४, २५, २६, २८, २९, ३०, ३२ र १५१

गरी २३ वटा गीत सामाजिक पर्याधारमा रहेका छन् । यससम्बन्धी एउटा उदाहरण तल दिइन्छ :

नेपालीकै पहिरन दशमीको रातो टीका
तिहारको मखमली भैलो खेल्ने फूलसित
एउटै प्रेम र सद्भावले खेलिहिँड्ने आँगनहरू
नेपालीकै पहिचान हुन मेची-काली मैदानहरू ।

(चौँरी चर्ने मैदानहरू, पृ. १)

(२) वैयक्तिक पर्याधार

बुढाथोकीको प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहको १७६ वटा गीतमध्ये सामाजिक पर्याधार भएका गीतबाहेक १४३ वटा गीतमा वैयक्तिक पर्याधार रहेको पाइन्छ, जसको एउटा उदाहरण तल दिइन्छ :

जून तारा सधैं हेरेर बस्छु
उज्यालो किन हुँदैन मेरो मन
उज्यालै मात्र अँगालिदिन्छु
तै पनि किन बुभदैन मेरो मन ।

(जून-तारा सधैं हेरेर बस्छु, पृ. १२४)

हरिभक्त बुढाथोकीको यस सङ्ग्रहमा सामाजिक पर्याधार भन्दा वैयक्तिक पर्याधार भएका गीतहरू बढी रहेका छन् ।

४.२.४ ढाँचा

हरिभक्त बुढाथोकीको प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहमा भएका गीतात्मक ढाँचामा रहेका गीतको एउटा उदाहरण तल प्रस्तुत गरिन्छ :

हार धेरै नखाउ सम्भ्र, यो अपार जिन्दगी हो
बरु प्यार बढाई हेर, यही नै सही जिन्दगी हो ।

(हार धेरै नखाऊ, पृ. १७३)

प्रस्तुत गीतमा जिन्दगी शब्दको पुनरावृत्ति गरी जिन्दगीलाई परिभाषित गरिएको छ । त्यसैले यहाँ वृत्तात्मक ढाँचाको उपस्थिति पाइन्छ ।

४.२.५ भाषाशैलीय विन्यास

(१) अभिव्यक्ति

(क) संवादात्मक अभिव्यक्ति

हरिभक्त बुढाथोकीको प्रस्तुत गीत सङ्ग्रहका १७६ वटा गीतमध्ये क्रमसंख्या ४१ देखि ५१ का गरी ११ वटा गीतहरू संवादात्मक अभिव्यक्ति पाइन्छ । यहाँ संवादात्मक गीतको उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ :

केटा : अब भनिदेऊ म कहाँ जाऊँ हराउन
तिम्रो आँखामा नसा यदि छैन भने
केटी : तिम्री पनि त भन म कहाँ जाऊँ अटाउन
तिम्रो दिलमा ठाउँ यदि छैन भने

(नजिक बनाउन सकिनँ, पृ. ५१)

प्रस्तुत गीतमा केटा र केटीका बीचको संवाद प्रस्तुत गरिएको छ । तसर्थ यसमा संवादात्मक अभिव्यक्तिको प्रयोग पाइन्छ ।

(ख) एकालापीय

हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका १७६ ओटा गीतहरू मध्ये अघिल्ला ११ वटा बाहेक १६५ वटा गीतमा एकालापीय अभिव्यक्तिको प्रयोग पाइन्छ । एकालापीय गीतको उदाहरण यहाँ राखिएको छ :

सपनीमा फूलको थुँगा टिपी ल्याउँदै थिएँ
त्यही थुँगा तिम्रो शिरमा स्यूरेजस्तो लाग्यो
ब्युँभेपछि आलोघाउ दुखिराको रै छ
तर पनि तिम्रो नजिक भए जस्तो लाग्यो ।

(अमृत बोकी बर्सिदिने, पृ. १२१)

प्रस्तुत गीति अंशमा गीतकारको एकालापिय अभिव्यक्ति प्रकट भएको छ । हरिभक्त बुढाथोकीको प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहका अधिकांश गीतमा एकालापिय अभिव्यक्तिको प्रयोग भएपनि ११ ओटा गीतमा संवादात्मक अभिव्यक्तिको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(२) प्रस्तुति

(क) सम्बोधनात्मक प्रस्तुति

हरिभक्त बुढाथोकीको **मूलको सङ्गो पानी** गीतसङ्ग्रहका १७६ ओटा गीतहरूमध्ये क्रमसंख्या १०, ११, ५५, ८२, १२४, १२६ मा रहेका गीतमा सम्बोधनात्मक प्रस्तुति पाइन्छ । जसको उदाहरण तल प्रस्तुत गरिन्छ :

न त बाबालाई देखायौ प्रभु ! न त आमा नै देखाइदियौ
मेरा आफन्तहरू सबैलाई नजरभित्रै लुकाइदियौ
संसार घुम्न नसकी कनै जीवन यसै बिताएँ मैले
आँखैमा राख्न खोजेर पनि प्रभुको तस्विर देखिनँ मैले ।

(भोक दियौ तिर्खा दियौ, पृ. १२६)

प्रस्तुत गीतमा प्रभुलाई सम्बोधन गरिएको छ । तसर्थ यो गीतमा सम्बोधनात्मक प्रस्तुति पाइन्छ ।

(ख) वक्तव्यपरक प्रस्तुति

हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका १७६ वटा गीतमध्ये १७० वटा गीतमा वक्तव्यपरक प्रस्तुति रहेको छ । यससम्बन्धी एउटा उदाहरण तल दिइन्छ :

फूल रहेछ जिन्दगानी, बगैँचामा फुलेको हुन्छ
दिल रहेछ जिन्दगानी, ममतामा भिजेको हुन्छ ।
सिउरिदिने पो कसले होला यो फूल टिपेर ल्याएँ
माया दिने पो कसले होला भोली लिएर आएँ ।

(फूल रहेछ जिन्दगानी, पृ. १३७)

प्रस्तुत गीतका अंशमा समाख्याताको आन्तरिक अनुभूतिको बयान वक्तव्यका रूपमा आएको छ ।

(३) भाषाशैली

हरिभक्त बुढाथोकीको प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहका अधिकांश गीतमा तद्भव शब्दको प्रयोग पाइन्छ । गीतहरूमा तत्सम स्रोतका धर्म, कर्म, ईश्वर, धर्ति, अमृत, विष, भूमि, स्वर्ग, प्रभु आदि शब्दका अतिरिक्त आगन्तुक स्रोतका कहानी, जिन्दगी, प्यार, दिल, आदि शब्दको प्रयोग पनि पाइन्छ । आगन्तुक र तत्सम शब्दको प्रयोग भए पनि तिनले भावबोध कतै पनि बाधा पुऱ्याएका छैनन् । आगन्तुक र तत्सम शब्दको समुचित प्रयोगले गीतहरूलाई सहज र सरल बनाएको छ । उनका यस सङ्ग्रहका गीतमा रहेका भाषाशैली सम्बन्धी गीतको उदाहरण :

बाबाका वचनले दिएको अर्ती मुटुमा साँच्याछु

साँच्या'छु बाबा स्वदेशको माया मुटुमा राख्याछु ।

(रोटीको माया, पृ. ३३)

प्रस्तुत गीतको अंशमा सरल सहज र सुबोध्य नेपाली भाषामा भावको प्रस्तुति गरिएको छ । साँच्याछु, राख्याछु जस्ता क्रियापदको अनुप्रासमय प्रयोगले गीत श्रुतिमधुर बनेको छ ।

(४) बिम्ब र प्रतीक

हरिभक्त बुढाथोकीका गीतहरूबाट केही बिम्वात्मक गीतहरूको उदाहरण तल दिइन्छ :

पानी पनि कठोर हुन्छ बाढी पैरो ल्यायो भने

माया भनै टाढा हुन्छ मनमा धेरै घोच्यो भने

खेतबारीमै जमाई राखौँ बर्सिएको पानीलाई

परेलीमै बाँधिराखौँ अल्झिएको मायालाई

(मायालाई सँगै राखौँ, पृ. ६७)

हेर्दा हेर्दा जिन्दगानी ढलेजस्तो लाग्छ

चन्द्रमाको चाँदनी नै गलेजस्तो लाग्छ
तर पनि तिम्रो माया नजिक भा'को छैन
यति धेरै दिन बिते देख्न पा'को छैन ।

(तिम्रो न्यानो आगमनमा, पृ. ७८)

यसैगरी बुढाथोकीका प्रतीकात्मक गीतका उदाहरण :

गिद्धे दृष्टि धेरै परे देशको अस्मितामा
अभै पनि तेही दृष्टि हाम्रो अस्मितामा
यस्तो धावा रोकिदेऊ मुटु दुख्छ भने
अस्मितालाई जोगाइदेऊ नेपाली हौं भने ।

(हाम्रो आफ्नो माटो, पृ. १९)

शान्तिका तारा जन्माउने नेपाली धर्ती यहीं छ
शान्तिको सन्देश फैलाउने त्यो पनि धर्ती यहीं छ
आतिथ्य संस्कार अँगालौं भ्रातृत्व भाव सँगली
विश्वमा चर्चित बहादुर सबै हौं हामी नेपाली ।

(सबै हौ हामी नेपाली, पृ. २८)

माथि प्रस्तुत गरिएका उदाहरणहरूमा गिद्धे दृष्टि भनेर कुद्दृष्टिका प्रतीकका रूपमा प्रयोग गरिएको छ भने शान्तिका तारालाई बुद्धको प्रतीक मानिएको छ ।

यसरी गीतकार बुढाथोकीले आफ्ना गीतहरूमा बिम्ब तथा प्रतीकहरूको संयोजन गरेका छन् । धेरैजसो गीतहरू बिम्बात्मक छन् । उनका गीतहरू सरल छन् । लयको उचित संयोजनले गर्दा उनका गीतहरू गेयात्मक छन् । यसमा बिम्बप्रतीकहरूले थप सौन्दर्य सृष्टि गरेका छन् ।

(५) अलङ्कार

मूलको सङ्गो पानी सङ्ग्रहका गीतहरूमा अलङ्कारको प्रयोग सुन्दर ढङ्गमा गरिएको छ । शब्दालङ्कारका रूपमा अनुप्रासको प्रयोग त सशक्त देखिन्छ भने अर्थालङ्कारका रूपमा उपमा, रूपक, र उत्प्रेक्षाको मुख्य भूमिका रहेको देखिन्छ । बुढाथोकीका गीतहरू धेरै आलङ्कारिक र उक्तिवैचित्र्यता भएका नभए पनि सामान्य रूपमा

अलङ्कारहरू स्वतःस्फूर्त रूपमा प्रयोग भएका छन् । अलङ्कारहरू जटिल रूपमा प्रयोग नभई सहज र स्वभाविक ढङ्गबाट प्रयोग भएका छन् । गीतकार बुढाथोकीले आफ्ना गीतहरूमा विशेषतः अनुप्रास अलङ्कारको प्रयोग गरेका छन् ।

(क) शब्दालङ्कार

हरिभक्त बुढाथोकीका गीतमा प्रयोग भएका शब्दालङ्कारका उदाहरण यस प्रकार रहेका छन् :

आद्यानुप्रास

ठानेका थियोँ आँखाको नानी, सधैँभरिको खुसी तिमीलाई

मानेका थियोँ मुटुको टुक्रा, जीवनभरिको मणि तिमीलाई ।

(किन सम्भेनौँ यो चोटलाई, पृ. १०२)

मध्यानुप्रास

आँखाभित्र कस्तोकस्तो छायाँ पसेजस्तो लाग्छ

मुटुभित्र कस्तोकस्तो माया बसेजस्तो लाग्छ ।

(आँखाभित्र कस्तोकस्तो, पृ. १५५)

अन्त्यानुप्रास

जन्मेको गाउँ खेलेको ठाउँ हेरेको हिमाल

सर्वस्व थियो विश्वमा त्यस्तो पाएर नेपाल

बाध्यता पयो रोएर हिँडेँ देश छोडी परदेश

पुन्याइदेऊ हावा सन्चै छ छोरा भनेर सन्देश

(सन्चैको सन्देश, पृ. ११)

माथिका उदाहरणहरूमध्ये 'क' मा ठानेका-मानेका शब्दरूको अनुप्रास पङ्क्तिको सुरुमा भएकाले आद्यानुप्रास देखिन्छ भने उदाहरण 'ख' मा छाया-माया पङ्क्तिको बीचमा शब्दरू रहेकाले मध्यानुप्रास रहेको देखिन्छ । उदाहरण 'ग' मा हिमाल-नेपाल र परदेश-सन्देश शब्दरूले अन्त्यानुप्रासको प्रयोग देखिन्छ ।

(ख) अर्थालङ्कार

हरिभक्त बुढाथोकीका गीतमा प्रयोग भएका अर्थालङ्कारहरू निम्नलिखित छन् :

उपमा

आफ्नो गाउँ आफ्नो ठाउँ, आफ्नो जिन्दगानी
स्वर्गजस्तै लाग्दो रै'छ जस्तो भए पनि ।

(मायाले आएँ सहर छोडी, पृ. ३१)

माथिको उदाहरणमा गाउँ, ठाउँ, जिन्दगी आदिलाई स्वर्गसँग तुलना गरिएकाले
उपमा अलङ्कारको सृष्टि भएको छ ।

दृष्टान्त

सानो भए कुलो हुन्छ ठूलो भए भेल बन्छ
सफा पानी भए मात्र आफ्नो रूप देख्न सक्छौं
थोरै कुरा मन्त्र बन्छ धेरै भए भाषण हुन्छ
राम्रो कुरा सिके मात्र असल मान्छे बन्न सक्छौं ।

(प्रकृतिका रूपहरू, पृ. ५६)

सम्भावना

यो भन्दा राम्रो सिस्नेरी बारी जोतेमा हुँदो हो
मेहनत गरेर स्वदेशमै पनि जीविका चल्दो हो

(सन्धैका सन्देश, पृ. ११)

माथिका उदाहरणमा विदेशमा काम गर्नु भन्दा आफ्नै देशमा काम गरेको भए त्यो
भन्दा राम्रो हुने थियो होला भन्ने सम्भावना देखाइएको छ ।

यसरी निष्कर्षमा के भन्न सकिन्छ भने गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीले आफ्ना
गीतहरूमा सहज र सान्दर्भिक रूपमा अलङ्कारहरूको प्रयोग गरेका छन् । अर्थालङ्कार
भन्दा शब्दालङ्कारलाई बढी प्रयोग गरेर गीतकारले गीतिसौन्दर्य छरेका छन् ।

(६) लय

गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहमा भएका नियमित, अनियमित र मिश्रित
तीनै किसिमका लयव्यवस्था भएका गीतांशहरूलाई निम्न उदाहरणद्वारा हेर्न सकिन्छ :

क) जन्मेको गाउँ छोडेर आएँ नौ डाँडा काटेर
छल्केको आँसु छोपेर हिँडें नदेखुन् भनेर ।

(विदेशको पीडा, पृ. ४)

ख) दुखिरहने घाउको डाह होइन
शीतल पार्ने हावा देऊ बरु
त्यसले सहनशक्ति बढाइदिन्छ
पाइला बिभने सुखा बगर होइन
बीउ उमार्ने जमिन देऊ बरु
त्यसले जीवन धान्ने खुराक दिन्छ
सिर्जनाको उपहारले नै जीवन सुखी बन्दोरहेछ ।

(पसिना काड्ने बानी देऊ, पृ. १७०)

ग) त्यही मात्र मागिदेऊ म सँग जो तिमीलाई म दिन सक्छु
त्यही मात्र भनिदेऊ मसँग जसलाई सहजै सहन सक्छु
अभाव भएकोलाई मागिरह्यो भने
के गरी सहजै म दिन सक्छु र ?
अपशब्दहरू मात्रै बोलिरह्यौ भने
कसरी म सजिलै सहन सक्छु र ?

(मात्र माग मसँग, पृ. १६१)

माथिका उदाहरणहरूमध्ये क, ख, ग, मा क्रमशः नियमित, अनियमित र मिश्रित लय पाइन्छ ।

(७) अग्रभूमीकरण

हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहका गीतमा समानान्तरता र विचलनको प्रयोग पाइन्छ ।

४.२.६ निष्कर्ष

मूलको सङ्गो पानी गीतसङ्ग्रहमा १७६ ओटा गीतहरू रहेका छन् । प्रत्येक गीतलाई गीतकारले कुनै न कुनै आधारबाट शीर्षक राखिदिएका छन् । संरचनात्मक दृष्टिकोणले हेर्दा ३ देखि १८ पङ्क्तिसम्मका गीतहरू यस सङ्ग्रहमा छन् ।

प्रेम यस गीतसङ्ग्रहको केन्द्रीय स्वर हो । यसका अतिरिक्त मिलन र विछोडका भावहरू र राष्ट्रप्रेम पनि गीतका विषय बनेर आएका छन् । समसामयिक विषयवस्तुलाई

गीतमा व्यक्त गर्ने प्रवृत्ति हरिभक्त बुढाथोकीमा पाइन्छ । यसमा प्रयोग भएको भाव र भाषा दुवै अत्यन्त सरल छ । पूर्वेली भाषिका कथ्य रूपको प्रयोग स्वाभाविक रूपमा गरिएको छ । वैचारिक दृष्टिले पनि उनका गीतहरू गहन छन् । उनका केही गीतहरू बिम्बात्मक र आलङ्कारिक पछि छन् । नेपाली गीतियात्रामा हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिलेखन स्वच्छन्दतावादी प्रवृत्तिको बाटो हिँड्दै यथार्थवादी प्रवृत्तिसम्म आइपुगेको देखिन्छ । पछिल्लो समयमा आएर गीतकार बुढाथोकीको गीत लेखनमा निकै विशिष्टता आएको पाइन्छ । स्थायी र अन्तराको आयोजनामा उति सचेतता नपाइने हुँदा **मूलको सङ्गो पानी** गीतसङ्ग्रहमा सङ्कलित कतिपय गीतहरू लयात्मक दृष्टिले शिथिल बन्नेमा कुनै सन्देह छैन । समग्रमा हरिभक्त बुढाथोकीको प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहमा केही शिक्षा आदिसँग सम्बद्ध प्रणयेतर गीतहरू भए पनि यो मुख्यतः प्रेम विषयक गीतसङ्ग्रह हो । यसको शीर्षक **मूलको सङ्गो पानी**ले पनि यही सङ्केत गर्छ ।^{२०}

४.३ समर्पण उनैलाई गीत सङ्ग्रहको विश्लेषण

४.३.१ परिचय

हरिभक्त बुढाथोकीको **समर्पण उनैलाई** (२०७०) गीत सङ्ग्रहमा ९८ गीतहरू रहेका छन् । यो सङ्ग्रहमा साधारण रङ्गीन कभर भएको र एक सय चौबिस पृष्ठमा यसको बाह्य संरचना निर्माण भएको छ भने डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल् र जेसिका चेम्जोङ्को भूमिका रहेको छ । तेस्रो गीत सङ्ग्रहको रूपमा प्रकाशित यस सङ्ग्रहका गीतहरूको विषयवस्तु, पर्याधार ढाँचा, भाषाशैलीय विन्यास जस्ता गीति तत्वहरूको आधारमा यो गीत सङ्ग्रहका गीतको विश्लेषण गरिएको छ ।

४.३.२ विषयवस्तु

हरिभक्त बुढाथोकीको **समर्पण उनैलाई** गीत सङ्ग्रहमा प्रयुक्त विषयवस्तुलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

शीर्षक	मूलभाव
--------	--------

२०. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, 'हरिभक्त बुढाथोकीको गतिशील गीतसिर्जना', पूर्ववत् पृ. १ ।

१. तिमीसँगै माया प्रीति	प्रेमीले प्रेमिकालाई आफ्नो मनको भाव व्यक्त गर्न चाहेको र प्रेम सम्बन्ध स्थापित गरी मनको तिसना मेट्न चाहेको भावको अभिव्यक्त गरिएको छ ।
२. लाखौं दुःख सहिदिन्छु	प्रेमिकालाई प्राप्त गर्ने चाहनालाई व्यक्त गर्दै प्रेमिका प्राप्त आफ्नो लागि ठूलो जीत हुने भाव प्रस्तुत भएको छ ।
३. तिमी मेरो अँधेरीमा	प्रेमीले आफ्नो मन मुटु, अङ्ग प्रत्यङ्गमा आफ्नी प्रेमिका रहेको हरक्षण, हरपल उसकै सम्भना बसिरहेको र जीवनभरी साथ दिने प्रतिबद्धता प्रकट गरिएको छ ।
४. आँसु भरे के भयो	आँसु भरे पनि हाँसो मरे पनि माया सम्हालेर राख, त्यसलाई (मायालाई) भर्न र मर्न नदेऊ भन्ने आग्रह प्रेमीले प्रेमिकाप्रति गरेको छ ।
५. आँखा भरि आँसु दियौ	आफ्नी प्रेयसीको मायामा समर्पित भावनालाई व्यक्त गरिएको छ ।
६. सबै माया तिमीलाई	हरक्षण, हरबखत आफ्नी प्रेमिकाको खुशीको लागि समर्पित प्रेमको आत्माभिव्यक्ति लाई प्रकट गरिएको छ ।
७. तिम्रो माया जुनिभरी	जुनिभरिको लागि सुम्पिएको मायाको सागरमा डुबुल्की मारेको प्रेमिल जोडिको अमर प्रेमको चर्चा गरिएको छ ।
८. वास छैन मेरो	प्रेमीले छोडेर परदेश जाँदा प्रेमिकाको मनमा आएका भावहरूको अभिव्यक्तिलाई व्यक्त गरिएको छ ।
९. फेरि आलो नबनाऊ	बाचा बाँधेर पूरा नगर्ने प्रेमिका प्रतिको असन्तुष्टिलाई प्रेमीले व्यक्त गरेको छ ।
१०. लाजले घुम्तो ओडेका आँखा	युवतीप्रतिको एकोहोरो प्रेममा परेको युवकको प्रेमाभिव्यक्ति व्यक्त भएको छ ।

११. खडेरीमा गोडेथें फूल	प्रेममा एउटा भूलको कारण विछोड भएको र जीवन कौडी भन्दा सस्तो भएको अभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।
१२. साथ हुँदा तिमीलाई	प्रेयसी टाढा भएको अवस्थामा प्रेमीको छटपटीलाई यस गीतमा व्यक्त गरिएको छ ।
१३. उनी हुँदा लाग्थ्यो मलाई	आफ्नी प्रेयसीको साथमा रहँदा नर्क पनि स्वर्गसमान हुने तर उनी नहुँदा स्वर्ग पनि नर्क समान हुने भाव प्रकट भएको छ ।
१४. नजिक मेरो केही छैन	आफ्नी प्रेमिका आफूभन्दा टाढा रहँदाका कष्टकर अनुभूतिको बयान गरिएको भाव पाइन्छ ।
१५. माया र जिन्दगी	ज्यान टाढा भए पनि माया गाढा भए पुग्छ, बाहिरी व्यवहार जस्तो देखाए नि भित्री मनमा माया साँचे पुग्छ भन्ने प्रेमाभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।
१६. वास्ना बनी छाइदिन्छु	प्रेमी र प्रेमिका बिचमा एक अर्कामा समर्पित प्रेमको अभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।
१७. रानीबनको पाखाभरि	युवायुवतीमा समर्पित प्रेमको अभिव्यक्ति खुसी र सुखी जीवनको परिकल्पनामा लीन भाव प्रकट भएको छ ।
१८. तिमी जहाँ रमेकी छ्यौ	प्रेमिकासँग पूर्ण रूपमा समर्पित भएर आफू त्यसैमा लीन हुन चाहेको अभिव्यक्ति प्रेमीले प्रकट गरेको छ ।
१९. केही नदेखी दिएछु माया	नसोची कुनै मायापिरती लगाउँदा पश्चाताप बोध भएको भाव व्यक्त भएको छ ।
२०. तिमीले नै गाँसेको माला	आफ्नो सुन्दर र अमर प्रेम अचेल उजाड लाग्न थालेको अनुभूति प्रकट गरिएको छ ।
२१. उकालीमा चढ्दा पनि	प्रेमीलाई विश्वास गरी आफ्नो सम्पूर्णता सुम्पेकी प्रेमिकाको अभिव्यक्ति प्रकट भएको छ ।

२२. दिलमा ठाउँ छैन भने	युवतीप्रतिको एकोहोरो प्रेममा पागल प्रेमीको अभिव्यक्तिलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
२३. वसन्तको आँगनीमा	जताततै आफ्नी प्रेमिकालाई देख्ने प्रेमीको अभिव्यक्ति र जुनीभरि प्रेमिकालाई छातीमा सजाएर राख्ने चाहना व्यक्त गरेको छ ।
२४. रोएको देख्दा	प्रेमिकाले मायामा धोका दिएर विचल्ली पारेको प्रेमीको भाव अभिव्यक्तिलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
२५. हिमाल सम्भैं तिमिलेलाई	आफ्नी प्रेमिकाप्रतिको अटल आस्था बढ्दै गएको प्रेमीको ज्यानले प्रेमिकालाई नै चाहिरहेको र प्रेमिकालाई माया, छाया बनेर आइदेऊ भन्ने प्रेमीको भावलाई प्रकट गरिएको छ ।
२६. तिम्रो स्वर्ग मेरै साथ	आफ्नी प्रेमिकालाई स्वर्ग समान अपार सुख दिने प्रेमीको अभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।
२७. आइदिन्छौ परदेशी	एक भेटमै बसेको मायामा प्रेमी परदेश जाँदा प्रेमिकाको मनमा उठेको प्रेमको एकोहोरो पीडा व्यक्त गरिएको छ ।
२८. ज्यानमाया लगायौ	माया बढी हुँदा छुटेर बस्न गाह्रो हुने, छुटेर बस्दा आँसुको दहमा डुबेर बस्नु पर्ने भाव अभिव्यक्त गरिएको छ ।
२९. परेली मै राखी हेर्नौ	हेर्नु आँखा, जुध्नु यस्ता क्रियाकलापले माया बस्दो रहेछ, हेर्दा र बोल्दा माया बढ्दै जाँदो रहेछ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
३०. अल्किन्छ माया नहेर भन्छ्यौ	आफ्नी प्रेमिकालाई सपना विपनामा देख्ने प्रेमीको अभिव्यक्ति र तिम्रै माया र छायामा रमाउने चाहन्छु भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।

३१. तिमी सधैं नदेखे भैं	तिमी मलाई माया गर्दिनौ भने मैले मात्र माया गरेर के हुन्छ र ? भन्दै आफ्नी प्रेमिकासँगको असन्तुष्टि प्रेमिकाले व्यक्त गरेकी छ ।
३२. फूल सम्भैं तर तिमी	प्रेमी निरन्तर मायाको प्रकट गरिरहने तर प्रेमिका भने कठोर बन्दै गएपछि जीवन उराठलाग्दो भएको भाव व्यक्त भएको छ ।
३३. मुहार देख्दा लाग्यो माया	मुहार देख्दा लागेको माया परेलीमा बसेको, कहिलेकाहीं मुस्कान छरेर हेरिदेऊ भन्ने प्रेमीको प्रेमिकाप्रतिको अभिव्यक्ति प्रस्तुत गरिएको छ ।
३४. मुग्लान पारी	हिड्दा बोल्दा, बस्दा सम्भ्ररहने मायालाई आँखाभरि सजाएर राखेको छोडेर गए पनि पर्खेर बसेको तर अर्कोसँग विवाह गरेको खबरले पीडित बनाएको प्रेमिकाको अभिव्यक्ति भाव बनेर आएको छ ।
३५. ओइली भर्नु थियो भने	यदि म सँग माया गर्नु थिएन भने मायाको नाटक किन गरेको भन्दै आफ्नो प्रेमी प्रेमिकाप्रति आक्रोश पोखेको पाइन्छ ।
३६. कस्तो तिर्खा रहेछ मेरो	आफ्नी प्रेमिकालाई हरपल चाहने प्रेमीको अभिव्यक्ति प्रस्तुत गरिएको छ ।
३७. त्यी बाटो हिँड्दै होलिन्	आफ्नी सँगी पातलीको सम्भ्रनामा उनले हिँड्ने बाटो र उनका क्रियाकलापको सम्भ्रना आएको कुरा व्यक्त भएको छ ।
३८. मायाले खिचेको तस्विर	प्रेमिकासँग विगतमा सुमधुर सम्बन्ध रहँदाका घटनाक्रमहरूको सम्भ्रना गरिएको तर आज त्यो सम्बन्ध टुक्रिएको र वैरागी भएको प्रेमीको अभिव्यक्तिलाई गीतको भाव बनाइएको छ ।

३९. पानी भएर पग्लिदिएन	आफूले निरन्तर माया गरिरहेको तर प्रेमिकाबाट त्यसको प्रतिक्रिया नपाउँदा उदास प्रेमीको अभिव्यक्ति भाव बनेर आएको छ ।
४०. चोखो माया भुटो लाग्ला	गाढा मायाका बीचमा उत्पन्न शंका-उपशंकाहरू साँचेर बाँच्नु पर्ने जीवनको नियतलाई व्यक्त गरिएको छ ।
४१. देखिदैन छाया जूनमा तिम्रो	प्रेमिकाले नचाहे पनि प्रेमीले मात्र चाहेको र विभिन्न सपना देख्ने प्रेमीको एकोहोरो मायाको भाव प्रस्तुत गरिएको छ ।
४२. म सक्दिनँ नभन है	मैले पनि तिम्रो निम्ति बाँचिदिनुपर्छ भन्ने तिम्री कठोर नबन, मेरा निम्ति पनि तिम्रीले बाँच्ने गर भन्ने प्रेमी प्रेमिकाको अभिव्यक्ति पाइन्छ ।
४३. सधैं पखिँरहने छु	हाम्रो सम्बन्धमा समस्या नआओस्, एक अर्कामा समर्पित भएर रमन सक्नु तिम्रीलाई म जुनीभरि पखिँरहने छु भन्ने प्रेमीको अभिव्यक्तिलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
४४. गोधुलि साँभ	गोधुलि साँभको प्रथम भेटमा बसेका मायाको सम्झना र उनीसँग छुट्टा प्रेमिकाको आँखाबाट खसेको आँसुका झकझकको प्रेमीमा आएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४५. मैले मात्र देखे पनि	प्रेमिका निष्चुरी भए पनि उनकै मात्र सम्झना आइरहने, उनीसँगको विभिन्न सपना बुन्ने प्रेमिकाको भाव प्रकट गरिएको छ ।
४६. विशाल वृक्ष रैछ्यौ तिम्री	आफूले कमजोर आँकलन गर्दा भएको पश्चाताप तर उनी महान रहेको बोध भए पछि पश्चातापमा रहेको प्रेमीको अभिव्यक्ति प्रकट गरिएको छ ।
४७. नहेर है नशालु आँखाले	प्रेमी प्रेमिकाको नशालु आँखा र बैसालु भाकामा लठ्ठिएका प्रेमी प्रेमिकाको अभिव्यक्ति प्रस्तुत गरिएको छ ।

४८. आँखा भरि पोखिएको	आफ्नी प्रेमिकाको आँखा र ओठामा माया हेर्न चाहेको, प्रेमीले प्रेमिकालाई निष्ठुरी नबनी दिनु है भन्ने आग्रह गरेको पाइन्छ ।
४९. तिम्रै घरको चौतारीमा	जति धेरै दुःख भोग्नु परे पनि तिमिसँग जीवन बिताउँला भन्ने प्रेमीको प्रेमिकाप्रतिको सङ्कल्पलाई व्यक्त गरिएको छ ।
५०. थियौ ताजा फूलजस्तो	मायाको कारण दुःख भोग्नु परेको प्रेमीको अभिव्यक्ति प्रकट भएको छ ।
५१. नभनेर म के गरुँ	तिमीलाई मनले चाहेको छ आफ्नो मनको भाव तिमिले नभनेर के गरुँ कसरी चित्त बुझाउँ भन्ने प्रेमीको पीडालाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
५२. छोडी गए पनि यो मन	प्रेमिकाले छोडेर गए पनि उसको मन उसैसँग बस्न चाहेको, उसैसँग मर्न चाहेको भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
५३. मायाको काँडा	पाउमा काँडा विभदा भिकिदिने परदेशीको आशमा पर्खिबसेको, कसैलाई भन्न नसकेको, फर्किएर बिसैको माया लगाइदेऊ न परदेशी भन्दै परदेशीसँग आग्रह गरिएको छ ।
५४. जिन्दगीको हरियाली	प्रेमिकासँग रहँदा जीवन हरियालीमय थियो तर उसले अर्को बाटो रोज्दा आज एकलै रुदै छु भन्ने प्रेमीको मर्मस्पर्शी भावलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
५५. किन राखुँ तिमिलेलाई	मैले जति माया गर्दा पनि तिमिबाट त्यसको स्वीकारोक्ति पाइनँ । त्यसैले तिमिलेलाई किन दिलमा राखुँ भन्दै प्रेमीको प्रेमिकाप्रतिको आक्रोशपूर्ण अभिव्यक्तिलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

५६. बोलाउने भाका फेरेर के भो ?	आफनी प्रेमिकालाई जे गरेपनि माया चाहिँ नमारी देऊ भन्ने प्रेमिको आग्रह व्यक्त भएको छ ।
५७. जोडुँला हात भन्थेँ	म कुनै कारणले तिमिसँग विछोडिए भने त्यसलाई सहन सक्ने सामर्थ्य शक्तिको विकास गर्नु भन्ने आग्रहपूर्ण अभिव्यक्ति पाइन्छ ।
५८. आँसुसँगै म रूँ भन्छु	आफनी प्रेमिका टाढा रहेको, उनीसँगको विगतको सम्झना गरेको र अब हाम्रो मिलन नहोला कि भन्ने डर प्रेमीको मनमा रहेको भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
५९. मेरो माया तिम्रो मनमा	तिमी ममा समर्पित छौ म तिम्रीमा तर हाम्रो माया टुट्यो भने के होला हामी कसरी बाँचौला भन्ने डर प्रकट प्रेमी प्रेमिकामा भएको छ ।
६०. नजरभरि पोखिएर	आफनी प्रेमिकासँग हरक्षण रहिरहुँ भन्ने प्रेमीको अभिव्यक्ति यहाँ व्यक्त भएको छ ।
६१. बुबा दिवङ्गत हुँदाको पीडा	आफना पिताको सम्झनामा उनीप्रतिको अगाध प्रेमलाई व्यक्त गरिएको छ ।
६२. मेरो प्यारा रोटेरियन बन्धु	रोटरी क्लबका कर्म र धर्मको बारेमा चर्चा र सेवा भावतर्फ उन्मुख हुन आग्रह गरिएको छ ।
६३. रोटरी गीत	पावल ह्यारिसको सपना र आर्क क्लम्फको उपकारी भावनाको उपज रोटरी भएको र स्वधर्ममा लाग्न आग्रह गरिएको छ ।
६४. विरक्तिएको जिन्दगी	जीवन आँशु र हाँसोको सङ्गम हो आँसुको बीचमा हाँसोको खोजी गर्नुपर्ने कुरालाई व्यक्त गरिएको छ ॥
६५. गाउँ र घरको सम्झना	सहरमा बसेर गाउँको सम्झना गरेको गाउँमा बस्दाका विगतका सुन्दर अनुभवहरू गीतमा व्यक्त भएका छन् ।
६६. यो जिन्दगी के जिन्दगी	वृद्ध अवस्थामा परिवारको माया नपाएर कष्टकर जीवन बाँच्नु पर्दाको पीडालाई व्यक्त गरिएको छ ।

६७. माग्ने बूढीको गुनासो	माग्ने बुढीलाई बुढेसकालमा सन्तानले नहेर्दा लागेको चिन्ता गीत मार्फत व्यक्त भएको छ ।
६८. आँसुमात्रै पिउनु पर्ने	लाटो (बोल्न नसक्ने) को पीडा र उसले समाजबाट पाएको घृणालाई गीतमा व्यक्त गरिएको छ ।
६९. रोटरीका मर्महरू	रोटरीको उद्देश्य र कर्मको चर्चा यस गीतमा गरिएको छ ।
७०. स्वरसम्राट नारायणगोपाल	नेपाली सङ्गीतका स्वरसम्राट नारायण गोपालको साङ्गीतिक उचाइको सम्मान गरिएको पाइन्छ ।
७१. गरिबीको आगो	गरिब भएर बाँच्नु पर्दाको पीडा, ढुङ्गा माटो सँग खेलु पर्ने भुपडीमा बस्नु पर्ने, भोकै नाङ्गै बस्नु पर्दाको पीडाव्यक्त भएको छ ।
७२. के घाउ दुख्छ कोसँग भन्नु ?	दृष्टिविहीन (अन्धो) भएर बाँच्नु पर्दाको पीडालाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
७३. आमा बाको पिठ्युमा चढेको	आफू सानो छँदा गाउँमा मेलापात गरेको गाउँ, गोठ, घरगोठ गरेको र आमाको पिठ्युमा चढेको सम्झना व्यक्त भएको छ ।
७४. आँखाभरि थियो माया	मिठो सपना बोकेर परदेशिएको तर परदेशमा पाएको पीडाले आँसु बगाएर बस्न बाध्य युवाको अभिव्यक्ति प्रकट भएको छ ।
७५. भरियाको जिन्दगानी	गरिब भएर बाँच्नु पर्दाको पीडालाई व्यक्त गरिएको छ ।
७६. ठुटेबरको छेउमा घर	एउटा गरिबको सपना, सपनामा धनी हुँदा आफ्नो घर बिसर्पिएको र सेवा भाव हराएको भाव प्रकट भएको छ ।
७७. जन्मेका छिन्न बितेका दिन	जिन्दगी माया, इर्ष्या र लोभको जालो रहेछ, तसर्थ सेवा भावले धर्म कर्ममा पवित्र हुन आग्रह गरिएको छ ।

७८. परदेश भोग्दै छु	गरिबीको कारण परदेसिदाको पीडा परदेशमा रहेर भविष्यको खोजी गरेको आमा, बाबा, सन्तानको सम्भनाले सताएको भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
७९. एक्लो हुनु पऱ्यो भने	जीवन आँसु र हाँसोको मिश्रण भएको हाँसो भए पनि एक्लै बाँच्नुको अर्थ नभएको भाव प्रकट गरिएको छ ।
८०. रोटरी गीत	सेवाभावमा जुट्न आग्रह गर्दै रोटरीले गर्न बाँकी कामको चर्चा गरिएको छ ।
८१. बूढौलीको पश्चाताप	युवा उमेरमा ढुङ्गा, माटो पचाउने सगर थाम्ने आँट भएको तर बुढेसकालले छोए पनि जीवन खुइले पहाड भएको भाव प्रकट भएको छ ।
८२. पानी भएर बर्सुला भन्थेँ	आफूले चाहेको पुरा नहुँदा जीवन अधुरो, अपुरो भएको, माया नपाउँदा बालुवासरि जीवन बिताउनु परेको भाव प्रस्तुत गरिएको छ ।
८३. आमाको अवसान भएको दिन	आमा गुमाउँदाको पीडा, आमा जसले अपरा दुख भोगेर हामीलाई हुर्काएकी थियौँ भन्दै उनको मायामा समर्पित भावलाई यस गीतमा व्यक्त गरिएको छ ।
८४. तिम्रो पनि देश नेपाल थियो रे	राष्ट्रको अस्मितामाथि आँच नआओस्, सदैव हिमाल भैं शिर ठाडो पारेर बाँच्न पाउँ भन्दै राष्ट्रप्रेमको भाव अभिव्यक्त भएको छ ।
८५. मुटु नै आस हो हाम्रो	मुटु स्वस्थ राख्नका लागि आहार, व्यवहार, साधनाको आवश्यकता पर्दछ, भन्ने अभिव्यक्ति आएको छ ।
८६. जागरण गीत	गाउँ-गाउँमा युद्धबाट उजाड भएका बस्तीलाई संरक्षण गरी मानवता संस्कृति र नेपालीपन जोगाउन आग्रह गरिएको छ ।
८७. लाग्दछ स्वर्ग नेपालीलाई	पूर्खाको रगतले आर्जन गरेको देशलाई स्वर्ग समान बनाउन कर्मशील हुनुपर्छ, भन्ने भाव प्रकट भएको छ ।

८८. सुन्दर नेपाल	वीर पुर्खाले आर्जेको नेपालको अस्तित्व रक्षा गर्न तम्तयार भएर जुट्नुपर्छ, नेपाल र नेपालीको शान बढाउन लाग्नु पर्ने धारणा व्यक्त भएको
८९. हाम्रो चिन्तन नेपाल हो	राष्ट्रको स्वाधीनताको पक्षमा वकालत गर्दै नेपालीपन प्रतिको माया प्रकट गरिएको छ ।
९०. पुर्खाले खाँवो गाडेको ठाउँ	आफ्नो जन्मभूमिलाई माया गर्नु पर्ने युद्धका कारण विदेसिएकालाई स्वदेश फर्कन, नेपालीपन नबिर्सन आग्रह गरिएको छ ।
९१. नेपाल धरती महान	विदेशलाई सिगार्न व्यस्त युवालाई आफ्नै देशको सेवा गरे यही धर्तीमा हिरामोती फल्छ भनी आफ्नो भूमि चिन्न आग्रह गरिएको छ ।
९२. बिहान सँधै हाँसै होलान्	विगतमा गाउँमा रहँदाका घटनाक्रम सम्झँदै गाउँप्रतिको अपार प्रेम प्रकट गर्दै विगतको सम्झना गरिएको छ ।
९३. गोधुलि साँभमा देखेँ	युद्धकालीन अवस्थाको चित्रण, आतङ्कले राष्ट्र निर्माण हुन सक्दैन भन्ने भाव प्रकट गरिएको छ ।
९४. फर्क है छोरा शान्ति उदाए	युद्धकालीन अवस्थामा देश छोडेर गएका सन्ततिलाई देशमा शान्ति उदाएको छ अब आऊ भन्दै आमा, बाबा छोछोरीलाई देश फर्कन आग्रह गरेको पाइन्छ ।
९५. गौरी डाँडा खर्क भन्ज्याङ्ग	लेक, बेसी, मन्दिर, गुम्बा सारङ्गी, बाँसुरी, मेलापात, दशैं, तिहार, टिका माला आदि सम्झँदा मन रमाउने अभिव्यक्तिलाई गीतमा सुन्दर शब्दमा व्यक्त गरिएको छ ।
९६. खुसीले मय्यो नसम्झिदिनु	गरिबीको कारण विदेसिएको हर्केको व्यथा, म फर्कन्छु यदि फर्कन सकिनँ भने देशको माया माय्यो नभनिदिनु भन्ने हर्केको आग्रहलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

९७. जाग्न सिकाइ नेपालीलाई	हिमाल, पहाड, तराई जहाँ भए पनि उन्नति पथमा लागि नेपालीलाई जोगाऔँ आफ्नो उन्नति र प्रगतिमा अग्रसर होऔँ भन्ने आग्रह गरेको पाइन्छ ।
९८. हाम्रो भूमि भेषभूषा	भूमि र भेषभूषा प्राणभन्दा प्रिय लाग्ने, सस्ता भाषण गरी देशलाई आघात पुऱ्याउने काम नगर्न आग्रह गरिएको पाइन्छ ।

हरिभक्त बुढाथोकीका **समर्पण उनैलाई** सङ्ग्रहका गीतहरूमा अधिकांशतः मायाप्रेमका भाव प्रकट भएका छन् भने राष्ट्र अस्मिताको रक्षार्थ एकजुट हुनुपर्ने भावका गीतहरू पनि रहेका छन् । सङ्ग्रहमा आवाजविहीन (लाटा) र दृष्टिविहीन (अन्धा) को पीडालाई पनि मार्मिक ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको छ । सङ्ग्रहका केही गीतमा बुढेसकालमा सन्तानबाट उपेक्षित हुँदाको पीडालाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस सङ्ग्रहका गीतलाई निम्न विषयमा आबद्ध गरी अध्ययन गर्न सकिन्छ :

(१) प्रणयमूलक गीत

हरिभक्त बुढाथोकीको **समर्पण उनैलाई** गीत सङ्ग्रहका अधिकांश गीत प्रेम प्रणयलाई मुख्य विषय बनाई लेखिएको छ । यस अन्तर्गत प्रेमाशक्ति, यौनेच्छा, मिलन, बिछोड, विरह वेदना, आग्रह, समर्पण आदि विविध भावहरू अभिव्यक्त भएका छन् । यस सङ्ग्रहमा क्रम संख्या १ देखि ६० मा रहेका गीतहरूमा प्रेम प्रणयका भाव व्यक्त भएको पाइन्छ । प्रणयमूलक गीतको उदाहरण तल दिइन्छ :

तिमीसँगै माया प्रीति गासुँ गासुँ लाग्छ

तिमीलाई मुटु भित्र राखुँ राखुँ लाग्छ ।

(तिमीसँग माया प्रीति, पृ. २५)

(२) प्रणयेतर गीत

हरिभक्त बुढाथोकीको **समर्पण उनैलाई** गीत सङ्ग्रहका केही गीतहरू प्रणयेतर भावमा रचना भएका छन् । प्रणयेतर भाव अन्तर्गत आवाजविहीन (लाटा) को पीडा दृष्टिविहीन (अन्धो) को पीडा, बुढेसकालमा सन्तानबाट अपमानित हुँदाको पीडा, रोजगारको

क्रममा विदेसिएका व्यक्तिका पीडा, रोटरीको कर्म र धर्म, राष्ट्रनिर्माणमा जुट्न आग्रह, गाउँको माया, राष्ट्रिय अस्मिताको संरक्षणको लागि आग्रह, स्वर सम्राट नारायणगोपालको सम्झना, गरिबीको पीडा आदि विषयका गीतहरू समावेश भएका छन् । यस सङ्ग्रहको क्रम संख्या ६१ देखि ९८ सम्मका गीतमा प्रणयेतर भाव प्रकट भएका छन् । यससम्बन्धी गीतको उदाहरण तल दिइन्छ :

दिनले पोल्छ रातले डस्छ, बिहानी भस्काउँछ ।
छोराको माया नानुको छाया आँखामा आइरहन्छ
न छोड्यो मलाई आशाले बाबा न मय्यो तिसर्ना
मुटुमै बस्यो यो पापी माया सकिन्न बिर्सन

(परदेश भोग्दै छु, पृ. १०२)

समग्रमा बुढाथोकीका गीतहरू प्रणयभावमा र प्रणयेतर भावमा समान रूपमा सशक्त देखा परेका छन् । अघिल्ला सङ्ग्रहका तुलनामा यस सङ्ग्रहका गीतहरू परिष्कृत रहेको पाइन्छ ।

४.३.३ पर्याधार

(१) वैयक्तिक पर्याधार

हरिभक्त बुढाथोकीको यस गीत सङ्ग्रहमा रहेका ९८ गीतमध्ये क्रम संख्या १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३ देखि ६१, ६५, ६७, ६८, ७१, ७२-७९, ८२, ८३, ९५, ९६ का गीतहरू वैयक्तिक पर्याधारमा संरचित रहेका छन्, जस्तै :

तिमी मेरो अँधेरीमा तिमी उजेलीमा
तिमी मेरो ढुकढुकीमा तिमी सुसेलीमा

(तिमी मेरो अँधेरीमा, पृ. २७)

प्रस्तुत गीतको अंशमा समाख्याताको वैयक्तिक अनुभूति प्रकट भएको छ ।

(२) सामाजिक पर्याधार

यस सङ्ग्रहका ९८ गीतमध्ये वैयक्तिक पर्याधार बाहेकका गीतमा सामाजिक पर्याधार व्यक्त भएको पाइन्छ । सामाजिक पर्याधार भएका गीतको उदाहरण तल दिइन्छ :

हाम्रो भूमि भेषभूषा, प्राणभन्दा प्यारो लाग्छ
यै देशको सीमाभित्र, बाँचिरहुँ जस्तो लाग्छ ।

(हाम्रो भूमि भेषभूषा, पृ. १२२)

प्रस्तुत गीतमा समाख्याताको बर्हिमुखी अनुभूति प्रकट भएको छ ।

४.३.४ ढाँचा

हरिभक्त बुढाथोकीका यस सङ्ग्रहमा रहेका वृत्तात्मक ढाँचा भएका गीतका उदाहरण तल दिइएको छ :

मुहार देख्दा लाग्यो माया परेलीमा बस्यो माया
बोले हाँसेपछि भनै नजिक हुँदोरैछ माया ।

(मुहार देख्दा लाग्यो माया, पृ. ५७)

नेपाली भई नेपाल भन्छौं अखण्ड हाम्रो भएर नेपाल
नभए नेपाल खोजिंदो होला कहाँ छ हाम्रो भनेर नेपाल ।

(सुन्दर नेपाल, पृ. ११२)

४.३.५ भाषाशैलीय विन्यास

हरिभक्त बुढाथोकीका **समर्पण उनैलाई** गीत सङ्ग्रहका गीतमा भाषाशैलीय विन्यास अन्तर्गत पर्न आउने तत्त्वहरूको विश्लेषण तल गरिएको छ :

(१) अभिव्यक्ति

(क) संवादात्मक अभिव्यक्ति

हरिभक्त बुढाथोकीको **समर्पण उनैलाई** गीत सङ्ग्रहका ९८ गीत मध्ये क्रम सङ्ख्या ७, १६ र १७ गरी तीनवटा गीतमा संवादात्मक अभिव्यक्तिको प्रयोग गरिएको छ । संवादात्मक गीतको उदाहरण तल दिइन्छ :

केटी : मलाई दिने चोखो माया माला बुनी पैराइदेऊ

पिरती नै जिन्दगीको मलमपट्टी हुँदो रै छ

केटा : त्यो दिलमा आशाभरि साथ दिन आइदेऊ

पिरती नै जिन्दगीको, मलमपट्टी हुँदो रै छ ।

(बास्ना बनी छाइदिन्छु, पृ. ४०)

(ख) एकालापीय अभिव्यक्ति

हरिभक्त बुढाथोकीका प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहका ९८ गीतमध्ये संवादात्मक अभिव्यक्ति बाहेकका ९५ वटा गीतमा एकालापीय अभिव्यक्ति पाइन्छ, जसको उदाहरण तल दिइएको छ :

नबोलेमा दुख्छ माया सम्झाइ बोल सकिदैनँ म

फिजाउँ लाग्छ दिलको घाउ देखाउन नै सकिदैन म

(आँसुमात्रै पिउनु पर्ने, पृ. ९२)

समग्रमा यस सङ्ग्रहमा एकालापीय अभिव्यक्तिका गीत बढी रहेका छन् । एकालापीय अभिव्यक्ति प्रकट भएका गीतमा प्रेमी प्रेमिकाका अभिव्यक्ति प्रकट भएको पाइन्छ ।

(२) प्रस्तुति

हरिभक्त बुढाथोकीको प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहमा रहेका सबै गीतहरूको प्रस्तुति वक्तव्यपरक मात्र रहेको छ, जसको उदाहरण तल दिइन्छ :

फूल सम्भें तर तिमी घोच्ने काँडा बनिरह्यौ

मूल सम्भें तर तिमी पोल्ने धारा भइरह्यौ ।

(फूल सम्भें तर तिमी, पृ. ५६)

(३) भाषाशैली

हरिभक्त बुढाथोकीका प्रस्तुत गीतसङ्ग्रहका अधिकांश गीतमा सरल शब्दहरूको प्रयोग पाइन्छ । शब्द प्रयोगका आधारमा तद्भव शब्दको प्रयोग अधिक मात्रामा भएको पाइन्छ । त्यसका अतिरिक्त भूमि, मातृ, धर्म जस्ता तत्सम शब्द प्यार, महसुस जस्ता

आगन्तुक शब्दको प्रयोग पनि पाइन्छ । समग्रमा भन्नु पर्दा हरिभक्त बुढाथोकीको **समर्पण उनैलाई** गीत सङ्ग्रह सरल भाषामा गहन भाव अभिव्यक्त गर्न सफल गीतहरूको सङ्ग्रह हो ।

(४) बिम्ब प्रतीक

हरिभक्त बुढाथोकीको **समर्पण उनैलाई** गीत सङ्ग्रहमा प्राकृतिक दृश्य र बिम्बहरूको प्रयोग धेरै गरेका छन् भने प्रतीकको प्रयोग कमै पाइन्छ । बिम्बात्मक गीतको उदाहरण :

(क) घरमुनि बाँसको घारी, घरमाथि खेल्ने बारी
जति गल्ली गरेपनि माया दिन्थ्यौ सधैंभरि
खरको छानो, ढुङ्गेगारो थियो हाम्रो सधैं प्यारो
त्यस्तो सुन्दर गाउँ छाडी सहर खप्न आउनु प्यो ।

(गाउँ र घरको सम्झना, पृ. ८९)

(ख) प्रतीकात्मक गीतको उदाहरण

बादल जस्तो उड्दै जाने तिम्रा मेरा मनको माया
वर्ष यामको पानीजस्तो मनैभरि वर्षिरह्यो
तर आज त्यस्तो माया फुङ्ग उडेजस्तो लाग्यो ।

(तिमीले नै गाँसेको माला, पृ. ४४)

माथिको उदाहरण 'अ' मा आएको प्राकृतिक र दृश्य बिम्बले गाउँको सुन्दरतालाई प्रस्तुत गरेको छ भने उदाहरण 'आ' मा चाहिँ फुङ्ग शब्दले काम नलाग्ने चीजलाई जनाएको छ ।

(५) अलङ्कार

उनको यस गीत सङ्ग्रहमा अनुप्रास, उपमा रूपक र तुल्ययोगिता अलङ्कारको प्रयोग पाइन्छ, जस्तै :

तिमी जुनकी चाँदनी हौ सधैं सधैं हेरिरहुँ
तिमी दिलकी मोहनी हौ सधैंसधैं पिइरहुँ

(नजरभरि पोखिए, पृ. ८४)

प्रस्तुत गीतको अंशमा आरम्भमा 'तिमी' को आवृत्ति भएको कारण आद्यानुप्रास र अन्त्यमा 'हेरिहुँ' र 'पिइरहुँ' को आवृत्तिले अन्त्यानुप्रासको सृजना गरेको छ । त्यस्तै गीतको अंशको मध्यमा 'चाँदनी हौ', 'मोहनी हौ' को प्रयोगले मध्यानुप्रासको सिर्जना भएको छ । एउटै अंशममा आद्यानुप्रास, मध्यानुप्रास र अन्त्यानुप्रासको प्रयोग गर्न सक्नु गीतकारको सबल पक्ष हो ।

तुल्ययोगिता अलङ्कार

पौवा, पाटी, मन्दिर, गुम्बा, ऐलेसम्म उस्तै होलान्
दुङ्गे धारा, खोला, नाला पहिले जस्तै बग्दै होलान्
मलाई लाग्छ मेरो गाउँ रुदै छ या हाँस्रै होला
साँगुरीको चौतारीले मलाई अझै खोज्दै होला ।

(बिहान सधैं हाँस्रै होलान्, पृ. ११६)

प्रस्तुत गीतको उदाहरणमा दुङ्गे धारा, खोलानालाले समाज धर्मको कार्य बग्ने काम गरेको हुँदा यहाँ तुल्ययोगिता अलङ्कार सृजना भएको छ ।

रूपक

हावामा उड्ने पात हो जीवन कहाँ पुगी खस्छ कसलाई थाहा
उर्ली बगेको भेल हो जीवन कहाँ पुगी सक्छ कसलाई थाहा
आँसु लुकाई हाँस्नु पर्ने दुःख लुकाई बाँच्नु पर्ने
कहिले सजाउने.....।

(विरक्तिएको जिन्दगी, पृ. ८८)

प्रस्तुत गीतमा जीवनलाई हावामा उड्ने पात र उर्ली बगेको भेलसँग तुलना गरिएको कारण यहाँ रूपक अलङ्कार सृजना भएको छ । यसरी प्रस्तुत सङ्ग्रहमा अलङ्कारको सरल, सहज र स्वभाविक प्रयोग भएको छ ।

(६) लय

प्रस्तुत सङ्ग्रहमा वर्णहरूको समान वितरणले नियमित लयको सिर्जना भएको छ । यससम्बन्धी गीतको एउटा उदाहरण तल दिइन्छ :

तिमीसँगै माया प्रीति गासुँ गासुँ लाग्छ
तिमीलाई मुटु भित्र राखुँ राखुँ लाग्छ ।

(तिमीसँग माया प्रीति, पृ. २५)

प्रस्तुत अंशमा वर्णहरूको समान वितरणको अतिरिक्त आद्यानुप्रास, मध्यानुप्रास र अन्त्यानुप्रासको प्रयोगले गीतमा नियमित लयको सिर्जना भएको छ ।

(७) अग्रभूमीकरण

हरिभक्त बुढाथोकीको **समर्पण उनैलाई** गीत सङ्ग्रहका गीतमा विचलन र समानान्तरता दुवैको उपस्थिति रहेको छ । समग्रमा भन्नु पर्दा गीतमा आएको विचलन र समानान्तरताको उपस्थितिले गीतलाई सबल तुल्याएको छ ।

४.३.६ निष्कर्ष

हरिभक्त बुढाथोकीको तेस्रो गीत सङ्ग्रह **समर्पण उनैलाई** (२०७०) मा ९८ ओटा गीत रहेका छन् । यस सङ्ग्रहका गीतहरूमा मुख्य विषयको रूपमा युवा युवतीका बीचमा हुने प्रेमप्रणयका प्रसङ्गहरू आएका छन् । त्यस विषयका अतिरिक्त राष्ट्रप्रेम, मातृप्रेम, पितृप्रेम, गाउँको मोह, रोटरीका कर्म र धर्मका प्रसङ्ग पनि गीत विषय बनेर आएका छन् । धेरैजसो गीतमा प्रेम प्रणयमूलक भावले स्थान पाएका छन् । अलङ्कारको प्रयोग सहज र स्वभाविक रूपमा भएको छ, समान अक्षर वितरणको कारण सुन्दर श्रुतिमधुर लय सृजना गर्न गीतकार सफल देखिन्छन् । समग्रमा गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीले निरन्तर र परिष्कृत रूपमा माझिएर आफ्ना गीतहरू सिर्जना गरेको पाइन्छ । उनका अधिल्ला सङ्ग्रहका तुलनामा यस सङ्ग्रहका गीत सबल र सशक्त रहेका छन् ।

पाँचौँ परिच्छेद

हरिभक्त बुढाथोकीको गीति प्रवृत्ति

५.१ परिचय

वि. सं. २०६० को दशकदेखि गीत लेखन थालेका हरिभक्त बुढाथोकीले एक दशकको छोटो समयावधिमा नै तीनवटा गीतसङ्ग्रह प्रकाशन गरेर आफ्नो स्पष्ट पहिचान बनाइसकेका छन् । यी तीनवटा गीतसङ्ग्रहको अध्ययन र विश्लेषण पश्चात देखिएका बुढाथोकीका गीति प्रवृत्तिहरू निम्नानुसार छन् ।

१. राष्ट्रप्रेमको अभिव्यक्ति

गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीका गीतरचनामा राष्ट्रिय चित्रणले मुख्य स्थान लिएको छ । उनी आफ्ना गीतलाई राष्ट्रिय गौरव गाउने साधन बनाउन सिपालु देखिन्छन् । उनले आफ्ना गीतमा राष्ट्रिय गौरवको वर्णन गर्ने उद्देश्यले नेपालको प्राकृतिक सौन्दर्य वीरता जस्ता पक्षलाई विषयवस्तु बनाएर राष्ट्रप्रेमको अभिव्यक्ति दिएका छन् । उनका गीतमा आफ्नो जन्मभूमिप्रति माया र ममता दर्शाएर देशका लागि केही गरौं, परेको खण्डमा यसैको लागि मरौं भन्ने जागरण जब देशवासीमा आउँछ तबमात्र देशको विकास र उत्थान सम्भव छ भन्ने राष्ट्रिय एकता, अखण्डता र त्यहीँ भेटिन्छ भन्ने प्रवृत्ति पाइन्छ । ‘जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरियसी’ भन्ने पूर्वीय मान्यताअनुसार पनि आफू जन्मेको देश र जन्म दिने आमा स्वर्ग समान हुन्छन् भन्ने मान्यता बुढाथोकीमा रहिआएको छ । उनले आफ्ना रचनामार्फत देश विकास र निर्माणको राष्ट्रिय अभियानमा बालक, युवा र वृद्ध प्रत्येकको भूमिका आ आफ्नो ठाउँमा अपरिहार्य हुन्छ भन्ने प्रवृत्ति उनका गीतमा पाइन्छ । बुढाथोकीले राष्ट्रप्रेमलाई गीतमा व्यक्त गर्ने सन्दर्भमा नेपालका विविध स्थान विशेषको परिवेश, स्थानीय जीवनशैली तथा भौगोलिक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । आफ्ना गीतमा व्यक्त राष्ट्रिय प्रेममा सबै वर्ग, जाति, क्षेत्र, लिङ्गको साझा विषय भएको अभिव्यक्ति पनि सटिक रूपमा प्रकट गर्ने प्रवृत्ति पाइन्छ । राष्ट्रको पहिचान र अस्तित्वलाई माया गर्नुपर्छ भन्ने राष्ट्रिय सन्देशलाई पनि आफ्ना गीतमा मार्मिक रूपमा प्रकट गरेका छन् । उनका गीतमा पाइने मूल वैचारिक

प्रवृत्ति नै राष्ट्रबोध र राष्ट्रप्रेमले नै अहम् स्थान लिन सकेको कुरा यस प्रवृत्तिका रचनाले पुष्टि गरेको देखिन्छ, जस्तै :

कर्मको थलो यो शान्ति भूमि, हिमाल हाम्रो स्वाभिमान हो
पुर्खाको शेष हुर्केको भेष, यही गर्व हाम्रो पहिचान हो
हिमाल, पहाड, तराई, मधेस एउटै हौं बस्ने जाति नेपाली
अनेकौं जाति, धर्म र भाषा एउटै हो हाम्रो जात नेपाली ।

(समर्पण उनैलाई, लाग्दछ स्वर्ग नेपालीलाई, पृ. ११९)

छहरा, छाँगा, खोल्सी र खोला ती सबै पानीमा
मानिसको अमृत भएर बग्छ गाउँकै माटोमा
बगेकै हुन्छ खोरुङ्गा खोला बेसीमा सलल
सुसाकै हुन्छ सल्लेरी पाखा हावामा हरर ।

(हाम्रो देश हाम्रै भविष्य, गाउँको माया, पृष्ठ ७१)

पुर्खाको तागतले मुछिएको
माटोमाथि जन्मेछौं हामी
स्वाधीनतालाई बचाइरहने
बहादुर सन्तान बनेछौं हामी ।

(मूलको सङ्गो पानी, हाम्रो स्वाधीनता, पृ. ८)

समग्रमा राष्ट्रप्रेमको भावनाले ओतप्रोत भएका गीतमा 'नेपाल प्यारो छ' भन्ने कुरालाई देखाएको पाइन्छ ।

२. मानवीय प्रेमको अभिव्यक्ति

हरिभक्त बुढाथोकीमा मानवीय प्रेम प्रणयमा आधारित भएर गीत रचना गर्ने प्रवृत्ति पाइन्छ । उनका गीतसङ्ग्रहमा मानवीय प्रेमलाई व्यक्त गर्ने क्रममा व्यक्तिका मनभिन्न रहेका नैसर्गिक र प्रभावमूलक प्रेमको याचनालाई कलात्मक ढाँचा तथा कोमल भावशिल्पमा प्रकट गर्ने प्रवृत्ति उनमा रहेको छ । बुढाथोकीले प्रेमको वासनाजन्य स्थितिबाट अघि बढ्दै आध्यात्मिक प्रेमका स्वरूपलाई आफ्ना गीति रचनामा जीवन्तता दिएका छन् । उनका अधिकांश गीतमा प्रणयजन्य क्रिया प्रतिक्रियाबाट उत्पन्न संयोग, वियोग, घात, प्रतिघात, द्वन्द्व आदि रूपहरू देख्न सकिन्छ । प्रेम प्रणयमा आधारित भएर गीत लेख्ने क्रममा एकातिर

बुढाथोकी मायाका महत्ता र स्वरूपको वर्णनतर्फ केन्द्रित देखिन्छन् भने अर्कोतर्फ मायालुले दिएका वियोगजन्य पीडाका स्वरहरू पनि प्रकट गर्ने प्रवृत्ति उनमा देख्न पाइन्छ । मानवप्रेम र शृङ्गार रसलाई निकट बनाएर आफ्ना गीतमा शृङ्गार रसको अभिव्यक्ति पनि दिएका छन् । प्रणयभिन्न देखिन उच्छृङ्खल अभिव्यक्ति प्रस्तुत नगर्ने आत्मिक प्रेमका पक्षपाती बुढाथोकीले बाहिरी प्रेमको तडकभडकले प्रेमको सौन्दर्य नष्ट हुन्छ भन्ने गरेको पनि पाइन्छ । त्यस्तै उनले मायाप्रीति एकअर्काप्रति निकट हुने र मनका चेतनालाई व्यक्त गर्ने साधन पनि गीतलाई नै बनाएका छन् । वियोग शृङ्गार भाव भएका गीतहरू लेख्ने क्रममा आफ्नी प्रेमिकासँग बिछोडिनु पर्दाका अभिव्यक्तिहरू प्रकट गर्नु पनि उनको प्रवृत्ति हो । बुढाथोकीका प्रेम प्रणयमूलक गीतमा यस्ता प्रवृत्तिलाई प्रस्ट्याउने गीतका उदाहरण :

छातीमा आँसु भरि नै रहे, चाहेर पनि पुछ्न सकिन्नँ मैले
आँसुले सधैं सताइ नै रह्यो, सहेर पनि ज्युन सकिन्नँ ऐले ।

(हाम्रो देश हाम्रै भविष्य, मायाभन्दा ठूलो, पृ. ४७)

तर कसरी विर्सन सक्थौ तिमीले
म कल्पना गर्न पनि सकिदन्नँ
अझ कसरी लत्याउन सक्थौ तिमीले
म सम्झन पनि सकिदन्नँ ।

(मूलको सङ्गो पानी, तर कसरी विर्सन सक्थौ, पृ. ११)

तिमीसँगै मायाप्रीति गाँसु गाँसु लाग्छ
तिमीलाई मुटुभिन्न राखुँ राखुँ लाग्छ ।

(समर्पण उनैलाई, तिमीसँगै मायाप्रीति, पृ. २५)

यसरी गीतकार बुढाथोकीले प्रेमप्रणयमा आधारित भएर गीत रचना गर्ने क्रममा शृङ्गार रसलाई कलात्मक र मार्मिक रूपमा प्रस्तुत गर्ने भावनात्मक गीतकार हुन् भन्ने तथ्यलाई उनका माथिका प्रणयमूलक गीतका उदाहरणले पुष्टि गर्दछ ।

३. ईश्वरीय प्रेमको अभिव्यक्ति

गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीले आफ्ना केही गीतमा ईश्वरभक्तिको भाव पनि प्रकट गरेका छन् । गीतका पङ्क्तिमाथि नेपाली मनको आध्यात्मिकभावको सम्बोधन गरेका छन् । उनले आफ्ना रचनामा दैवी शक्तिलाई स्वीकार गर्दै नेपालीजनको आस्थाभावलाई गीतको

रूपमा व्यक्त गरेका छन् । बुढाथोकीले आफ्ना गीतमा प्राचीन आदर्श र आस्थालाई सम्मिलित गरेका छन् । गीतको विषयवस्तुमा भावनात्मक रूपलाई प्राचीन तथ्यसित तादात्म्यता गरी अध्यात्मदर्शनलाई प्रस्ट्याउनु गीतकार बुढाथोकीको उल्लेखनीय गीतिप्रवृत्ति देखिन्छ । यस प्रवृत्तिका उनका गीतको उदाहरण यहाँ दिइएको छ :

यो विशाल विश्वमा, जन्मनेहरू आइरहेछन्
खाली कहिल्यै भएन, मर्नेहरू गइरहेछन्
यो सृष्टि हो प्रभु हजुरको, अपार छ महिमा
घुमिरहेछ प्रभुको लीला, यही फूलबारीमा

(हाम्रो देश हाम्रो भविष्य, सदाचार मिलिरहोस्, पृ. ८३)

तिम्ना खुसीहरूमा हाम्रो जीवन रमिरहोस् साथ प्रभुको पाइरहुँ
दीन दुःखीका कष्टहरूमा सेवा गरिरहने, प्रेरणा प्रभुको पाइरहुँ ।

(ऐजन, प्रभुको साथ पाइरहुँ, पृ. ८०)

प्रस्तुत गीतका उदाहरणले प्रभुको साथ पाएमा जीवनमा सधैं सफलता प्राप्त भइरहन्छ, दुःखीहरूको सेवामा लाग्ने प्रेरणा पनि सधैं मिलिरहोस् भन्ने कुरा व्यक्त भएको छ । त्यसै गरी जन्मनु, बाँच्नु, खानु, लाउनु, यी सबै ईश्वरका लीला हुन् भन्ने अभिव्यक्ति बुढाथोकीका ईश्वरीय प्रेममा आधारित गीतहरूले दिएका छन् ।

४. प्रकृति चित्रण

भावनात्मक, सौन्दर्यात्मक अभिव्यक्तिको स्रोत प्रकृतिलाई मान्नु गीतकार बुढाथोकीका गीतको विषयवस्तुको चयनको महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति हो । बुढाथोकीले प्रकृतिप्रेमका स्वच्छन्द भावनालाई आफ्ना गीतमा सुन्दर शिल्पमा प्रस्तुत गरेका छन् । देशप्रेम, मानवीय प्रेम आदि विषयवस्तुलाई मूल साधन बनाएर बिम्ब, प्रतीकका रूपमा प्रकृतिको सौन्दर्य चित्रण नवीन ढङ्गले प्रस्तुत गर्नु पनि उनको प्रवृत्ति हो । उनका गीतमा पाइने प्रकृति चित्रणलाई विश्लेषण गर्दा बुढाथोकी प्रकृतिप्रेमी, स्वच्छन्दतावादी गीतकारका रूपमा देखिन्छन् । उनले आफ्ना गीतमा राष्ट्रप्रेमको भावनालाई प्रस्ट्याउने क्रममा प्रकृतिलाई माध्यम बनाएका छन् । आफ्ना गीतमा प्रकृतिलाई विविध विषयवस्तुको उपमाका रूपमा चर्चा गरेका छन् । प्रकृतिलाई मानवीकरण गरी त्यसमा भावनात्मक अनुराग प्रदान गर्नु पनि

उनको गीति प्रवृत्ति हो । उनका यस्ता प्रवृत्तिलाई पुष्टि गर्ने मार्मिक गीतका नमुना यस प्रकार छन् :

कुहुँकुहुँ कोइली चरी थर्काउँछे वनैभरि
वसन्तमा उमङ्गले छाइदिन्छे मनैभरि
पूर्णमाको जूनजस्तो मायामोह लगाइदियौ
प्रकृतिको छातीभरि हरियाली छाई आयौ ।

(मूलको सङ्गो पानी, हे वसन्त, पृ. १३८)

बिहान सधैं हाँस्दै होलान् सुन्दर हाम्रा हिमालहरू
भाका फेर्दै नाच्दै होलान्, वन पाखामा मयुरहरू ।

(समर्पण उनैलाई, बिहान सधैं हाँस्दै होलान्, पृ. ११६)

माथिका गीति अंशमा बुढाथोकीले वसन्त ऋतुमा कोइली कराउँदा मनै फुरुङ्ग हुने स्थितिको वर्णन गर्दै प्रकृतिको मनमय चित्रण गरेका छन् ।

५. जीवनदर्शनप्रतिको दृष्टिकोणको प्रस्तुति

जीवनप्रतिको दृष्टिकोण नै जीवनदर्शन हो । कुनै पनि लेखकमा जीवनचेत हुन्छ । गीतकार बुढाथोकीमा पनि सो कुरा दार्शनिक चिन्तनका रूपमा रहेको भाव उनका गीतमा रहेको छ । गीतकार बुढाथोकीले जीवनलाई विविध विषयको सापेक्षतामा परिभाषित गरेका छन् । जीवनदर्शनको आधार व्यक्तिले भोगेका जीवनको अनुभूतिबाट पनि प्रकट हुन्छ । यस सन्दर्भमा गीतकार बुढाथोकीले आफू जीवनवादी दर्शनको निकट रहेको कुरा प्रकट गरेका छन् । जीवनप्रतिको उनको स्वभाविक चिन्तनलाई गीतमा समावेश गरी गीतका भाव विचारलाई विविधतामय बनाएका छन् । उनका दार्शनिक विचारका गीतका नमुनालाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

जिन्दगी हो कहिलेकाहीं सफलतामा हाँस्नुपर्छ
त्यसरी नै कहिलेकाहीं विफलतामा रुनुपर्छ
भोलिसँग चलनुपर्ने तपाईं हाम्रो जिन्दगानी
अभावसँग बाँच्नुपर्ने यही हो हाम्रो जिन्दगानी

(मूलको सङ्गो पानी, अभावसँग बाँच्नुपर्ने, पृ. १६४)

कैले आशमै बाँच्नुपर्ने कैले भारी बोक्नुपर्ने
जिन्दगीलाई पसिनाले भिजाइदिने कर्म रै'छ
सुख छैन, बास छैन, चाहेजस्तै गाँस छैन
थाप्लो खाली भए हजुर भोकै बस्नुपर्ने रै'छ

(समर्पण उनैलाई, भरियाको जिन्दगानी, पृ. ९९)

माथिका गीतका अंशमा बुढाथोकीले गरिब दुःखीहरूका पीडालाई व्यक्त गरेका छन् । मानिसको जिन्दगीमा कहिले सफलता प्राप्त हुन्छ भने कहिले विफलता पनि प्राप्त हुन्छ । यी सफलता र विफलता प्राप्त हुनु पनि मानिसको जीवनप्रतिको दृष्टिकोण हो ।

६. संस्कृति तथा चाडपर्वको चित्रण

हरिभक्त बुढाथोकीले गीतमा सांस्कृतिक विषयलाई पनि व्यक्त गरेका छन् । नेपालीको स्वाभिमानलाई पहिचान गर्ने परम्परा र संस्कृति महत्त्वपूर्ण छ भन्ने भाव उनका गीतहरूमा पाइन्छ । कुनै पनि देशको आफ्नोपन विशिष्ट प्रकृतिको हुन्छ जसलाई सांस्कृतिक आस्थाले चिनाउने गर्दछ । उनले आफ्ना गीतमा नेपाली संस्कृति र परम्पराको चित्रण गरेका छन् । उनले संस्कृतिलाई राष्ट्रको पहिचानसँग गाँसेर प्रस्तुत गरेका छन् । नेपालको स्वाभिमानलाई पहिचान गर्ने विविध विषयहरूमध्ये परम्परा र भूगोलमा स्थापित संस्कृति तथा चाडपर्व महत्त्वपूर्ण छ भन्ने गीति प्रवृत्ति बुढाथोकीमा पाइन्छ । निम्नलिखित गीतांशहरूले उनको यस प्रवृत्तिलाई पुष्टि गर्दछन् :

नेपालीकै पहिरन दशमीको रातो टीका
तिहारको मखमली भैलो खेल्ने फूलसित
एउटै प्रेम र सद्भावले खेलिहिँड्ने आँगनहरू
नेपालीकै पहिचान हुन्, मेची, काली, मैदानहरू ।

(मूलको सङ्ग्रह पानी, चौँरी चर्ने मैदानहरू, पृ. १)

दर्शै, तिहार, टीका, माला कलकल बग्ने खोला
क्षितिज भरि फैलिएको हिमाल उस्तै होला
त्यै यादले छुन्छ जब त्यहीँ पुगुँ लाग्छ
मलाई पुगुँजस्तो लाग्छ मलाई उडुँजस्तो लाग्छ ।

(समर्पण उनैलाई, गौरीखर्क डाँडा भञ्ज्याङ, पृ. ११९)

७. स्रष्टाप्रति सम्मानभाव अभिव्यक्त गर्नु

बुढाथोकीले गीतमा साहित्यकार, कलाकार तथा प्रतिभाशाली स्रष्टाप्रति सम्मान गरेका छन् । उनले कला साहित्यप्रेमी व्यक्तित्वलाई गीतमा स्मरण गरी उनको ऐतिहासिक योगदानको चित्रण समेत गरेका छन् । उनले साहित्यकारप्रति सम्मान र संस्मरण गरेको गीत 'स्वरसम्राट नारायणगोपाल' हो । स्रष्टाप्रतिको सम्मानभाव आफ्नो गीति रचनामा व्यक्त गर्नु उनको प्रवृत्ति हो ।

स्वरका धनी अमर जुनी नेपालका तारा बन्थौ
सुखा गला भिजाइदिने सङ्गीतका धारा बन्थौ
नमेटिने छाप बन्थौ भौतिक रूप छैन यहाँ
इतिहासले लेख्छ नाम नारायणगोपाल जहाँतहाँ ।

(समर्पण उनैलाई, स्वरसम्राट नारायणगोपाल, पृ. ९४)

बुढाथोकीले नामकरणका रूपबाट भन्दा प्रवृत्तिगत रूपबाट स्रष्टाप्रतिको सम्मानभाव आफ्नो गीति रचनामा व्यक्त गरेका छन् ।

५.२ निष्कर्ष

हरिभक्त बुढाथोकीका गीति प्रवृत्तिलाई अध्ययन गर्दा उनका गीतमा राष्ट्रप्रेमको अभिव्यक्ति, मानवीय प्रेमको अभिव्यक्ति, ईश्वरीय प्रेमको अभिव्यक्ति, प्रकृतिचित्रण, जीवनदर्शनप्रतिको दृष्टिकोणको प्रस्तुति, संस्कृति तथा चाडपर्वको चित्रण, स्रष्टाप्रति सम्मानभावको अभिव्यक्ति उनका मुख्य प्रवृत्ति रहेका छन् । समग्रमा भन्दा उनका गीतमा नेपाल र नेपालीको पहिचान पाइन्छ ।

छैटौँ परिच्छेद

उपसंहार तथा निष्कर्ष

६.१ उपसंहार

प्रस्तुत शोधपत्रमा पहिलो परिच्छेदअन्तर्गत यस शोधपत्रको सामान्य रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ । यस खण्डमा शोधशीर्षक, शोधकार्यको प्रयोजन, विषयपरिचय, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनको औचित्य र महत्व, शोधकार्यको सीमाङ्कन, अध्ययन र विश्लेषण विधि र शोधपत्रको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेदअन्तर्गत गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी र व्यक्तित्वको सङ्क्षिप्त चर्चा रहेको छ । यहाँ गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी पक्ष अन्तर्गत जन्म र जन्मस्थान, बाल्यकाल र स्वभाव, शिक्षादीक्षा, पारिवारिक स्थिति, दाम्पत्य जीवन र सन्तान, रुचि, भ्रमण, सम्मान र पुरस्कार, साहित्य लेखनको प्रेरणा प्रभाव र लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशनको थालनीजस्ता विषयहरूको बारेमा विस्तृत अध्ययन गरिएको छ । त्यस्तै व्यक्तित्व अन्तर्गत पनि साहित्यकार व्यक्तित्व र साहित्येत्तर व्यक्तित्व गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । साहित्यकार व्यक्तित्व अन्तर्गत नाटककार व्यक्तित्व, उपन्यासकार व्यक्तित्व, कथाकार व्यक्तित्व, सम्पादक व्यक्तित्व, अन्तर्वार्ताकार व्यक्तित्व, कवि व्यक्तित्व, गीतकार व्यक्तित्व, निबन्धकार व्यक्तित्व, र साहित्येतर व्यक्तित्व अन्तर्गत जागिरे व्यक्तित्व, प्रहरी व्यक्तित्व, समाजसेवी व्यक्तित्व, प्राविधिक लेखन व्यक्तित्वका बारेमा चर्चा गरिएको छ । त्यस्तैगरी जीवनी, व्यक्तित्व र कृत्वबीच अन्तर्सम्बन्धका बारेमा पनि प्रकाश पारिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदअन्तर्गत गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको गीतियात्राको चरण विभाजन गर्ने काम भएको छ । खासगरेर गीतलेखनको इतिहासमा देखा परेका विभिन्न गीति प्रवृत्तिगत परिवर्तन, गीतात्मक परिणाम र गुणस्तर, गीतिधारात्मक प्रवृत्तिको अन्तरविकास र गीत तथा गीतसङ्ग्रह प्रकाशनलाई आधार मानेर गीतकारको गीतियात्राको चरण विभाजन गर्ने गरिन्छ । गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको एक दशकको गीतियात्राको इतिहासमा पनि त्यस्ता खास केही अभिलक्षण देखिन्छन् जसले उनको गीतियात्राको विभिन्न घुम्तिको निर्देश

गर्दछ । हालसम्मको उनको गीतियात्रा अवधिलाई तीनचरणमा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेदमा गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको गीतको विश्लेषण गरिएको छ । गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीका गीतलाई संरचनावादी गीतविश्लेषण प्रारूपका आधारमा विभिन्न शीर्षक उपशीर्षक अन्तर्गत राखेर विश्लेषण गरिएको छ । बुढाथोकीले हालसम्म रचेका ३३९ वटा गीतको विश्लेषण गीतमा प्रयुक्तभाव, विषयवस्तु वा विचार, पर्याधार, ढाँचा, भाषाशैलीय विन्यासका आधारमा विस्तृत रूपमा चर्चा गरिएको छ । पाँचौँ परिच्छेदमा हरिभक्त बुढाथोकीका गीति प्रवृत्तिको चर्चा गरिएको छ ।

६.२ निष्कर्ष

वि. सं. १९९७ मा तेरथुम जिल्लाको सिम्ले गा. वि. स. बयरबुङ् गाउँमा निम्नमध्यमवर्गीय कृषक परिवारमा पिता सनकसिंह बुढाथोकी र माता भगवती बुढाथोकीका कोखबाट जन्मिएका गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको बाल्यकाल र युवावस्था संघर्ष र अभावको बीचमै बित्यो । उनको विवाह वि. सं. २००९ साल माघ २१ गते स्याबुङ (पाँचथर) निवासी खेमादेवी बोहरासँग उनको विवाह भएको थियो भने बुढाथोकीको दोस्रो विवाह तीस वर्षको उमेरमा २०२६ सालमा काठमाडौँ निवासी मीना महर्जनसँग भएको थियो ।

गीतकार हरिभक्त बुढाथोकीको ७४ वर्षे जीवनावधिलाई हेर्दा उनको जीवनचक्र विभिन्न परिस्थिति एवं परिवेशका माझबाट पार भएको देखिन्छ । शिक्षा आर्जन एवं दैनिक गुजाराका क्रममा भोग्नु परेका बाधा र कठिनाइका साथै भरपर्दो जीविकाको खोजीमा बेहोर्नु परेका विविध व्यवधान र समस्याहरू उनको जीवनका भौतिक यथार्थता हुन् । अध्ययनको क्रममा कुनै निश्चित ठाउँ र कार्य व्यापारमा स्थिर रहन नसकेका बुढाथोकीका जीवनका अनेक पक्ष नै साहित्य सिर्जनाका साधन बनेका छन् । उनका रचनामा आफ्ना जीवनका भोगाईका यथार्थ अनुभव गुञ्जिएको पाइन्छ । सुरुको अव्यवस्थित अवस्थादेखि हालको व्यवस्थित अवस्था सम्मका जीवन वृत्तबाट उनको लेखन र चिन्तनमा प्रशस्त प्रभाव परेको पाइन्छ । वैयक्तिक जीवनका हरेक परिस्थितिबाट नै उनको विविध व्यक्तित्वको निर्माण भएको हो । वि. सं. २०१९ सालमा विराटनगर आई विद्यार्थी जीवन र जागिरे जीवन

सँगसँगै अधि बढाएका बुढाथोकीले सुरुका दिनमा अत्यन्त कष्टपूर्ण जीवनयापन बहोर्नु परेको थियो । उनी आफ्नो मेहनत र परिश्रमले परिवारको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउन सफल भए । बुढाथोकीको सुरुको लेखन विधा उपन्यास, नाटक, प्राविधिक शिक्षा भएपनि पछिल्लो समयमा गीत सिर्जनतर्फ लागि छोटो समयमा नै हाम्रो देश हाम्रै भविष्य, मूलको सङ्गो पानी, र समर्पण उनैलाई गरी तीनवटा गीतसङ्ग्रह र आँखाको नानीमा, मनमुटु, रोटरी गीतहरू, नगरे अभिमान कहिले र समर्पण उनैलाई गरी ५ वटा गीतिएत्वमहरू प्रकाशन गरेर आफ्नो स्पष्ट पहिचान बनाइसकेका छन् । प्रहरी महानिरीक्षक खड्गजीत बरालको अपार माया, गीतकार डा. विश्वनाथ प्रेमको 'मान्छेको खोजीमा' शीर्षक गीतबाट र गायक शिशिर योगीको स्वरबाट प्रभावित भएका बुढाथोकी मूलको सङ्गो पानी गीतसङ्ग्रहका लागि अन्तराष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाजद्वारा हरिभक्त कटुवाल स्मृति सर्वोत्कृष्ट गीति पुरस्कारबाट सम्मानित पनि भएका छन् ।

हरिभक्त बुढाथोकीको २२ वर्षको किशोरावस्था पूर्ण गाउँले जीवनमा वनजङ्गल, घाँस दाउरा गर्दै बितेको थियो । उनले किशोरावस्थामा दुःख र सुखलाई नजिकबाट नियालेका थिए । बुढाथोकीका गीतको मुख्य भाव वा विचार उनको जीवनका अनुभूतिको मूलमर्मलाई बोकी व्यक्त भएको छ । उनका गीतमा राष्ट्रप्रेम, मानवीय प्रेम, जीवन दर्शन, युगीन यथार्थको प्रस्तुति, समसामयिक घटना, वैयक्तिक अनुभूति, विश्वशान्ति र विश्वबन्धुत्वको आह्वान, सहरप्रतिको वितृष्णा र गाउँप्रतिको आकर्षण र सामाजिक आर्थिक असमानता समाप्त पार्ने जस्ता विविध विषयवस्तुको अभिव्यक्ति पाइन्छ ।

सरल सहज र सुकोमल नेपाली भाषाको प्रयोग गरी गीत रचना गर्ने बुढाथोकीका प्रायः गीत चौध तथा सोह्र अक्षरको लयविधान अँगालेर ३ देखि बढीमा १८ पङ्क्तिसम्मका रहेका छन् । उनका रचनामा टिपिएका अनुप्रासयुक्त भाषाको प्रयोगले उच्च सङ्गीतात्मकताको शृङ्गार पाइन्छ । गीतमा विविध विषयको चयन गरी आफ्नो रचनामा प्रकृति चित्रण, देशप्रेम, प्रणयप्रेम जस्ता विषयवस्तुलाई मूलसाधन बनाएर बिम्ब प्रतीकका रूपमा प्रकृतिलाई नवीन ढङ्गले प्रस्तुत गर्नमा सिपालु देखिन्छन् । हिमाल, पहाड, कुना कन्दरा, पाखा पखेरा खोला नाला दिन रात आदिको आत्मपरक चित्रण आफ्ना रचनामा गर्ने बुढाथोकी ग्रामीण प्रकृतिको चित्रणमा समसामयिक घटना र परिस्थितिप्रति आक्रोश व्यक्त गर्न पनि पछि परेका छैनन् । यसरी विविध विषयवस्तुमा गीत रचना गर्ने बुढाथोकीका गीतहरू लयात्मक गुणयुक्त छन् ।

परिशिष्ट

हरिभक्त बुढाथोकीसँग गीत लेखनसँग सम्बन्धित

विषयमा लिइएको लिखित अन्तर्वार्ता

हरिभक्त बुढाथोकीको गीतिकारिता शीर्षकको शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा २०७० भाद्र २६ गते शोधनायक हरिभक्त बुढाथोकीसँग लिइएको लिखित अन्तर्वार्ता यस प्रकार छ :

१. तपाईंको जन्म मिति र खास नामको बारेमा बताइदिनुस् न ।

- मेरो जन्म संवत् १९९७ साल असार २४ का दिन तेरथुम जिल्लाको बयरबुङ गाउँमा आमा भगवती र बुबा सनकसिंह बुढाथोकीबाट भएको हो । हाल उहाँहरू दुवैजना यो संसारमा हुनुहुन्न ।

२. तपाईंको बाल्यकाल कहाँ र कसरी बित्यो ?

- मेरो बाल्यकाल आफ्नै आमाबुबाको काखमा रहको जेठो छोरा भएकोले बडो लाडप्यारका साथ गाउँमा नै बितेको हो ।

३. बाल्यकालका स्मरणीय घटना सम्झँदा तपाईंलाई अहिले कस्तो लाग्छ ?

- वर्तमान समयमा मलाई लाग्छ मेरो लागि आमा बुबाको काखमा खेलेको, बढेको र रमेको त्यो बाल्यकाल अत्यन्तै रमाइलो थियो । जीवनमा यदि कतै स्वर्ग हुन्छ र छ भने मेरो लागि त्यो अप्राप्य जीवन स्वर्गसमान थियो जसलाई आज चाहेर पनि पाउन सकिदैन ।

४. तपाईंको विवाहको बारेमा बताइदिनुहोस् न ?

- आमाबुबाको रहरले होला मेरो पहिलो विवाह २००९ सालमा भएको हो । जब म १२ वर्षको थिएँ र मेरी बेहुली १३ वर्षकी थिइन्, मभन्दा निकै ठूली देखिने । म ७ भाइ मध्येको जेठो छोरा भएकोले पनि घरको कामकाज सघाउनको लागि बढेकी बुहारी विवाह गर्नुपर्छ भन्ने उहाँहरूले आफ्नो सोचलाई सार्थक बनाउनुभएको होला । त्यो मितिसम्म नेपालमा बालविवाह गर्नु हुँदैन भन्ने कानून नै बनेको थिएन । पछि मेरो रहर बढेपछि इच्छा अनुसार अर्को विवाह गरें । आमा बुबाको सन्तानमा मभन्दा जेठी एकजना दिदी हुनुहुन्थ्यो । उहाँको पनि त्यसबेला मेरोभन्दा पहिले नै विवाह भइसकेको थियो । २०४८ सालमा उहाँ पनि क्यान्सर रोगबाट जानुभयो हामी सबैलाई छोडेर ।

५. तपाईंका छोराछोरी कति र कहाँकहाँ छन् र हाल के के गर्दै छन् ?

- मेरा ४ जना छोरीहरूमध्ये जेठी र कान्छी काठमाडौंमै छन् आफ्नो व्यवसाय र व्यवहार चलाएर बसेका । माइली अमेरिका र साहिँली छोरी बेलायतमा छन् । दुवैको स्थायी बसोबास उतै छ ।

६. विवाह गर्दाको अवस्थामा तपाईंलाई कस्तो अनुभूति भएको थियो ?

- मेरो विवाह हुने भयो, म डोली चढ्न पाउने भएँ भन्ने आशाले खुब खुसी भएको थिएँ । तर त्यो खुसी धेरै दिनसम्म रहन सकेन । जब म ठूलो हुँदै गएँ तब कताकता लाज लाग्न थाल्यो ।

७. तपाईं पहिलो पटक जागिरमा प्रवेश गर्दाको अनुभव छोटकरीमा बताइदिनोस् न ।

- जब मैले तत्कालीन महेन्द्र कलेज विराटनगरबाट आइ.कम. पास गरेँ २०२३ सालमा । वास्तवमा म त्यसवेला औलो उन्मूलन क्षेत्रीय कार्यालय विराटनगरमा अस्थायी कर्मचारीको रूपमा काम गरेर मेरो दैनिक खर्च चलाउँथेँ । यसैले स्थायी जागिरको खोजीमा थिएँ किनभने घरको कमजोर आर्थिक अवस्थाले गर्दा अरु पढाइको लागि घरबाट खर्च धान्ने अवस्था थिएन । मैले स्थायी जागिर त खोजेँ तर कुन विभाग वा सेवामा जागिर खाने हो भन्नेचाहिँ पटककै जानकारी थिएन । जेमा भए पनि जागिर भए हुन्थ्यो जस्तो लाग्थ्यो । त्यसैवेला गोरखापत्र दैनिकमा नेपाल प्रहरीमा नयाँ भर्नाको लागि आह्वान गरेको बिज्ञापन देखेँ, र दरखास्त दिन जोगबनी हुँदै भारतको बाटो भएर काठमाडौं आएँ पूरा तीन दिन लगाएर । सबै परीक्षामा पास भएपछि २०२४ सालमा असइ पदमा भर्ना पनि भएँ । २०२५ सालको सुरुतिर तालिम सकिएपछि आफ्नो दरबन्दी सुनसरी जिल्लाको हरिनगरा थानामा हाजिर हुन पुगेँ । २०४० सालमा प्रहरी निरीक्षक पदबाट राजिनामा स्वीकृति गराई अवकाशप्राप्त जीवन व्यतीत गरिरहेको छु ।

८. तपाईं प्रहरी सेवामा रहेकै अवस्थामा अचानक मोटर दुर्घटनामा पर्नुभयो रे । त्यो दुर्घटनापछि कसरी तपाईंले ड्राइभिङसम्बन्धी पुस्तक लेख्ने प्रेरणा पाउनुभयो ?

- २०२४ सालमा जुनियर प्रहरी अधिकृत तालिम सकी सकेपछि सुनसरी जिल्लाको हरिनगरा थानामा दरबन्दी भएकै अवस्थामा केही महिनापछि मेरो कोसी अञ्चल एस. पी. कार्यालयको सवारी शाखामा सरुवा भयो । तर मलाई ड्राइभिङको ड पनि आउँदैनथ्यो तापनि मैले ड्राइभिङ लाइसेन्स लिने उम्मेदवारहरूको जाँच लिनुपर्थ्यो । त्यसैले वाध्य भएर त्यहीँ रहँदा कसैको गाडी भाडामा लिई चलाउन सिकने प्रयास गरेँ । सिकने क्रममा टप गियर लगाएपछि एक्सिलेरेटरको स्प्रिङ्ग अड्किएर गति अत्यधिक भई गाडी अनियन्त्रित भयो । त्यो गतिलाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने कला प्रयोग गर्न नजान्दा दुर्घटनाको शिकार भएको हुँ । दुर्घटनापछि मैले नजानेको कुरा बुझ्न र पढ्न बजारमा त्यो सम्बन्धी पुस्तक खोजेँ तर पाउन सकिनँ । पछि थाहा भयो त्यसवेलासम्म नेपाली भाषामा कसैले पनि ड्राइभिङ सम्बन्धी ज्ञान भएको पुस्तक नै लेखेका रहेनछन् । तै पनि मलाई लाग्यो अरु कुनै सिकने चालकहरू म जस्तो दुर्घटनाको

शिकार हुनु नपरे कति राम्रो हुन्थ्यो होला । यसैले आजभन्दा ४६ वर्ष पहिले २०२६ सालमा समस्या र समाधान सहितको ड्राइभिङ्ग सम्बन्धि पुस्तक **सवारी ज्ञान** लेखे र सोही वर्षमा प्रकाशित पनि गरे । त्यसबेला मलाई सारै खुसी लागेको थियो ।

९. तपाईंको पहिलो प्रकाशित पुस्तक नै त्यही सवारी ज्ञान हो कि ?

- होइन, मेरो पहिलो प्रकाशित पुस्तक **वसन्त कोपिला** नामक नाटक हो । त्यो नाटक आजभन्दा ५४ वर्ष अघि २०१६ सालमा म सातौँ कक्षामा अध्ययन गर्दै रहँदाका अवस्थामा लेखी २०१७ मा प्रकाशित गरेको हुँ ।

१०. त्यसबेला तपाईंको उमेर ?

- त्यसबेलाको वातावरण र परिस्थितिको कारण मेरो पठनपाठन उमेर छिप्पिएपछि मात्र भएकोले त्यसबेला म २० वर्षको थिएँ ।

११. तपाईंको दोस्रो र तेस्रो पुस्तक ?

- मेरो दोस्रो प्रकाशित पुस्तक त्यही **सवारी ज्ञान** हो । तेस्रो पुस्तकचाहिँ उपन्यास विधामा लेखेको थिएँ जसको नाम हो **सन्तान** । यो पनि ४६ वर्षअघि २०२४ सालमा काठमाडौँमा रहेकै अवस्थामा लेखी २०२९ मा प्रकाशित गरेको हुँ ।

१२. काठमाडौँमा रहँदा 'सन्तान' उपन्यास लेखे भन्नुहुन्छ, कसरी काठमाडौँ आउनु भयो त ? छोटकरीमा बताइदिनु न ।

- कोसी अञ्चल प्रहरी कार्यालयमा दरबन्दी भएकै अवस्थामा महेन्द्र कलेज धरानको विहानी सत्रमा बि. ए. अध्ययन गर्ने मौका पनि पाएको थिएँ र २०२९ सालमा बि. ए. पास पनि गरेँ । त्यसपछि सोही वर्ष कोसीबाट मेरो सरुवा मेची अञ्चल सशस्त्र प्रहरी गुल्ममा भयो । त्यहीँ दरबन्दी रहेको अवस्थामा फेरि मेरो सरुवा काठमाडौँको प्रहरी प्रधान कार्यालय जनसम्पर्क शाखामा भयो । त्यहीँबाट **रेडियो प्रहरी कार्यक्रम** र **प्रहरी त्रैमासिक पत्रिका** प्रकाशित हुन्थ्यो । त्यो कामको जिम्मेवारी ममा पनि थपियो । त्यहीँ रहेको अवस्थामा खुला प्रतियोगिताबाट २०३१ सालमा इन्स्पेक्टर पदमा नियुक्त भई विभिन्न जिल्ला र दरबन्दीमा सेवा गर्दै गएर २०४० सालमा सोही पदबाट राजिनामा दिई हालसम्म पनि राजधानी काठमाडौँको हाँडीगाउँ टङ्गलमा बस्दै आएको छु । तर सन्तान लेख्ने अवस्थामा चाहिँ म प्रहरीमा भर्ना भइसकेपछि तालिम लिनु अघि प्रहरी प्रधान कार्यालयमा रहेकै अवस्थामा लेखेको हुँ ।

१३. तपाईंका अरु उपन्यासहरू ?

- अरु उपन्यासहरूमा **आमाको उपहार** र **बहुरूपी साधु** क्रमशः २०२९ र २०३० सालमा प्रहरी प्रधान कार्यालयमा कार्यरत भएकै अवस्थामा लेखेको हुँ भने **मनसराको चिहान** र

आरतीका आँसु दुई सामाजिक उपन्यासहरू २०३८ मा लेखी २०३८/२०३९ सालमा प्रकाशित गरेको हुँ ।

१४. यसरी निकै पुस्तकहरू लेखेर चर्चामा आइसक्नु भएको देखिन्छ, गीत विधाको पहिलो प्रकाशित पुस्तक कुन हो र कहिले प्रकाशित गर्नुभएको हो ?

- गीत विधाको पहिलो पुस्तक हाम्रो देश हाम्रै भविष्य मेरा एघारौं पुस्तकको रूपमा २०६१ मा लेखी २०६२ सालमा मात्र प्रकाशित गरिएको हो ।

१५. तपाईंको पहिलो पुस्तक म जन्मिनुभन्दा २६ वर्ष अघि २०१७ सालमा र गीत विधाको पुस्तक चाहिँ म जन्मिएको १९ वर्षपछि २०६२ सालमा मात्र प्रकाशित भएको देखिन्छ । साहित्य लेखनको त्यति लामो अवधिसम्म विविध उपन्यासहरू, मोटर ड्राइभिङ्ग सम्बन्धी निकै पुस्तकहरू लेखी प्रकाशित गरेपछि मात्र गीत विधाको लेखनमा लाग्नुको कारण के हो र त्यसको प्रेरणा कहाँ, कसरी र कोबाट पाउनुभयो ? सविस्तार बताइदिनोस् न ।

- म २०५८ सालदेखि अन्तरराष्ट्रिय सामाजिक संगठन विश्व रोटरी अन्तर्गत रोटरी क्लब अफ पशुपति को सदस्यमा प्रवेश गरेको हुँ । संसारका लगभग ३४,००० भन्दा बढी रहेका रोटरी क्लबहरू रहेका छन् र यस्ता क्लबहरूको नियमित रूपमा हप्ताको एकपटक बैठक बस्छ । सो बैठकमा सामाजिक सेवा सम्बन्धी विभिन्न कुराहरूमा छलफल हुन्छन् । छलफल मात्र नभएर स्थानीय वा राष्ट्रिय स्तरका लोकप्रिय गायकहरूबाट गीत, सङ्गीत सुनाउने, विविध विषयमा प्रवचनहरू हुने आदि कामहरू पनि हुन्छन् । यसै क्रममा एकदिन सो बैठकमा सुनाइएको एउटा अत्यन्तै मिठो राष्ट्रिय गीत सुनेर मेरो सोच एकाएक गीत सङ्गीततर्फ मोडिएको सन्दर्भ ज्यादै रोचक छ ।

२०६१ सालको कुनै एक साँझको कुरा हो । म सुत्नलाई ओछ्यानमा पल्टिरहेको थिएँ । एकाएक फोनको घण्टी बज्यो । मैले उठाएँ । फोनको घण्टी हाम्रै क्लबका आदरणीय सदस्य यसै क्लबका पूर्व अध्यक्ष (पूर्व प्रहरी महानिरीक्षक) श्री खड्गजित बरालको रहेछ । कुरै कुरामा उहाँले एउटा सारै मिठो र समसामयिक धरातलमा उभिएको राष्ट्रिय गीत कतै रेडियो वा टिभिमा सुन्नु भएको कुरा मैले जानकारी पाएँ । म पनि २०२४ सालमा प्रहरी विभागमा प्रवेश हुँदा उहाँकै कमाण्डमा भर्ना भएको र उहाँकै चेलो पनि भएको नाताले भन्नुभयो, “हरिभक्त, हालसालै एउटा अत्यन्तै सशक्त राष्ट्रिय गीत रेकर्ड भएको रहेछ जसको बोल छ- **म एउटा मान्छे खोजिरहेछु** आदिआदि । त्यसलाई जसरी भए पनि कसले लेखेको हो, कसले गाएको र सङ्गीतबद्ध कसले गरेको हो अनि कुन एल्बममा छ पत्ता लगाएर त्यो सीडी मलाई उपलब्ध गराइदेऊ त आदि आदि ।”

त्यसपछि मैले त्यो बोलको गीत खोज्दै गएँ र अन्तमा पत्ता पनि लाग्यो । त्यो राष्ट्रिय गीत डा. विश्वनाथ प्रेमद्वारा रचिएको र संगीत पनि उहाँले नै दिनु भएको रहेछ । त्यो गीतलाई लोकप्रिय गायक श्री शिशिर योगीले स्वरबद्ध गर्नु भएको रहेछ । शिशिरजीले नै उत्पादन गर्नुभएको आफ्नै पहिलो एल्बम पहिचानमा रहेछ त्यो गीत । मैले बजारमा गई किनेर ल्याएँ । बरालज्यूलाई दिएँ पनि र मैले पनि सुनेँ ।

त्यसपछि, रोटरी क्लब अफ पशुपतिको वार्षिक कार्यक्रममा सङ्गीत विषय पनि भएकोले एक दिनको नियमित बैठकमा गायक श्री शिशिर योगीलाई निम्ता गरेर अगाडि नै गीत सुनाउने व्यवस्था गर्नको लागि मलाई नै अराउनु भयो । अब परेन फसाद ! मैले श्री शिशिर योगीजीको वासस्थान खोज्नमा लागें र अन्तमा भेटें पनि । उहाँलाई क्लबको अनुरोध सुनाएँ । मेरो अनुरोधलाई सहर्ष स्वीकार गर्नुभयो । म खुसी भएँ । २०६१ सालकै एक नियमित बैठकमा हार्मोनियमको साथमा गाएर सुनाउनुभयो । समसामयिक स्थितिलाई समेटेर तयार गरेको साँच्चै नै सबैलाई मनपर्ने खालको रहेछ, त्यो गीत । त्यसले मलाई साँच्चै नै आकर्षित गर्‍यो । त्यो मिठो स्वर, मिठो सङ्गीत र मन छुने शब्दहरूले गर्दा मेरो मुटुलाई पनि छोएरै छोड्यो । गीत सुनिसकेपछि सम्भ्रं – ओहो ! एउटै गीतको स्वर र शब्दले नै मान्छेलाई यति प्रभाव पार्न सक्दोरहेछ ! गीतमात्र यस्तो विधा रहेछ, जस्का केही राम्रा शब्द, सङ्गीत र स्वरले मानव समाजमा धेरै किसिमको सन्देश दिन सक्नेरहेछ । यही प्रभावले गर्दा गीत विधामा प्रवेश गरी गीत लेख्न थालेको हुँ । यी विविध कारणले हो यसको प्रेरणास्रोत म आइ. जी. पी. श्री बराल र वरिष्ठ तथा लोकप्रिय गायक श्री शिशिर योगीलाई नै दिन चाहन्छु ।

१६. तपाईंले वर्षौं पहिले नै स्तरीय गीतहरू लेख्नुभएको हो त ?

- होइन होइन, मैले स्तरीय गीत त परै जावस् त्यो भन्दा अघि साधारण गीतहरूका अङ्गहरूको जानकारी पनि पाएको थिइनँ । वास्तवमा साधारणतया गीतका तीन अङ्ग हुँदारहेछन् । पहिलोमा **स्थायी** हुन्छ र दोस्रोमा धेरैजसो गीतहरूमा **दुई अन्तरा** । यस कुराको जानकारीविना मैले एउटा गीत लेखेर शिशिर योगीजीलाई नै देखाएँ । उहाँले गीत हेरेर भन्नुभयो “दाइ, यो त गीत भएन नि । गीत त छोटो हुनुपर्छ । त्यसमा स्थायी र अन्तरा हुन्छन् । विशेष गरी आफूले भन्न खोजेको विषयलाई त्यहीँ एउटा गीतमा अटाउन सक्नुपर्छ भन्नुहुँदा मात्र मैले गीतको वारेमा पहिलो जानकारी पाएको थिएँ ।

१७. तपाईं हाल आएर उपन्यास विधालाई चटक्क छाडेर गीति विधातर्फ मात्र आकर्षित हुनुभएको चाखलाग्दो कारण केही छ कि ?

- वास्तवमा मेरो मूल लेखन त प्राविधिकमा ड्राइभिङ्ग सम्बन्धित र साहित्यमा उपन्यास नै हो । तापनि पछि आएर यही विधालाई रोज्न पुगें ।

१८. उपन्यास विधामा पनि विश्वविद्यालयका विद्यार्थीले शोधपत्र लेखी सकेका छन् । तपाईंको विचारमा उपन्यास भनेको के हो जस्तो लाग्छ सो लेखनमा पनि तपाईंको छोटो अनुभव भनिदिनुहुन्छ कि ?

- उपन्यास लेखन भावना र अनुभूतिले अगि बढ्ने कुरा हो । लेख्न सक्ने मानिसलाई मन छुने गहिरो भावनाले पिरोलेपछि हृदयमा उकुसमुकुस हुन्छ र त्यसबाट छुटकारा पाउनको लागि कलमको माधमद्वारा पोख्नुपर्छ । त्यही भावनालाई छोटकरीमा व्यक्त गरियो भने कथा बन्छ भने लामो भएमा उपन्यास बन्दो रहेछ भन्ने नै लाग्छ मलाई । भावना पोख्ने क्रममा नै भनौं वास्तवमा उपन्यास लेख्न थालेपछि म त्यसैमा डुब्यँ र रमाउने गर्थेँ । एकै वाक्यमा

भन्ने हो भने काल्पनिकै भए पनि म त्यसैमा हराउँथे । उपन्यास लेखनतर्फको मेरो पहिलो उत्साह २०२४ मा लेखिएका **सन्तान**को समाप्तिपछि भन्भन् जागेको हो । अझ २०२९ सालमा त्यो उपन्यास प्रकाशित भएपछि त उत्साह र हर्षले आकाश छोडसकेको थियो भन्दा पनि बढी भनेजस्तो लाग्दैन । यसैकारण २०२९ मा अर्को सामाजिक उपन्यास **आमाको उपहार** र अर्को वर्ष जासुसी उपन्यास **बहुरूपी साधु** लेखी प्रकाशित गरिसकेपछि मलाई उपन्यास लेखनमा नै डुब्न मन लागेको हो । त्यसबेला मेरो सोच थियो कमसेकम पनि वर्षको एउटा सुन्दर उपन्यास लेखेर नेपाली साहित्य समाजलाई दिनेछु । तर के गरूँ प्रहरीको जागिर, त्यसमाथि २०३१ सालमा प्रहरी निरीक्षकमा नियुक्ति भएपछि विभिन्न जिल्लाहरूमा दरबन्दी हुँदै गयो । चौबिसै घण्टाको ड्यूटी भएको र जिम्मेवारी पनि बढेको कारण जिल्लाको शान्तिसुरक्षा कायम राख्ने सिलसिलामा अनेक किसिमका भैँभगडाहरू मिलाउने र कानून बमोजिम अपराध अनुसन्धान गरी अपराध गर्नेहरूलाई कानुनी सजाय दिलाउन अदालतमा मुद्दा चलाउनु पर्ने कारणले गर्दा लामो समयको फुर्सद निकालेर उपन्यास लेखनमा डुब्न स्वभावैले सकिएन । यसैले होला प्रत्येक वर्षमा कमसेकम एकएक उपन्यास लेख्ने मेरो सपना अधुरो नै रह्यो ।

१९. साहित्य क्षेत्रको आँखाले हेर्दा तपाईंले आफ्नो लेखनक्रमलाई कसरी मूल्याङ्कन गर्नुहुन्छ ?

- हो, यदि म प्रहरी जस्तो चौविस घण्टे सेवामा आबद्ध नभएको भए नेपाली साहित्य भण्डारमा मेरा भनाँ मेरो स्तरका धेरै विधाका कथावस्तुमा आधारित उपन्यासहरू थपिन्थे होलान् जस्तो लाग्छ तर माथिका विविध कारणले गर्दा मेरो सुरुको लक्ष्य पुरा हुन नसकेकोमा म साँच्चै नै दुःखी छु ।

२०. २०४० सालमा त नोकरीबाट अवकाश लिनु भएको भन्नुहुन्छ । त्यसपछि त धेरैपछि प्रकाशित भएका गीतसङ्ग्रहअघि त कुनै साहित्यिक सृजनाहरू भएको देखिन्न नि ?

- हो, मैले नोकरीबाट अवकाश पाएपछि सहज रूपमा घरखर्च गर्न र घरायसी तथा व्यवहारिक खर्च चलाउनको लागि अनेक चुनौतीहरूको सामना गर्नुपर्थ्यो । साहित्यका पुस्तकहरू लेखेर आर्थिक समस्या पुरा हुँदैनथ्यो जो आज पनि अधिकांश साहित्यकारहरूको जीवनमा यही वास्तविकता छ । त्यसपछि मैले के गर्दाखेरि सुलभ तरिकाले घरव्यवहार चलाउन अर्थको बाटो बन्न सक्छ भन्ने कुराको खोजी गर्न थालें । २०२६ सालमा प्रकाशित भएको मेरो ड्राइभिङ्ग सम्बन्धी पहिलो पुस्तक **सवारी ज्ञान** र २०३२ सालमा प्रकाशित सोही विषयमा लेखिएको **ड्राइभिङ्ग शिक्षा** पुस्तक त छँदै थिए । सवारी ज्ञानलाई त २०३२ सालतिरै हो नेपालमा निकै नाम चलेको प्रकाशन संस्था **रत्न पुस्तक भण्डार**लाई कपिराइट नै विक्री गरेको हुनाले त्यो त नियमित रूपमा प्रकाशित हुँदै थियो तर त्यो मेरो पूर्ण आम्दानीको टेवा थिएन । उता २०३२ सालमा प्रकाशित भएको ड्राइभिङ्ग शिक्षाको स्तरोन्नतिमा समयभावको कारण रोग लागेजस्तै भएको थियो । त्यस अवधिमा पनि देशको ड्राइभिङ्ग जगत्मा नयाँनयाँ चुनौतीहरू आइसकेका थिए । मैले महसुस गरेँ त्यही ड्राइभिङ्ग शिक्षा पुस्तकलाई नै नयाँ आवश्यकताहरू पुरा गर्ने खालको हुनु वा बनाउनुपर्छ भन्ने सोचले स्थान पायो । यही सोचलाई मध्यनजरमा राखेर थुप्रै समस्याको हल गर्न सक्ने खालका प्रश्न र उत्तरहरू

समावेश गरी ड्राइभिङ्ग शिक्षालाई नयाँ रूपमा प्रकाशित गरें । त्यसपछि त्यो पुस्तक निकै लोकप्रियताका साथ ड्राइभिङ्ग जगत्मा देखिने आधुनिक समस्या समाधान गर्ने उपयोगी पुस्तकको रूपमा उभियो । सो पुस्तक हालसम्ममा लगभग चालिसौँ संस्करणको प्रकाशनतर्फ उन्मुख भइरहेको छ ।

२१. ड्राइभिङ्ग शिक्षा पुस्तक धेरै बिक्री भयो भन्नुभयो, आर्थिक लाभ पनि राम्रै भयो होला नि ?

- हो विशेष गरी जागिर छोडेपछि मलाई सजिलै र सहज रूपमा जीवनयापन गर्न भनाँ घरव्यवहार चलाउन प्रशस्त मद्दत पुगेको थियो ।

२२. तपाईंका गीत सङ्गीत सम्बन्धी सृजनाहरू के के छन् र कुन सृजनालाई कहिले प्रकाशमा ल्याउनु भएको हो ?

- माथि उल्लेख गरिहालेँ नि गीत लेख्ने प्रेरणा पूर्व आइ. जी. पी. खड्गजित बराल र शिशिर योगीबाट पाएको हुँ र त्यही प्रेरणाको कारण गीत लेख्दै जाँदा पहिलो गीत सङ्ग्रह **हाम्रो देश हाम्रै भविष्य** २०६२ सालमा प्रकाशित गरेको हुँ भने सोही वर्षको अन्तमा त्यही पुस्तकका केही गीतहरूलाई स्वरबद्ध गरेर एकल गीतको सङ्गालो गीती एल्बम **आँखाको नानीमा** पनि बजारमा ल्याएको हुँ । त्यसपछि पुस्तक पढ्ने शुभेच्छुरूपले गीत र एल्बमको प्रशंसा गर्दा मेरो हौसला दिनानुदिन बढ्दै गयो । यही प्रेरणाको कारण हो मेरो १७६ वटा गीत भएको अर्को पुस्तक **मूलको सङ्गालो पानी**लाई प्रकाशनमा ल्याएँ २०६४ सालमा । मेरो संयोग र भाग्य नै भन्नुपर्छ २०६५ सालमा गीत विधामा त्यहीँ पुस्तकले सानोतिनो भए पनि अन्तरराष्ट्रिय पुरस्कार पाउन सफल भयो **अन्तरराष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज वासिङ्टन डी. सी.** बाट जसले गर्दा मेरो हौसलामा एउटा इँटामाथि अर्को इँटा थपिँदै गयो ।

२३. त्यो पुरस्कारको नाम के हो ?

- पुरस्कारको नाम हो वरिष्ठ गीतकार **हरिभक्त कटुवाल स्मृति पुरस्कार** । यो अन्तरराष्ट्रिय साहित्य समाजले स्थापना गरेको पुरस्कार हो ।

२४. त्यसपछि कुन कृति प्रकाशित भयो ?

- त्यसपछि तेस्रो गीतसङ्ग्रहको रूपमा **समर्पण उनैलाई** हालैमात्र प्रकाशित भएको छ ।

२५. 'आँखाको नानीमा' एल्बमपछि कुनकुन एल्बमहरू प्रकाशित भएका छन् नि ?

- **आँखाको नानीमा** पछि प्रकाशित भएको दोस्रो एल्बमको रूपमा **मन-मुटु** हो । तर यो एल्बम आँखाको नानीमा जस्तो मेरा शब्दहरूको मात्र एकल गीत नभएर रोटेरियन साथी गीत तथा साहित्यकार जेसिका चेम्जोङ्ग र म भएर ४/४ वटा आधुनिक गीतहरूको संगालोको रूपमा निकालेका हौँ । यसले पनि राम्रै बजार पाएको अनुभव छ । त्यसपछि पनि ८ वटा गीतहरू रहेको अर्को एल्बम प्रकाशित गर्न पुगेँ – **नगरैँ अभिमान कहिले** । यसमा

पनि मेरा ५ वटा गीतहरू छन् भने मेरा प्रेरणाका स्रोत श्री खड्गजित बरालज्यूका बुबा कप्तान बहादुरसिंह बरालबाट आजभन्दा भण्डै ७०/८० वर्ष पहिले लेखिएको ऐतिहासिक पुस्तक बरालको आँसु बाट लिइएका २ गीतहरू छन् । त्यस एल्बममा जेसिका चेम्जोङ्गको पनि एउटा गीत छ । यसैले यसलाई संयुक्त रूपमा निकालिएको एल्बम भन्नुपर्दछ । मेरो चौथो एकल गीती एल्बमको रूपमा प्रकाशित हो- रोटरी गीतहरूको सङ्गालो **रोटरी गीतहरू** । पाचौँ एल्बम रोमान्टिक गीतहरूको सङ्गालो हो **समर्पण उनैलाई** । यसमा मेरा रोटेरियन साथी श्री पासाङ्ग लामाको एकल सङ्गीत र गायक श्री शिशिर योगीको एकल स्वर रहेको छ ।

२६. तपाईंले पहिलो गीत कहिले र केमा प्रकाशित गर्नुभएको थियो ?

- मेरो पहिलो गीत आजभन्दा ५३ वर्ष अघि २०१७ सालमा लेखिएको मेरै पहिलो पुस्तक बसन्त-कोपिला नाटकमा प्रकाशित भएको थियो ।

२७. माथि उल्लेखित तपाईंको बनाइ अनुसार नै ५३ वर्षअघि प्रकाशित पुस्तकमा गीत लेख्ने लेखकले यतिपछि मात्र फेरि गहिरिएर गीत विधामा हात हाल्नुको कारण के छ ?

- यस बारेमा पनि मैले माथि नै भनी सकेको छु । वास्तवमा पहिले म गीतहरू पढ्न र सुन्न त्यति मन पराउन्नथेँ र बुझ्दैनथेँ पनि तर रेडियो आदिमा यो गीत फलानाले लेखेको, फलानाले सङ्गीत गरेको अनि फलानाले गाएको हो भनेको सुन्थेँ र मैले पनि यसरी गीत लेख्न पाए र मेरो नाम पनि यसरी रेडियोबाट भनेको सुन्न पाउँदा कति खुसी हुन्थेँ होला जस्तो चाहिँ लाग्थ्यो । तर त्यो मेरो सपना धेरै दशकसम्म अधुरै रहेको थियो ।

२८. तपाईंले २०१७ सालमा पहिलो पुस्तक 'बसन्त कोपिला' मा एउटा गीत लेख्नुभएको छ नि । गीतको सिद्धान्त नै नजानेको मान्छेले त्यो चाहिँ कसरी लेख्नुभयो त ?

- त्यो गीत वास्तवमा त्यसैत्यसै गाउँ घरका ठिठाठिठीहरूले गोठालो गर्दा र मेलापातामा जाँदा गाउने भ्याउरे गीत सुनेको भरमा मात्र लेखेको हुँ । मैले गीतको सिद्धान्त पढेर, सुनेर र बुझेर लेखेको अवश्य होइन ।

२९. तपाईंको पहिलो गीति सङ्ग्रह हाम्रो देश हामै भविष्य एउटै कृतिमा गीत र कविता लेख्नुभएको छ नि ? गीत र कविताको बारेमा यहाँको धारणा राखिदिनुहुन्छ कि ?

- वास्तवमा कविता र गीत एउटै बारीमा फुल्ने फूल हुन् जहाँ थुप्रै फूलहरू फुल्छन्, एउटै बारीमा फुल्ने फल हुन् जहाँ विभिन्न किसिमका फलहरू लाग्छन् र एउटै जङ्गलमा पाइने रुखका विरुवाहरू हुन् जहाँ अनेक जातका रुखहरू हुर्कन्छन् जस्तो लाग्छ । यसैले मेरो विचारमा कविता एउटा विशाल वृक्ष हो भने गीत गजल आदि त्यसका हाँगाबिँगाहरू हुन् । दुवैका रूप उस्तैउस्तै हुन्छन् । रुख स्वाभावैले ठूलो हुन्छ तर गीत गजलहरू सानासाना हुन्छन्, छोटोछोटो हुन्छन् । अथवा अर्को उदाहरण दिएर भन्ने हो भने कविता समुद्र हो भने गीत एउटा मीठो र तिर्खा मेट्न सक्ने पानी दिने कुवा हो जसबाट उबाएको पानी सारै

मिठो र स्वादिलो हुन्छ र त्यसले जो कोहीको पनि प्यास मेटिदिन सक्छ । समुद्रको पानीले पनि प्यास त मेटिन्छ, नै तर त्यसको पानी कुन ठाउँमा राम्रो छ भनेर हेरेर, खोजेर र उबाएर पिउनु पर्छ तर गीत मिठो पानी भएको कुवा भएकोले सानो ठाउँमा भएको पानीमा हाम्रो तिर्खा मेटिने सबै तत्त्व हुन्छ । यसैले त भनिन्छ, कविता विशाल पहाड हो भने गीत त्यसमा बास बस्न सकिने सुन्दर भुपडी वा ओडार हो जहाँ सबैथोक हुन्छ ।

वास्तवमा मैले गीतहरू रचना गर्ने क्रममा केही कविताहरू पनि लेखेको थिएँ । गीतहरूले मात्र पुस्तक सानो हुने र कविता पनि करिबकरिब एकै विधाको सृजना भएकोले गीत र कविता एउटै पुस्तकमा प्रकाशित गरेको हुँ ।

३०. तपाईंले गीतमा देशप्रेम, मानवीय प्रेम र प्रकृतिप्रेम सम्बन्धी बढी गीतहरू लेख्नुभएको पाइन्छ, । किन यस्ता कुरालाई गीतको विषय बनाउनुभएको हो ?

- हुन ता गीत लेख्ने गीतकारलाई जस्तो भावनाले आकर्षित गर्छ त्यही विषयलाई व्यक्त गर्ने हो । त्यो भावना कुन विषयसँग सम्बन्धित हुन्छ त्यो पाठकहरू अथवा तपाईं जस्ता शोधकर्ताहरूले छुट्याउने कुरा हो । मैले के व्यक्त गरें भन्ने कुरा पाठकहरूले औल्याउनु पर्छ । मेरा गीतहरूमा मैले यी माथि अङ्कित भएका कुराहरूलाई समेटेछु, भन्ने कुरा मलाई पनि जानकारी भयो । जहाँसम्म किन यी कुराहरूलाई बढी समेट्नु भयो भन्ने सम्बन्धमा सायद यिनै कुराहरूले मलाई बढी आकर्षित गर्‍यो होला जस्तो लाग्छ । हुन पनि हो, मानिस भएर हरेक मानिसको मनमा अनि नेपाली भएर हरेक नेपालीको मनमा देशप्रेमको भावना उब्जिन्छ । त्यसलाई उनीहरू बोली र व्यवहारले व्यक्त गर्छन् । त्यस्तै मेरो हृदयमा पनि त्यही भावना उब्जियो होला जसलाई मैले गीतको माध्यमबाट व्यक्त गरें । जसले गर्दा यस किसिमका गीतहरूको सृजना भयो ।

अर्को कुरा मानवीय प्रेम त सबैसँग हुन्छ नै अनि मसँग पनि छ । त्यसलाई पनि मैले गीतको रूपमा व्यक्त गरें, जस्तो गीत लेख्न नजान्नेहरू आफ्नो बोलीचाली र हाउभाउबाट व्यक्त गर्दछन् । तेस्रो कुरा – विशेषगरी म मानव निर्मित वस्तुहरूमा भन्दा प्रकृति प्रदत्त सृजनामा बढी रमाउने गर्छु । सायद त्यही गुण र स्वभावको कारणले पनि होला कि प्रकृति प्रेम सम्बन्धी गीतहरू बढी लेखेको हुनुपर्छ । मिठो सङ्गीत र सुरिलो स्वरमा यी भावनाहरूलाई बाध्न सके गीतहरू धेरैको लागि कर्णप्रिय हुन्छन् र युगयुगसम्म पनि जीवन्त भएर रहन सक्छन् । सबै सृजनाकारहरूको यस्तो स्वार्थ भएको हुनाले सायद मेरो पनि त्यही स्वार्थ लुकेको हुनाले यस किसिमका गीतहरू सृजना भएका होलान् जस्तो लाग्छ ।

३१.तपाईंको विचारमा नेपालमा गीतकारको अवस्था कस्तो छ ? आजको स्थितिमा गीत रचेर नै जीविका चलाउन सकिन्छ ?

- नेपालको बजार सानो छ । गीत मात्र होइन एक दुई बेजोड सृजनाहरूलाई छोडेर सबै सृजनाहरूको स्थिति ज्यादै दयनीय छ जस्तो लाग्छ । गीतका अवस्थाको कुरा गर्दा सुन्दर र स्तरीय सृजना गर्ने गीतकारहरू ज्यादै कम छन् । जोसुकैले जस्तोसुकै गीत लेख्ने र पैसा छ

भने जस्तो पायो त्यस्तै गीतको रेकर्ड गर्नाले पनि गीतको स्तर ज्यादै नाजुक अवस्थामा गुञ्जिरहेको छ जस्तो लाग्छ । मैले चाहिं गीतहरूलाई आफ्नो भावना पोख्ने साधन र आत्मसन्तुष्टिको रूपमा मात्र लिएको छु न कि पैसा कमाएर जीविकोपार्जनको लागि । हाम्रो देशमा गीत लेखेर पूर्ण जीविका चलाउनेहरू त कोही पनि छैनन् जस्तो लाग्छ ।

३२. तपाईंको पहिलो कुन गीत कहाँ, कहिले र कसको स्वरमा रेकर्ड गर्नुभएको हो ?

- मेरा गीतहरूमध्ये सबैभन्दा पहिले वरिष्ठ सङ्गीतकार श्री शक्तिबल्लभको सङ्गीत र लोकप्रिय गायक श्री शिशिर योगीको सुमधुर स्वरमा **मेरै कोसी गण्डकीको चिसोमिठो पानी पिउँछु, मेरै तातो रगतले नेपाल आमा लेखिदिन्छु** भन्ने बोलको राष्ट्रिय गीत २०६२ सालमा प्रकाशनमा ल्याएको हुँ । यो गीत मेरो एकल शब्दको पहिलो गीति एल्बम **आँखाको नानीमा** प्रकाशित छ ।

३३. तपाईंलाई सारै मनपर्ने गीतकार र सङ्गीतकार को को हुन् ?

- वास्तवमा मलाई स्तरीय गीत लेख्ने र सङ्गीत दिने धेरै गीतकार र सङ्गीतकारहरूलाई राम्रो लाग्छ र उनीहरूलाई म साँच्चै नै सम्मानका दृष्टिले हेर्छु पनि । ती सबैहरू आआफ्नो प्याटर्नमा एकसे एक छन् । तै पनि गीतकारहरूमा माधवप्रसाद घिमिरे, हरिभक्त कटुवाल, कृष्णहरि बराल, दिनेश अधिकारी, राजेन्द्र थापा, सुरेश अधिकारी र क्षेत्रप्रताप अधिकारीका गीतहरू विशेष मनपर्छन् । सङ्गीतकारतर्फ स्वरसम्राट नारायण गोपाल, शक्ति बल्लभ, सुरेश अधिकारी, महेश खड्का, न्त्यू बज्राचार्य आदिका सङ्गीतहरू बढी मनपराउने गर्छु ।

३४. तपाईंलाई गीतकारको रूपमा नाम चल्दा कस्तो लाग्छ ?

- अरु सबैलाई लागेजस्तै मेरो पनि गीतकारमा यदि धेरै नाम चल्ने स्थिति आयो भने निश्चय नै आनन्द लाग्छ नै । यो मेरो मात्र नभएर मानवीय स्वभाव नै त हो ।

३५. तपाईंलाई चलचित्र क्षेत्र कतिको मनपर्छ ?

- गीत सङ्गीतको क्षेत्रजस्तो चलचित्र क्षेत्रतर्फ म त्यति आकर्षित छैन ।

३६. विशेष गरी तपाईं कुन समयमा गीत लेख्न मन पराउनुहुन्छ र कस्तो वातावरण चाहनुहुन्छ ?

- विशेषगरी विहान सबेरै व्युँभिएपछि स्वच्छ र शान्त वातावरणमा धेरै भावनाहरू फुर्दछन् र त्यसै समयमा लेख्न मनपराउँछु तापनि कहिलेकाहीं बाटोमा हिँड्दाहिँड्दै, कहीं कसैसँग कुरा गर्दागर्दै वा राति सुतेको अवस्थामा अचानक व्युँभिँदा पनि जब भावना फुर्छ त्यसैबेला १/२ हरफ जे फुर्छ त्यो लेख्छु र बाँकी अंश पछि पुरा गर्ने गर्छु ।

३७. तपाईंले आफ्ना सबै गीतसङ्ग्रहहरूको भूमिका किन डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलाई नै लेख्न दिनुभएको ?

- मैले माथि नै भनी सकें नि, ६१ सालदेखि मात्र गीत विधामा हात हालेको भनेर । मैले जानेसम्मका राम्रा भनेर गीत लेखें । लेखी सकेपछि अरु साथीभाइहरूलाई देखाएँ, सुनाएँ । उनीहरूले पनि पहिलोपहिलो प्रयासमा लेखिएका भए पनि गीतहरू राम्रा छन्, स्तरीय छन् । रेकर्ड गर्ने हो भने सुन्नलायक हुन्छन् भनी आफ्ना विचारहरू व्यक्त गरे । म उत्साहित हुँदै गएर पाएसम्म उच्च स्तरका सङ्गीतकारहरूको खोजी गर्न थालें । यसै क्रममा पहिलोपटक नै श्री शिशिर योगीजीमार्फत वरिष्ठ सङ्गीतकार श्री शक्तिवल्लभजीकोमा पुगें र मेरो पहिलो गीतको रूपमा **मेरै कोसी गण्डकीको चिसो मिठो पानी पिउँछु** आदि भन्ने राष्ट्रिय गीतको सङ्गीत गरिदिने अनुरोधलाई सहर्ष स्वीकार गरिदिनु भयो । त्यो सङ्गीत साँच्चै नै मलाई मनपर्दो लाग्यो र अर्का त्यसबेलाका चर्चित सङ्गीतकार श्री सुरेश अधिकारीजीकोमा गएर अर्को गीत **निष्ठुरीको ढुङ्गाको मुटु पग्लिएन घाम छायाँ पानीमा** भन्ने आधुनिक गीत रेकर्ड गराउन पुगें । त्यो पनि एकदमै मनपर्दो भयो । यसपछि सोही सिद्धान्तलाई अगाडि लगाउँदै रेकर्ड गर्दै जाँदा एउटा एल्बम तयार भयो ८ वटा गीतको । त्यसबेला सम्ममा गीतहरू लेख्दै जाँदा ६० वटाभन्दा बढी भएपछि पुस्तकको रूपमा प्रकाशित गर्ने विचारले स्थान पायो । प्रकाशित गर्नुभन्दा अघि ती गीतहरू कस्ता छन्, कति स्तरीय छन् भनी मूल्याङ्कन गराउन गीत विधाका विद्वान्को खोजीमा रहें । त्यो खोजमा कविता विधामा नै पी. एच. डी. गर्ने विद्वान् लेखक, समालोचक तथा भाषाविद् डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलाजीलाई भेट्टाएँ र मेरो पहिलो गीत सङ्ग्रह **हाम्रै देश हाम्रै भविष्यको** भूमिका लेखिदिन अनुरोध गरें । उहाँले पनि सहर्ष स्वीकार गरी लेखिदिनु भयो । हाम्रो सम्बन्ध कसिँदै गयो । उमेरमा तलमाथि भए पनि हामी एकै जिल्लामा जन्मेका रहेछौं । त्यो जानकारीपछि आत्मीयता भन्नुभन्नु कसिँदै गयो । यसैले मैले सही मानिस फेला पारेकोमा खुसी पनि लाग्यो । यसै कारणले नै मेरा अनुरोधमा मैले लेखेका सबै गीतसङ्ग्रहहरूको भूमिका उहाँले नै लेखिदिनुभएको हो ।

३८. हाल तपाईं कुन काम वा व्यवसायमा र कहाँ व्यस्त हुनुहुन्छ ? कुनै नयाँ कृति प्रकाशनको तयारीमा पनि हुनुहुन्छ कि ?

- हाल निश्चित समयावधिभित्र व्यस्त रहनु पर्ने मेरो कुनै काम र व्यवसाय छैन तापनि विभिन्न व्यवहारिक र सामाजिक कार्यको व्यस्तताले गर्दा मलाई फुर्सद पनि हुँदैन । विश्व सामाजिक संगठन रोटरी क्लब अफ पशुपतिमा आबद्ध छु किनभने म २०५८ सालदेखि त्यसको सदस्य छु । त्यसमा पनि बेला बेलामा गरिने कार्यक्रमहरूमा केही न केही व्यस्त त रहनु पर्छ नै । विभिन्न समयमा विभिन्न किसिमका सामाजिक संस्थाहरू, राष्ट्रिय स्तरका विविध कार्यक्रमहरूमा भाग लिनुपर्छ । विभिन्न सामाजिक तथा धार्मिक संघ संस्थाहरूमा उपस्थित हुनुपर्छ । यी सबै कार्यहरूमा संलग्न हुनु पर्दा समय र दिन बितेको थाहा नै हुँदैन भने त्यति गरेर पनि उब्रेको समयमा केही पत्रपत्रिका, किताबहरू पढ्न र केही सानातिना सृजनाहरू गर्नमा नै व्यस्त रहनु पर्छ । नयाँ कृतिहरू धेरै समय वा दिन लगाएर लेखिने उपन्यास वा अरु कुनै पुस्तक आदि जस्ता कृति वा सृजना प्रकाशनको तयारीमा चाहिँ

लागेको छैन । तापनि मेरा पुराना प्रकाशित पुस्तकहरू पुनः प्रकाशित गर्न चाहिँ लागेको छु । अहिलेसम्म तीनवटा कृतिहरू **मनसराको चिहान, आरतीका आँसु र सन्तान** जस्ता सामाजिक उपन्यासहरूको पुनः प्रकाशन गरी सकें । अब जासुसी उपन्यास **बहुरूपी साधु** र मेरो पहिलो कृति **वसन्त कोपिला** सामाजिक नाटकलाई भने पुनः प्रकाशन गर्ने प्रयासमा लागेको छु ।

३९. अन्तमा तपाईंको गाउँदेखि सहरसम्मको जीवन शैली र पारिवारिक स्थिति भल्किने किसिमको छोटकरी विवरण बताइदिनुस् न ।

- मैले माथि नै उल्लेख गरिसकेको छु कि मेरो जन्म तेरथुम जिल्लाको वयरबुङ गाउँमा भएको हो । आमा बुबाका ८ मध्ये म दोस्रो सन्तानको रूपमा जन्मेको तर जेठो छोरा हुँ । मेरी दिदी तिलरूपा बुढाथोकी (थापा) म भन्दा ४ वर्ष जेठी हुनुहुन्थ्यो । ३ बहिनी छोरी र ५ भाइ छोराहरूको जन्म भएपछि २०४८ सालमा स्तन क्यान्सर रोगको कारण उहाँको निधन भयो ।

मैले २०१७ सालमा पहिलोपल्ट काठमाडौंको धरती टेकेको हुँ । त्यसपछि आउँदै गरेर २०२९ सालमा काठमाडौंमा नै मेरो सरुवा भएदेखि स्थायी बसोबासको रूपमा आजसम्म काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ५ हाँडीगाउँ टङ्गालमा रहँदै बस्दै आएको छु ।

हामी ७ भाइ छोराहरूमध्ये माइलो भाइ जितेन्द्र बुढाथोकी २०३५ सालदेखि नेपालको औद्योगिक सहर विराटनगरमा स्थायी बसोबास गरी आएका छन् भने काहिँलो भाइ गङ्गाबहादुर बुढाथोकी पनि २०४२ सालदेखि विराटनगरमै भाइ जितेन्द्रको आसपासमा स्थायी रूपले घरजम गरी बसेका छन् । माइला भाइका सन्तानमा क्रमशः ममता र मनिषा दुई बहिनी छोरीहरू छन् भने काहिँला भाइका सागर, सरोज र विकास गरी तीन भाइ छोराहरू छन् । साहिँलो भाइ प्रेमबहादुर बुढाथोकीको धेरै वर्षसम्म पहाडैमा बसोबास रत्यो । रूपा, कमला र मीना गरी तीन छोरी र इन्द्र र विष्णु दुई छोराहरूको पहाडैमा जन्म दिई धेरै समयपछि २०५९ सालमा मात्र काठमाडौंमा आई स्थायी रूपको बसोबास बनाएका छन् । छोरा इन्द्र बुढाथोकी २०४५ सालदेखि नै काठमाडौंमा आई व्यापार व्यवसायमा लागेका र कान्छो छोरा विष्णु पनि पहाडबाट विराटनगर हुँदै २०५० देखि काठमाडौंमा नै रहेर हाल ६/७ वर्ष अघिदेखि अध्ययनको सिलसिलामा जर्मनीको म्युनिख हुँदै हाल केही वर्ष अघिदेखि संयुक्त अधिराज्यमा स्थायी रूपले व्यवसाय गरी बसेका छन् । कान्छो भाइ चन्द्रकुमार भने २०३५ सालदेखि नै स्थायी बसोबासका रूपमा काठमाडौं आएका हुन् । उनका पनि दुई छोरी अस्मिता र आस्था तथा एक भाइ छोरा आशिषसँगै काठमाडौंको धुम्वाराहीमा साहिँला भाइकै आमनेसामने भई स्थायी बसोबासको रूपमा बस्दै आएका छन् ।

बुबाका दाजुभाइ ८ भाइहरूमध्ये हामी अन्तरेका सन्तानका बारेमा माथि बर्णन गरी सकियो भने अरु भाइका सन्तानहरू कोही पहाडैमा, कोही भापा जिल्लामा र कोही व्यापार व्यवसाय र सरकारी नोकरी गरी राजधानीभित्रै रहँदै बस्दै आएका छन् ।

हामी तीनै भाइ काठमाडौंमा रहे बसेका हुनाले हाम्रा आमा बुबा २०३५ सालदेखि नै हाम्रै साथ काठमाडौंमा नै बस्नुभएको थियो । आमा भगवती बुढाथोकीको २०४८ सालमा ७४ वर्षको उमेरमा र बुबा सनकसिंह बुढाथोकीको २०६१ सालमा ९४ वर्षको उमेरमा आफ्नै कालगतिको कारण निधन भयो ।

४०. आफ्नो रुचि क्षेत्रको बारेमा प्रकाश पारिदिनुहुन्छ कि ?

- मेरो अरु सर्वसाधारणको भन्दा बेग्लै किसिमको विशेष रुचि छैन भन्दा पनि हुन्छ तापनि मलाई एकैठाउँ बसिरहनु भन्दा विभिन्न देश र स्थानहरूको भ्रमण गरिरहन मनपर्छ । त्यस्तै मलाई मानव निर्मित सहरको रमभ्रमभन्दा प्राकृतिक दृश्य, जङ्गल, डाडाकाँडाहरूको अवलोकन गर्न र ती स्थानहरूमा घुम्न मनपराउँछु । समुहमा भन्दा एकान्त ठाउँमा बसेर केही सृजनाहरू गर्न मनपर्छ । गरिब, दुःखीहरू, वृद्धवृद्धाहरूको सेवा गर्नुमा असाध्यै आनन्द लाग्छ । यसैले पनि म एक दशक अघिदेखि रोटरी क्लब अफ पशुपतिको सदस्य भई सकेकोले सेवा सम्बन्धि काम गर्न पाएकोमा खुसी लागेको छ । खेलमा मलाई त्यति रुचि छैन तापनि एथ्लेटिक खेल चाहिँ मेरै रुचिभित्र पर्दछ ।

४१. जिन्दगीमा आफूले भोगेका र अनुभव गरेका सारै सम्भ्रन लायकका खुसीका क्षणहरू वा दुःखका घटनाहरू तथा अवसरहरू छन् कि ? यदि छन् भने प्रकाश पारिदिनुस् न ।

- गहिरिएर सोच्ने हो भने सबै मानिसहरूका खुसीका क्षणहरू हुन्छन् र मेरा पनि थिए । जिन्दगीमा सबैभन्दा पहिलो खुसी २०१७ सालमा मेरो पहिलो पुस्तक **वसन्त कोपिला** प्रकाशित हुँदा भएको थिएँ भने दोस्रो खुसी **एस. एल. सी.** मा पास भएको खबर सुन्दा २०२० सालमा अनुभव गरेको थिएँ । एस. एल. सी पास हुँदा म २३ वर्षको थिएँ । त्यसपछि पनि यो उमेरसम्म आइपुग्दा धेरैपल्ट खुसीका क्षणहरू अनुभव गरेको छु । ती मध्येमा २०३० सालमा **बि. ए.** पास भएको रिजल्ट हात परेका दिन महसुस गरेको थिएँ । खुला प्रतियोगिताबाट २०३१ सालमा प्रहरी निरीक्षक पदमा नियुक्ति भएको भन्दा २०२९ सालमा असइबाट **सबइन्स्पेक्टर** पदमा पदोन्नति हुँदाको क्षणमा अत्यन्तै खुसीको अनुभव गरेको मलाई अहिले जस्तो लाग्छ ।

त्यसपछिका खुसीका क्षणहरू २०३१ सालमा छोरो जन्मेको दिन, २०३२ मा सानो भए पनि काठमाडौंमा घर निर्माण सुरु गरेको दिन र २०४० मा प्रहरी सेवाबाट राजीनामा स्वीकृत भएको अवस्था ज्यादै खुसीका दिनहरू भएको महसुस गरेको थिएँ । त्यस्तै २०५८ मा पहिलोपटक अमेरिका पुगेको दिन, सोही भ्रमणमा **नायग्रा फल्स** मा सैर गरेको क्षणका साथै २०६३ मा यूरोप भ्रमणमा रहँदा स्वीट्जरलैण्डको **Lake of Geneva** र सोही समयमा फ्रान्स भ्रमणको बेला **Lake of Annecy** को अवलोकनका घटनाहरू अत्यन्तै सम्भ्रन लायक छन् । त्यस्तै २०६२ मा मेरो पहिलो एल्बम **आँखाको नानीमा** प्रकाशन भई विमोचन भएको दिन र २०६५ मा अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज वासिङ्टन डी. सी.बाट त्यस वर्षमा प्रकाशित भएमध्येको गीत विधामा प्रकाशित मेरो पुस्तक **मूलको सङ्गो पानी** सर्वप्रथम भई पुरस्कार प्राप्त भएको क्षणमा पनि कम खुसी भएको थिइँन ।

जिन्दगीमा खुसीका क्षणहरू मात्र होइन मानिसले दुःखका क्षणहरू पनि अनुभव गरेका हुन्छन् तापनि मेरो जीवनकालमा मैले थुप्रै खुसीका क्षणहरू अनुभूत गरेजस्तो दुःखका क्षणहरू भोग्नु परेको छैन । यसैले कहिल्यै नबिर्सने घटनाहरूको रूपमा आइपरेका दुःखका क्षणहरू कमै छन् । तै पनि २०१२ सालमा बिफरका कारण यो शरीरले सारै दुःख र कष्ट भोगेका दिनहरू, २०५५ सालमा Shoulder Frozen भएर ६ महिनासम्म अत्यन्तै कष्टका साथ समय गुजार्नु परेका क्षणहरू, २०५६ मा मधुमेहको रोग लागेको थाहा पाएपछि अनुभूत गरेको दिन २०६९ सालको अन्ततिरदेखि हाल आएर मुटुको समस्या भोग्नु परेका क्षणहरू कहिल्यै बिर्सन नसकिने घटनाको रूपमा जीवित छन् ।

४२. अन्त्यमा केही भन्नुपर्ने छ कि ?

- जिन्दगी सारै मूल्यवान हुन्छ । स्वस्थ जिन्दगी जिउनुमा जति आनन्द हुन्छ त्यति अरु केही हुँदैन । यसैले कहिल्यै यसको बेवास्ता नगरौं । बेलाबेलामा स्वास्थ्य सम्बन्धी जाँच गराई समयमै औषधि उपचार गर्न र आवश्यकता अनुसार प्राणायाम र व्यायाम गर्न नभुलौं । सदासर्वदा स्वस्थ जीवनशैली अवलम्बन गरौं । शरीर र मन स्वस्थ रह्यो भने हामी संसार हाँक्न सक्छौं । रोगी शरीर र दूषित मनस्थितिले केही गर्न सक्दैन । त्यसको साथसाथै सबैले उचित आहारविहारको ख्याल गरेर जिउन सिक्नुपर्छ । राम्रो सोच्ने, राम्रो गर्ने र असल मान्छे हुने कुरामा कहिल्यै पछि पर्नु हुँदैन । जति सकिन्छ त्यति असहायहरूको सेवा गर्ने बानी बसालौं । यिनै कुरा र विचारहरूले नै मानिसलाई महान् बनाउँछ, भन्ने कुरालाई मन, वचन र कर्मले पनि कहिल्यै भुल्नु हुँदैन । सबैको सोचमा यही भावना जागिरहोस् किनभने स्वस्थ शरीर र मन रह्यो भने मात्र स्वस्थ सृजनाहरू गर्न सक्छौं, नत्र । बस् मेरो भन्नु यत्तिनै हो । अस्तु ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

पौडेल, दुर्गा, हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्व, अप्रकाशित शोधपत्र,
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, २०६५ ।

बराल, कृष्णहरि, गीत सिद्धान्त र इतिहास, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६० ।

बुढाथोकी, हरिभक्त, हाम्रो देश हाम्रै भविष्य, काठमाडौं : विराज बुढाथोकी, २०६२ ।

....., मूलको सङ्गो पानी, वासिङ्टन डि. सि. : अन्तराष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज
२०६४ ।

....., समर्पण उनैलाई, काठमाडौं : नर विष्णुमाया-सनक भगवती स्मृति प्रतिष्ठान,
टङ्गाल, २०७० ।

लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद, कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास, काठमाडौं : नेपाल
राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०६० ।

....., कविताको संरचनात्मक विश्लेषण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६२
।

शर्मा, मोहनराज र लुइटेल खगेन्द्रप्रसाद, शोधविधि, दोस्रो संस्करण, ललितपुर : साभा
प्रकाशन, २०५५ ।

....., पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त, तेस्रो संस्करण, काठमाडौं : विद्यार्थी
पुस्तक भण्डार, २०६७ ।